

Jeroen Rodenberg

EEN HEER VAN STAND

Frank van Borssele en de rol van zijn hovelingen en ambtenaren in zijn profilering als bovengewestelijk edelman in het Bourgondische landencomplex (1436 – 1470)

Doctoraalscriptie Middeleeuwse Geschiedenis, april 2006

Student: Jeroen Rodenberg

Adres: Waterstokerstraat 15

Postcode: 3123 RG

Woonplaats: Schiedam

Telefoon: 010 – 470 72 56

Studentnummer: 0338907

Begeleider: dr. M.J.M. Damen

Cursusjaar: 2005/2006

Inhoudsopgave

<i>Inleiding</i>	6
<i>Hoofdstuk 1. De politieke rol van Frank van Borsselen</i>	15
1.1 Politiek-bestuurlijke functies tot 1433	15
1.2 Het huwelijk met Jacoba van Beieren	16
1.3 Politiek-bestuurlijke functies 1433 – 1470	19
<i>Hoofdstuk 2. De domeinen</i>	21
2.1 Inleiding	21
2.2 Soorten goederen en ambachtsgevolgen	21
2.3 De domeinen	22
2.4 Besluit	37
<i>Hoofdstuk 3. Van rentmeester tot raadsheer: de bestuurlijke organisatie</i>	39
3.1 Inleiding	39
3.2 Baljuws, drossaards en schouten	39
3.3 Baljuws, drossaards en schouten in Franks dienst	40
3.4 Rentmeesters	43
3.5 Rentmeesters in dienst van Frank van Borsselen	45
3.6 De rentmeester-generaal	46
3.7 De rentmeester-generaal in Franks dienst	47
3.8 Ontstaan van koninklijke Raden	48
3.9 Ontwikkeling in de Raad van Holland	49
3.10 Raden van edelen	50
3.11 De Raad van Frank	51
3.12 Secretarissen in dienst van Frank	55
3.13 Franks ambtenarenapparaat in vergelijking met de Bergse markiezen	56
3.14 Besluit	58
<i>Hoofdstuk 4. De hofhouding te Brielle</i>	59
4.1 Inleiding	59
4.2 Hof en hofhouding: geschiedenis en conceptualisering van de begrippen	59

4.3	Adelshoven vanaf de veertiende tot de zestiende eeuw	61
4.4	De hofhouding te Brielle	64
4.5	Besluit	73
<i>Hoofdstuk 5. De uitvaart van een edelman: rouwlaken als stratificatiemiddel aan het hof en de processie als uitdrukking van status</i>		75
5.1	Inleiding	75
5.2	Verwanten van Frank van Borsselen	76
5.3	Leden van de Raad, de rentmeester-generaal en geestelijken	76
5.4	Middenkader	77
5.5	Het lagere personeel en personen buiten het hof: stratificatie in soort laken	79
5.6	Besluit	80
<i>Hoofdstuk 6. Franks sociale kapitaal: ambtenaren en hovelingen in zijn politiek-sociale netwerk</i>		81
6.1	Inleiding	81
6.2	Een uitgebreid netwerk: de familie Ruychrock	84
6.3	Dienders in de Haarlemmerhout: de familie Rietveld	86
6.4	Dienders in Brabant: Adriaan en Lambrecht van der Ee	88
6.5	Een Utrechtse geestelijke: meester Jan Brand	89
6.6	Franks persoonlijke netwerk: vrienden en magen op bezoek in Brielle	92
6.7	Kabeljauwse partijgangers als ambtenaren van Frank: Jan en Jacob van Kats	94
6.8	En Brabantse edelman en zijn halfbroers in het netwerk van Frank	95
6.9	Besluit	97
<i>Hoofdstuk 7. Kapitaalstromen in werking: de middelen</i>		99
7.1	Inleiding	99
7.2	Beloningen voor diensten	100
7.3	Geschenken	107
7.4	Beleningen van land en functies	108
7.5	Beneficia: ambtenaren op kerkelijke functies	110
7.6	Van economisch kapitaal naar sociaal kapitaal: land voor trouw	112

7.7	Besluit	112
<i>Hoofdstuk 8. Sociaal kapitaal in werking: Franks cliënten als pionnen in zijn spel</i>		<i>114</i>
8.1	Inleiding	114
8.2	Raadsheren als procureur	114
8.3	Raadsheren als gemachtigden en gecommiteerden	117
8.4	Frank en de wetsverzetting in Dordrecht	119
8.5	Cliënten als liaisons tussen Frank en gewestelijke bestuursorganen	122
8.6	Besluit	123
<i>Conclusie</i>		<i>125</i>
Bijlage 1.	Repertorium raadsheren, secretarissen en domeinambtenaren	132
Bijlage 2.	Lijst van Brielse hovelingen	153
Bijlage 3.	Verdeling van rouwlakens aan hovelingen	158
Bijlage 4.	Schematisch overzicht van de heerlijkheden, ambachtsgevolgen en ambtelijke organisatie	162
Bijlage 5.	Personele bezetting van de Haarlemmerhout in 1456	165
Lijst van afkortingen		166
Geraadpleegde archieffondsen		168
Geraadpleegde literatuur		169

Inleiding

Brielle, begin november 1470. Er moet een vreemde sfeer in het Voornse stadje gehangen hebben, in ieder geval onder de leden van de stadsregering. Medici, Hollandse ambtenaren, hoogwaardigheidsbekleders en leden van de Hollandse, Zeeuwse en Brabantse ridderschap kwamen naar Brielle.¹ De reden voor hun bezoek was de op sterven liggende Frank van Borselen, graaf van Oostervant en heer van Voorne en Brielle, die woonde op de hofstede midden in de stad.

In de laatste dagen van zijn leven kon Frank van Borselen terugkijken op een divers en welvarend leven. Frank stond tot 1436 in de gunst van de Bourgondische hertog en hij wist een hoofdrol te spelen in de Hollands-Zeeuwse politiek. Door Franks omvangrijke bezittingen, die hem een aanzienlijke financiële draagkracht en een machtsbasis in Zeeland verschaften, behoorde hij tot de machtigste Zeeuwse edelen, om wie de nieuwe Bourgondische machthebber niet heen kon. Frank wist deze positie ten volste uit te buiten door hoge bestuurlijke functies te bemachtigen. Op het hoogtepunt van zijn carrière begin jaren '30 van de vijftiende eeuw vervulde Frank het gouverneurschap van Holland en Zeeland. In deze periode raakte hij in nauw contact met de politieke tegenstandster van hertog Filips: Jacoba van Beieren. Een geheim huwelijk tussen Frank en Jacoba zorgde voor spanning tussen Borselen en de Bourgondische hertog: toen Filips van dit huwelijk lucht kreeg spoedde hij zich naar Holland en zette Frank gevangen op het slot Rupelmonde. Na verzoening tussen Jacoba en de hertog is Frank op vrije voeten gelaten, maar heeft nooit meer de politiek-ambtelijke functies vervuld die hij voordien vervulde. Slechts opname in de ridderorde van het Gulden Vlies in 1444 was een laatste teken van zijn vroegere status.²

In de herfstdagen van 1470 kwam dan toch het einde van de graaf van Oostervant nabij: de stad bereidde de uitvaart van haar heer voor, bevriende edelen en ambtenaren kwamen afscheid van hem nemen. Na een langdurig ziekbed, vanaf 1467 had Frank verschillende medici vast in dienst, overleed hij dan toch op 19 november 1470. Een vijftiende eeuwse Rotterdamse stadsklerk vermeldde deze gebeurtenis in zijn kroniek en benadrukte het belang van Frank voor het Land van Voorne: '*Dat lant van Voren beclagen mach de edelen grave van Oistervanten sterfdach*'.³ De stadsregering gaf opdracht om het

¹ SA Brielle inv. nr. 32, rekeninghoofdstuk '*Cost van sceyncken*'.

² M. Damen, *De staat van dienst. De gewestelijke ambtenaren van Holland en Zeeland in de Bourgondische periode (1425 – 1482)* (Hilversum 2000) 287 – 302.

³ Geciteerd bij A. Arkenbout, *Frank van Borselen en het dagelijks leven op zijn hoven in Zeeland en het Maasmondgebied* (Rotterdam 1994) 213.

houtwerk voor zijn graf te verzorgen en het graf en de stoelen die bij de uitvaart voor de genodigden werden gebruikt van zwart laken te voorzien. Voor de rouwprocessie doste de stad zes armen uit met zwart rouwlaken en fakkels. Uit de erfenis van Frank zelf werden zijn hovelingen en dienaren van rouwkleed voorzien, evenals vier armen. In een grote rouwstoet, niet minder dan 110 personen, werden zijn hart en lever in de Maarlandse kerk te Brielle bijgezet. Zijn lichaam werd naar zijn stamgoed Sint Maartensdijk gebracht, waar hij in de kerk werd begraven. Brielle riep een dagvaart van de Hollandse en Zeeuwse steden en ridderschap bijeen, om de dood van hun heer te beklagen en de nieuwe heer, hertog Karel de Stoute, manschap te bewijzen. Ook voor het zielenheil van Frank werd gezorgd: het door hem gestichte kapittel te Sint Maartensdijk, ter ere van zijn vader Floris, werd opgedragen drie maal per dag te bidden voor zijn zielenheil.⁴

Frank van Borssele behoorde tot de groep van bovengewestelijke edelen die met de komst van de Bourgondische hertogen in Holland en Zeeland vanaf 1430 ontstond. Kenmerk van deze groep bovengewestelijke edelen was het feit dat zij voor de nieuwe landsheren vooraanstaande posities aan het Bourgondische hof en in het nieuwe landsbestuur bekleedden. Dit waren functies die boven het Hollandse gewest uitstegen.⁵ Ook was het bezit van deze categorie edelen verspreid over de verschillende Bourgondische vorstendommen.⁶ Tot slot kan een uitgebreid netwerk van cliënten als derde criterium voor lidmaatschap van deze adelsgroep toegevoegd worden.⁷ Deze nieuwe groep edelen ontsteeg hun oude stamlanden door uitbreiding van bezit en functies buiten de gewesten waar zij oorspronkelijk vandaan kwamen en ontmoetten elkaar aan het Bourgondische hof. Dat Frank van Borssele tot deze groep edelen gerekend kan worden blijkt uit de verschillende functies die hij uitoefende en de verspreidheid van zijn bezittingen over enkele Bourgondische vorstendommen.⁸ Maar niet alleen Franks bezit en functies zijn een argument dat hij tot deze groep gerekend kan worden: ook zijn titel ‘graaf van Oostervant’, die hij vanaf zijn huwelijk met Jacoba mocht voeren, gaf hem een plaats tussen deze bovengewestelijke adelsgroep. Slechts enkele families waren onder de Bourgondische hertogen Filips en Karel opgeklommen tot de gravenrang, door erfenis, huwelijk (in het geval van Frank van Borssele) of koop. Het bezitten van de

---

⁴ AGH inv. nr. 877, f. 34v.

⁵ H. Cools, ‘Aristocraten in de polder: over de geleidelijke opkomst van een bovengewestelijke adelsgroep in Holland, ca. 1430 – 1530’, *Holland* 34 (2002) 167 – 181, aldaar 167 – 168.

⁶ H. Cools, *Mannen met macht. Edellieden en de moderne staat in de Bourgondische-Habsburgse landen (1475 – 1430)* (Zutphen 2001), 65 – 66.

⁷ W. Paravicini, *Guy de Brimeu. Der burgundische Staat und seine adlige Führungsschicht unter Karl dem Kühen*. *Pariser Historische Studien* 12 (Bonn 1975) 11, 20, 536.

⁸ Zie hiervoor hoofdstuk één en twee.

graventitel droeg bij aan de status van de bezitter ervan.⁹ Tot slot vormde ook Franks opname in het Gulden Vlies in 1444 een reden om hem tot deze groep te rekenen, daar lidmaatschap van deze ridderorde hem formeel toegang tot de vorst verschafte.

Probleemstelling en conceptualisering

Ondanks dat Frank lid was van de groep bovengewestelijke edelen, zien we in de praktijk dat hij na het overlijden van Jacoba zelden buiten Holland-Zeeland verbleef, geen bovengewestelijke bestuurlijke functies vervulde of aan het Bourgondische hof werkzaam was. In plaats hiervan verbleef hij voornamelijk op zijn hofstede in de stad Brielle, waar hij edelen uit de verschillende vorstendommen ontving, een luisterrijk hofleven wist op te zetten en het bestuurscentrum voor zijn domeinen vormde. Zijn *profilering* als hoge edelman veranderde dus na 1436: het verschoof van een edelman die hoge bestuurlijke posities vervulde naar een edelman die zich terugtrok op zijn hof. Toch bleef Frank zich intensief bemoeien met de Bourgondische politiek en wist hij op een meer indirecte wijze zijn belangen bij de vorst te behartigen. Hiervoor had Frank een uitgebreid cliëntennetwerk opgezet, dar zijn zaken behartigde. Dit netwerk bestond uit contacten met leden uit het Hof van Holland en de belangrijkste adellijke families uit Zeeland en Brabant. Een deel van deze cliënten en getrouwen (of familieleden hiervan) vond ingang in Franks uitgebreide ambtenarenapparaat en hofhouding. Het incorporeren van cliënten en getrouwen in zijn hofhouding en ambtenarenapparaat zorgde er niet alleen voor dat Frank toegang kreeg tot de politieke macht, maar ook voor een verhoging van zijn eigen sociale status en prestige. Een machtig man ontleende namelijk zijn sociale status aan de omvang van zijn groep cliënten en de achtergrond van deze personen.¹⁰ De probleemstelling die in deze scriptie centraal staat is: Welke rol speelden Franks ambtenaren en hovelingen in zijn profilering als hoge edelman tussen 1434 en 1470?

Het begrip profilering heeft een korte toelichting nodig. De profilering van een hoge edelman kon afgelezen worden aan het aantal dienders en de omvang van zijn hofhouding,

---

⁹ Verheffing van de heerlijkheid kwam voor bij Pierre de Beaufremont, graaf Charmy en Jan van Croÿ, graaf van Chimay. Door koop, huwelijke of hertogelijke schenking onder Filips en Karel mochten de volgende edelen een titel voeren: Antoon de grote bastaard, graaf van La Roche-en-Ardenne (Lux.), Karel van Chalon-Arlay, graaf van Joigny (Champagne), Antoon van Croÿ, graaf van Château-Porcien (Rethel), Gwijde van Brimeu, graaf van Megen (Brab.), Hendrik van Borsselen, graaf van Grandpré (Champagne), Wolfert van Borsselen, graaf van Buchan (Schotland) en later ook Grandpré, Lodewijk van Brugge, graaf van Winchester (Engeland) en prins van Steenhuizen: W. Paravicini, 'Soziale Schichtung und soziale Mobilität am Hof der Herzoge von Burgund', in *Francia*, V (1977) 127 – 182, aldaar 139 – 140 en 140, n. 61.

¹⁰ W. Blockmans, 'Corruptie, patronage, makelaardij en venaliteit als symptonen van een ontluikende staatsvorming in de Bourgondisch-Habsburgse Nederlanden', in *TvSG* 3 (1982) 231 – 247, aldaar 242.

zijn functies aan het hof, zijn relatie met de Bourgondische vorst, de accumulatie van hoge bestuurlijke posities, goederen en financiële geschenken van de landsheer en het onderhouden van een uitgebreid netwerk van cliënten, waarbij de maatschappelijke status van de volgelingen weerslag geeft op het prestige van de adellijke patroon.¹¹ Deze aspecten zijn gebaseerd op de criteria die Van Nierop geeft voor de hoge adel in Holland in de zestiende eeuw. Van Nierop stelt namelijk dat hoge adel werd gevormd door edelen die getiteld waren (in bezit van een graventitel, markizaat of baronie), in het bezit van een fors aantal hoge heerlijkheden, het huwen binnen de eigen groep, verbondenheid met de vorst (door opneming in het Gulden Vlies of een verwantschapsbetrekking met de vorst), in dienst van de vorst in de hogere ambtelijke en militaire functies, enorme rijkdom door grote inkomsten uit de domeinen en ambtelijke functies en een cliëntennetwerk (die de edelman bijvoorbeeld diende in zijn hofhouding of ambtenaar in één of meerdere van zijn domeinen).¹² In deze scriptie worden de volgende aspecten van profilering voor Frank van Borssele als hoge edelman bestudeerd: (i) de omvang en structuur van het ambtenarenapparaat, (ii) de omvang en structuur van de hofhouding, (iii) het hof, (iv) de sociale achtergrond van de cliënten, (v) het politieke en sociale netwerk waarin deze cliënten voor Frank werkzaam waren en (vi) de middelen die Frank bezat om zijn cliënten aan zich te binden. Kortom: de rol van de cliënten als dienaren en hun positie in Franks politiek-sociale netwerk staan voornamelijk centraal.

Deze tijdsafbakening komt niet zomaar uit de lucht vallen. In 1436 stierf Jacoba van Beieren en Frank trok zich steeds meer terug op zijn Brielse hof. Ook zien we vanaf dit moment dat Frank zijn bestuurlijke en politieke functies verloor tot zijn ontslag uit de Raad van Holland. Frank zelf overleed in 1470. Tevens is er een praktische kant voor de keuze van deze tijdsafbakening: de meest gebruikte bron, de rekeningen van de rentmeesters-generaal lopen over deze periode.

Wanneer we spreken over cliënten en netwerken heeft Blockmans hier een richtinggevend artikel over geschreven.¹³ In navolging van dit artikel heeft Dumolyn enkele netwerken onderzocht die bestonden onder de leden van de Raad van Vlaanderen.¹⁴ Hiervoor heeft Dumolyn gebruikgemaakt van de kapitaalsoorten van Bourdieu. Ook deze scriptie sluit gedeeltelijk op de netwerktheorie van Blockmans en Dumolyn aan, alsmede op de kapitaalsoorten van Bourdieu. Bourdieu onderscheidde drie soorten kapitaal waarover men

¹¹ Zie voor enkele voorbeelden van profilering van andere edelen pagina 8 en 9.

¹² H.F.K. van Nierop, *Van ridders tot regenten. De Hollandse adel in de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw* ('s-Gravenhage 1984) 47 – 50.

¹³ Blockmans, 'Corruptie', passim.

¹⁴ J. Dumolyn, 'Investeren in sociaal kapitaal. Netwerken en sociale transacties van Bourgondische ambtenaren' *TvSG* 28 (2002) 417 – 438, passim.

kan beschikken: economisch kapitaal, sociaal kapitaal en cultureel kapitaal. Onder economisch kapitaal wordt verstaan het kapitaal dat iemand bezit, uitgedrukt in geld of goederen. Sociaal kapitaal is het geheel aan sociale contacten dat iemand bezit en de sociale omgeving waar iemand zich in bevint: familie, vrienden of bijvoorbeeld collegae. Onder cultureel kapitaal rekende Bourdieu culturele bezittingen, uitgedrukt in bijvoorbeeld schooldiploma's, maar ook kunst. In de theorie van Bourdieu zijn de verschillende kapitaalsoorten inwisselbaar, en wanneer men het goed speelt kan vermeerdering van de kapitaalsoorten optreden. Een goed voorbeeld is het investeren van geld (economisch kapitaal) in scholing (cultureel kapitaal), waardoor na het behalen van het diploma het culturele kapitaal geïnvesteerd kan worden om geld te verdienen (economisch kapitaal).¹⁵ In het geval van Frank van Borselen bestaat bijvoorbeeld zijn economisch kapitaal uit zijn domeinbezit, zijn sociaal kapitaal uit zijn cliëntennetwerk en familiebanden en zijn culturele kapitaal uit de cultuurvormen op zijn hof. Dumolyn voegde aan deze kapitaalsoorten nog toe het politiek kapitaal en het symbolisch kapitaal. Onder politiek kapitaal verstaat Dumolyn de toegang tot de macht (bijvoorbeeld het innemen van een zetel in het Hof van Holland of stadhouderschap, nog beter was een functie van raadsheer-kamerling van de Bourgondische hertog). Symbolisch kapitaal wordt uitgedrukt in het prestige en de sociale status die iemand bezit, wat herkend kan worden aan bijvoorbeeld de functies die iemand bekleedde of de omvang van zijn cliëntennetwerk.¹⁶

Om een antwoord te geven op de probleemstelling is deze scriptie opgebouwd uit verschillende hoofdstukken. In hoofdstuk 1 wordt een korte impressie gegeven van Franks politiek-ambtelijke carrière tot het overlijden van Jacoba van Beieren. In hoofdstuk 2 staan de domeinen van Frank centraal, die de basis vormden voor zijn economisch kapitaal en een gedeelte van zijn prestige. In hoofdstuk 3 wordt het ambtenarenapparaat nader in kaart gebracht, het instituut waarin een gedeelte van zijn cliënten werkzaam was. In hoofdstuk 4 en 5 wordt het hof nader onder de loep genomen: eerst de organisatorische aspecten van de hofhouding (hoofdstuk 4), vervolgens de sociale stratificatie van de hovelingen (hoofdstuk 5). In hoofdstuk 6, 7 en 8 komen de kapitaalsoorten echt aan bod. Hoofdstuk 6 draait voornamelijk om welke plaats enkele belangrijke ambtenaren innemen in Franks sociaal-politieke netwerk. Hoofdstuk 7 gaat om de vraag op welke wijze Frank deze personen aan

---

¹⁵ Zie voor een inleiding op het werk van Bourdieu en diens kapitaal soorten: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en veldbegrip* (Amsterdam 1992) en P. Bourdieu, 'The forms of capital' in: J. Richardson ed., *Handbook of theory and research for the sociology of education* (New York 1986) 241 – 258.

¹⁶ Dumolyn, 'Investeren in sociaal kapitaal', passim.

zich wist te binden. Tot slot wordt in hoofdstuk 8 gekeken naar enkele diensten die Frank kon terugverwachten voor zijn investeringen.

Methodiek

Zoals al vermeld staat in deze scriptie niet alleen Frank van Borsselen centraal, maar ook de personen waarmee hij zich omringde. Om van al deze personen een achtergrond te krijgen, een beknopte biografie, is de prosopografische methode gekozen. De prosopografische methode probeert gegevens te verzamelen van een bepaalde groep personen (in dit geval de dienders van Frank van Borsselen) door middel van een set gerichte vragen, om op deze wijze correlaties op het spoor te komen en conclusies te trekken. Roorda spreekt van de grote verwachtingen die van de methode van geschiedkundig onderzoek worden gekoesterd, mede door de ogenschijnlijke voordelen die de prosopografie met zich meebrengt.¹⁷ Toch bleef er kritiek op de methode: geblunderd werd er met de verwerking van cijfermateriaal, er werd een ongelukkige set van vragen geformuleerd en men zou te weinig aandacht gehad hebben voor onderliggende sociologische structuren en beïnvloedingstechnieken van de elite op de massa, die de geschiedenis doen beïnvloeden. De kritiek werd echter wel ter harte genomen door enkele auteurs: vragen die ten grondslag aan de methode liggen werden gestandaardiseerd en verfijnd en met de statistische gegevens werd voorzichtiger omgesprongen en de conclusies hieruit beperkt. Prosopografie werd gereduceerd van de enige methode waarmee werd onderzocht tot een methode náást andere, om bepaalde aspecten van de historische werkelijkheid aan het licht te brengen. Roorda is enigszins teleurstellend in zijn eindoordeel over de mogelijkheden van de prosopografie. Door verregaande verfijning en standaardisering kan de methode veel zaken verklaren, maar door de omvangrijkheid en kostbaarheid van de operatie is de hantering van de methode haast onmogelijk geworden.¹⁸

De Ridder-Symoens is enkele jaren later in een herbeschouwing van Roorda's analyse een stuk positiever over de toepasbaarheid van de prosopografie in het onderzoeksveld van de middeleeuwse geschiedenis. Zij is het met Roorda eens over de arbeidsintensiviteit van een dergelijke prosopografische studie, maar beklemtoont dat wanneer deze met de juiste uitgangspunten (probleemstelling en set aan biografische vragen) en in goed evenwicht met klassieke onderzoeksmethoden een zeer degelijke en omvangrijke studie kan worden gedaan,

¹⁷ D.J. Roorda, 'Prosopografie, een onmogelijke mogelijkheid?', in *BMGN* 94 (1979) 212 – 225, aldaar 212.

¹⁸ Roorda, 'Prosopografie', 222 – 225.

die door deze combinatie mogelijk aan nieuwe en opmerkelijke inzichten wint. De prosopografische methode is zelfs uit te voeren wanneer de bronnen over de periode zeer schaars zijn.¹⁹

Voor mijn onderzoek heb ik ook gekozen om de prosopografische methode te hanteren. Slechts op deze manier kunnen alle dienders in kaart gebracht worden en met de juiste vragen kan zelfs iets vermeld worden over de achtergrond van deze personen, en kunnen netwerken in kaart gebracht worden. Ten eerste moest de onderzoekspopulatie afgebakend worden. Het ter beschikking staande bronnenmateriaal maakte deze opgave een niet al te lastige. Al snel bleek dat over de hovelingen van Frank vrijwel niets te vinden was. Ik heb mij derhalve beperkt tot de raadsheren, de rentmeesters-generaal, de secretarissen en de domeinambtenaren van Frank. Vervolgens was de vraag welke bijzonderheden ik over deze personen wilde weten. Gezien de probleemstelling wilde ik enkele kenmerken van deze dienders boven water halen: sociale afkomst, scholing, en functies in dienst van Frank en andere instellingen. Deze kenmerken zijn omgezet in enkele vragen die mijn zoektocht naar biografische gegevens moesten sturen. Niet alleen de ambtenaren heb ik prosopografisch behandeld, ook bij de leden van de hofhouding heb ik deze methode proberen toe te passen. Dit kon echter op een veel minder diepgaande wijze. Van deze groep personen heb ik slechts lijsten kunnen opstellen met wie in welk jaar werkzaam was en welke functie deze personen uitvoerde.

Bronnen en bronnenkritiek

Wat is een goede basisbron voor het bestuderen van het hof en het ambtenarenapparaat van Frank? Antheun Janse heeft gewezen op het belang van rekeningen voor adelsonderzoek op drie terreinen. Rekeningen geven informatie over goederenbeheer en ontwikkeling van de inkomsten van de adel; rekeningen geven zicht op de politieke rol van de adel en Janse's derde punt is het belang van rekeningen voor adellijke levensstijl.²⁰ Vooral punt twee en drie zijn voor dit onderzoek van belang. We mogen van geluk spreken dat voor het hof van Frank van Borsselen er rekeningen van de rentmeesters-generaal zijn overgeleverd. Het geluk lacht ons zelfs dubbel toe: vanaf 1453 tot 1470 is een complete serie van de rekeningen van de verschillende rentmeesters-generaal bewaard gebleven. Daarnaast zijn er nog enkele verspreide rekeningen uit de jaren 1437 – 1438, 1439 – 1440, 1443 – 1444, 1446 – 1447,

---

¹⁹ H. de Ridder-Symoens, 'Prosopografie en middeleeuwse geschiedenis: een onmogelijke mogelijkheid?', *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*. Nieuwe Reeks. Deel XLV (Gent 1991) 95 – 119, aldaar 105, 116 – 117.

²⁰ Janse, 'Rekening en ridderschap', 111.

1447 -1448 en 1448 - 1449. Vooral uit de laatste twintig jaar van Franks leven kunnen we ons daardoor een goed beeld vormen van de omvang van zijn hof, de organisatie en het ambtenarenapparaat. De rekeningen geven vooral zicht op het aantal hovelingen in het rekeninghoofdstuk 'wedden'. Hierin staan allen opgesomd die van Frank elk jaar wedden ontvingen, met doorgaans vermeld welke functie zij bekleedden. Het hoofdstuk 'Ontvangsten van rentmeesters' en 'Ontvangsten van baljuws en schouten' leert ons niet alleen iets over de inkomsten die Frank uit deze domeinen haalde maar ook wie deze personen waren en onder welk ambacht of ambtsdistrict zij ressorteerden. De hoofdstukken 'Groot Foureyn' en 'Klein Foureyn' geven een beeld van de verschillende taken die de dienders, zowel ambtenaren als hovelingen van Frank, moesten uitvoeren.²¹

Helaas blijven enkele hovelingen voor ons verborgen. Dit zijn hovelingen die geen jaarlijkse wedde ontvingen van Frank, maar leefden van kost en inwoning. Vooral Franks kamerlingen zijn hier een goed voorbeeld van. Om meer zicht te krijgen op de hovelingen die niet in de rekening van de rentmeester-generaal voorkwamen heb ik van enkele flankerende bronnen gebruikgemaakt. De rekeningen van de stad Brielle uit dezelfde periode en de rekening van de executeurs-testamentair van Frank van Borsselen. Tot slot heb ik gebruikgemaakt van enkele overgeleverde aanstellingsbrieven van de ambtenaren.

Historiografie en profilering van enkele edelen: Brimeu en Glymes-Bergen

Tot op heden zijn er weinig studies verschenen over adelshoven in de vijftiende eeuw in de Noordelijke Nederlanden. Hiermee bedoel ik vooral studies naar hoven van hoge edelen, zonder landsheerlijke waardigheid. Dit valt voor een deel te verklaren uit het gebrek aan bronnenmateriaal. Wél zijn er enkele studies verschenen naar het hofleven en de hofcultuur van het hof van Albrecht van Beieren en het hof van Gelre in deze periode.²² Het zijn vooral deze studies die het hof van Frank van Borsselen in een groter kader moeten plaatsen. Wat betreft het ambtenarenapparaat en de taken hiervan is er meer materiaal beschikbaar. Ik noem hier slechts de studie van Mario Damen naar de gewestelijke ambtenaren van Holland en Zeeland in de Bourgondische periode en de studie van W.A. van Ham naar de politieke en

²¹ Foureyn zijn buitengewone uitgaven die de rentmeester-generaal moest verantwoorden. Soms is het echter niet helemaal duidelijk wat nu precies grote en kleine buitengewone uitgaven zijn, of wat de rentmeester-generaal onder beide verstond.

²² Bijvoorbeeld: F.P. van Oostrom, *Het woord van eer. Literatuur aan het Hollandse hof omstreeks 1400* (Amsterdam 1987), G. Nijsten, *Het hof van Gelre. Cultuur ten tijde van de hertogen uit het Gulikse en Egmondse huis (1371 – 1473)* (Kampen 1992), ibidem, 'Cultuur aan de hoven van Holland en Gelre: een vergelijking', in: D.E.H. de Boer, J.W. Marsilje en J.G. Smit, *Vander rekeninghe. Bijdragen aan het symposium over onderzoek en editieproblematiek van middeleeuws rekening materiaal, gehouden in Utrecht op 27 en 28 februari 1997* (Den Haag 1998)162 - 165 en M.-A. Delen, *Het hof van Willem van Oranje* (Amsterdam 2002).

bestuurlijke ontwikkeling van stad en land van Bergen op Zoom in de vijftiende en zestiende eeuw.²³ Hans Cools heeft een dissertatie geschreven waarin een grote groep hoge adellijke heren is geschetst, waarmee Frank voor een groot deel vergeleken kan worden.²⁴

Een goed voorbeeld van de profilering van een bovengewestelijk edelman geeft Werner Paravicini over Gwijde van Brimeu. Het leven van Gwijde van Brimeu kan gelden als een echte successtory. Hij groeide als kind al op aan het Bourgondische hof en was speelmaatje van de ongeveer even jonge Karel de Stoute. Ook op latere leeftijd bleek de band tussen beiden erg sterk. Gwijde bleef in de buurt van de vorst en was zowel politiek als militair actief voor zijn heer. Hij wist een omvangrijk goederenbezit te vergaren en een verzameling van pensioenen en andere financiële giften, hem geschonken door de hertog voor zijn niet aflatende steun en bewezen diensten. Op politiek gebied combineerde Brimeu verschillende hogere en lagere posten, zoals stadhouder van Luik en gouverneur van enkele steden. Gwijde van Brimeu profileerde zich als machtig edelman door loyaliteit aan de Bourgondiërs die werd beloond door accumulatie van hoge bestuurlijke functies. Daarnaast bevond hij zich in de omgeving van de vorst waarvan hij land en financiële geschenken ontving, welke Brimeu een machtsbasis verschafte.²⁵

Een ander succesvol geslacht waren de heren van Glymes-Bergen, door huwelijk met Frank van Borssele verbonden. Jan II ('metten Lippen') van Glymes, heer van Bergen op Zoom, was verre verwant van Frank en waarschijnlijk goed met hem bevriend, gezien het feit dat hij regelmatig in Brielle op bezoek was. Jan was puissant rijk en stond, net als Gwijde van Brimeu, in de gunst van de vorst gezien de vele privileges die de hertog hem schonk en de verschillende functies die hij aan het hof vervulde. Jans zonen Jan III van Glymes-Bergen en Hendrik van Glymes, bisschop van Kamerijk, profiteerden van de accumulatie van functies, bezittingen en voorrechten die hun vader in de wacht had gesleept. Nog meer dan Jan II wisten deze broers de macht van de Glymes uit te breiden en te versterken: ze golden als de machtigste edelen in de Nederlanden in het begin van de zestiende eeuw.²⁶

Het zijn heren als Gwijde van Brimeu en leden van het geslacht Glymes-Bergen waarmee Frank zich ook na 1434 makkelijk kon vergelijken wat betreft profilering als Bourgondisch topedelman, zoals ik in de loop van deze scriptie probeer aan te tonen.

---

²³ M. Damen, *Staat*, passim en W.A. van Ham, *Macht en gezag in het Markiezaat* (Hilversum 2000).

²⁴ Cools, *Mannen met macht*, passim.

²⁵ Paravicini, *Guy de Brimeu*, passim, maar vooral 530 – 570.

²⁶ Cools, *Mannen met macht*, 218 – 219.

Hoofdstuk 1. De politieke rol van Frank van Borssele

1.1 Politiek-bestuurlijke functies tot 1433

Frank werd geboren in het laatste decennium van de veertiende eeuw. Als zoon van Floris van Borssele en Oede van Boutersem (alias van Bergen) zou hij een grote erfenis ontvangen. Floris was een politiek invloedrijk persoon; als heer van Sint Maartensdijk bezat hij een groot deel van het Zeeuwse eiland Tholen en hij had tevens zitting in de grafelijke Raad van Willem VI van Beieren.¹ Zijn politieke hoogtepunt bereikte de Kabeljauwse Floris onder het wisselende bestuur van Jan van Brabant en Jan van Beieren toen hij in 1418 werd benoemd tot ruwaard van Zeeland en vervolgens tot tesorier en zegelbewaarder van Holland. In deze functies leende hij grote sommen geld aan de in geldnood verkerende grafelijkheid.²

Via de geërfde vorderingen op de grafelijkheid zette Frank van Borssele zijn eerste stappen in het grafelijke bestuur, als opvolger van zijn vader, in 1421, toen hij als (mede-)tesorier betrokken raakte bij het grafelijke bestuur. In de jaren 1422 en 1423 was hij als raadsheer van Jan van Beieren betrokken bij het landsbestuur en nam als onderhandelaar deel in het vredesoverleg tussen Holland en Utrecht op 27 juni 1422. Na het overlijden van Jan van Beieren bleef Frank in het Kabeljauwse kamp en politiek tegenstander van Jacoba van Beieren. Hij begeleidde Jan van Brabant op zijn inhuldigungsreis door de graafschappen Holland en Zeeland en was aangesteld tot ruwaard van Zeeland gedurende de eerste helft van 1425, tot Filips van Bourgondië het landsheerlijk gezag op zich nam.³ Onder Filips de Goede was hij tevens van 1426 tot 1428 werkzaam als onbezoldigd raadsheer in het Hof van Holland. Ook op lokaal niveau wist hij verschillende functies te bemachtigen. Frank was rentmeester van de Bloise goederen in Zeeland Beoostenschelde tussen 1419 en 1421, baljuw, dijkgraaf en rentmeester van Tholen en Schakerloo (waar hij zelf ook goederen had liggen) tussen 1423 en 1432, kapitein van Zeeland samen met Hendrik van Borssele in 1426 en 1436 en samen met Jacob van Gaasbeek kapitein van Haarlem (waar hij tevens een huis bezat) in 1426. Ook voor Elizabeth van Görlitz was hij werkzaam als haar raadsheer en ruwaard van haar weduwegoed Voorne.⁴

Frank bereikte zijn politieke hoogtepunt in 1430. Samen met zijn neven Floris en Filips van Borssele pachtte hij de graafschappen Holland en Zeeland voor acht jaar van Filips de Goede en mocht de titel *gouverneur* voeren. Het driemanschap kreeg alle

---

¹ Damen, *Staat*, 287, 447.

² P. de Win, 'Frank van Borsele(n)', *NBW* 11 (Brussel 1985) 59 – 72, aldaar 60.

³ De Win, 'Frank', 61.

⁴ Damen, *Staat*, 447.

landsheerlijke bevoegdheden in Holland en Zeeland: ze mochten namens Jacoba en Filips recht spreken en de grafelijke ambtenaren op lokaal niveau aanstellen. Bovendien hoefden ze geen financiële verantwoording van hun bestuur af te leggen. Maar pandhouder Filips van Borsselen overleed al in 1431 en de twee overige pandhouders spoedden zich naar de hertog om een nieuwe regeling te treffen: financieel was de oude regeling waarschijnlijk voor de overgebleven gouverneurs niet meer te handhaven. In de nieuwe regeling die de hertog trof werden Frank en Floris aangesteld als grafelijke ambtenaren en gecontroleerd door een grafelijke Raad, waar ook aanhangers van Jacoba zitting in namen.⁵

Tot 1433 profileerde Frank van Borsselen zich als typische topedelman van zijn rang en stand: hij was werkzaam als gouverneur en als raadsheer in de Raad van Holland en accumuleerde verschillende bestuurlijke functies op lokaal niveau. Hierin is hij te vergelijken met onder anderen Gwijde van Brimeu en de heren van Bergen die ook hoge bestuurlijke posten tegelijkertijd wisten te bemachtigen, nauw betrokken waren bij het bestuur, veel politieke macht bezaten en dicht bij de vorst stonden.⁶ Na 1433 kwam er echter een breuk in de politieke carrière van Frank van Borsselen door zijn huwelijk met zijn voormalige tegenstandster Jacoba van Beieren.

1.2 Het huwelijk met Jacoba van Beieren

Jacobica was de wettige erfgename van graaf Willem VI van Holland. Haar oom, Jan van Beieren, betwistte echter haar heerschappij over de graafschappen en wist op slinkse wijze het bestuur van de graafschappen in handen te krijgen, door deze te ontfutselen aan Jacobica's tweede echtgenoot Jan IV van Brabant. Jan van Beieren wist zich in de graafschappen te vestigen als landsheer, ten koste van Jacobica. Vlak voor zijn overlijden zegde hij de Bourgondische hertog Filips de Goede toe zijn graafschappen te mogen erven. Onmiddellijk na het overlijden van Jan brak er dan ook strijd uit in Holland en Zeeland, daar zowel Jacobica als Filips hun rechten op de graafschappen wilden laten gelden. Frank zelf had het kamp van eerst Jan van Beieren (in navolging van zijn vader) en later de Bourgondische hertog gekozen.⁷ Het legde Frank geen windeieren, zoals we al hebben kunnen zien in de politieke functies die hij tot 1433 wist te bemachtigen. In 1430 bereikte Frank zijn politieke hoogtepunt met zijn benoeming tot gouverneur van Holland en Zeeland. Hij ontpopte zich dan

---

⁵ Damen, *Staat*, 287 – 290, M.J. van Gent, 'Pertijelike saken.' *Hoeken en Kabeljauwen in het Bourgondische-Oostenrijke tijdperk*. HHR 22 (Den Haag 1994) 24 en De Win, 'Frank', 62 – 63.

⁶ Cools, *Mannen met macht*, passim, Paravicini, *Guy de Brimeu*, passim en Van Ham, *Macht en gezag*, 55 – 66.

⁷ H.P.H. Janse, *Jacobica van Beieren* (Den Haag 1967), passim.

ook als Kabeljauws partijleider.⁸

Op den duur accepteerde Jacoba toch het bewind van haar neef en de Van Borsselens in Holland en Zeeland. Haar steun aan de nieuwe topbestuurder in Holland en Zeeland liet zij in mei 1430 blijken door Frank te belenen met enkele belangrijke Hollandse heerlijkheden: Gorinchem, Schoonrewoerd en Leerdam.⁹ Een vijftiende eeuwse kroniek vermeldt dat beiden op nogal romantische wijze nader tot elkaar kwamen. Toen Jacoba's moeder, Margaretha, haar juwelen en geschenken zond, kon Jacoba de adellijke heren die de geschenken kwamen brengen geen *huesschede* geven daar zij financieel aan de grond zat. In het geheim zond zij bodes naar de heren van Montfoort en Wassenaar om geld te lenen. Echter, de beide oude Hoekse medestanders konden niet op dit verzoek ingaan. Teleurgesteld trok Jacoba zich terug op haar kamer, klagend over de trouweloosheid van haar vrienden. Haar hoveling Willem de Bye hoorde dit beklag en vertrok naar Frank van Borsselen om deze om steun voor de vrouwe te vragen. Deze gaf onmiddellijk toe aan het gevraagde en zei desnoods heel zijn bezit te willen schenken. Of deze kroniekschrijver gelijk heeft of niet doet er weinig toe: vast staat dat Frank en Jacoba naar elkaar toe groeiden en in de zomer van 1432 met elkaar in het geheim huwden. Het huwelijk moest in het geheim gebeuren, daar hertog Filips waarschijnlijk geen toestemming zou hebben gegeven voor een huwelijk zoals afgesproken was in de Zoen van Delft.¹⁰

Over de motieven van het huwelijk lopen de meningen sterk uiteen. Janse meent dat het een liefdeshuwelijk was tussen de beide echtelieden. Er zijn echter ook aanwijzingen dat het hier gaat om een politiek huwelijk met als achtergrond een wijdvertakt anti-Bourgondisch netwerk. De Kabeljauwse stedelijke magistraten zagen maar weinig heil in het Bourgondische bewind wegens de vele geldverslindende buitenlandse oorlogen die de hertog ondernam en de Hollandse en Zeeuwse handel niet ten goede kwamen. Het landsbestuur was daarnaast volgens deze heren slecht geregeld: Filips zelf was nooit in Holland en liet het bestuur over aan wisselende personen en bestuurscolleges. Daarnaast waren de belastingen in de gewesten nog verhoogd na de Zoen van Delft, zelfs toen het land alweer vrede kende. De Kabeljauwse edelen, met Frank van Borsselen als leider, hadden het vertrouwen in de Bourgondiër dan ook opgezegd en waren bereid met de Hoekse partijgangsters van Jacoba in zee te gaan en een einde te maken aan de heerschappij van Filips.¹¹

---

⁸ Van Gent, *'Pertijlike saken'*, 56 – 58 en 64 – 65.

⁹ De Win, 'Frank', 63.

¹⁰ Janse, *Jacoba*, 94 – 95.

¹¹ *Ibidem*, 96.

Een alliantie tussen de gouverneur van Holland en Zeeland, Frank van Borsselen, en Jacoba van Beieren met haar rechten op de graafschappen Holland en Zeeland zou inderdaad een bedreiging gevormd kunnen hebben voor de Bourgondische hertog. Filips de Goede reageerde echter vrij snel en kordaat op deze dreiging. In het najaar van 1432 trok hij met een leger naar Holland en Zeeland om voorgoed orde op zaken te stellen in deze roerige landen. Frank van Borsselen kreeg in november van dat jaar nog de opdracht om de goederen van Elizabeth van Görlitz namens Filips te bezetten en te beheren. Enkele weken later echter werd Frank door de hertog plots gevangen genomen en naar het slot Rupelmonde gebracht met wellicht het plan Frank terecht te stellen wegens hoogverraad. Bij deze vangenneming werd Frank uit al zijn functies ontheven en zijn bezittingen werden hem afgenomen. Jacoba smeekte bij haar neef Filips om het leven van haar gemaal te sparen en deed in april 1433 te Den Haag afstand van al haar aanspraken op de graafschappen Holland en Zeeland ten gunste van Filips. Wel mocht ze de holle titels ‘hertogin in Beieren, van Holland, gravin van Oostervant’ dragen. Filips beleende haar met verspreide goederen en heerlijkheden in Holland en Zeeland, met als belangrijkste heerlijkheid Voorne, om haar van een behoorlijk inkomen te voorzien. Tevens werd Jacoba aangesteld als houtvesterinne van de Haarlemmerhout en kreeg zij het recht in alle landen van de Bourgondische hertog ongehinderd op (valken)jacht te gaan.¹²

Nu Jacoba politiek was uitgeschakeld had de hertog haar de toestemming gegeven te huwen met wie zij wilde, zolang het maar geen tegenstander van Filips was. Nadat een commissie geen bezwaren zag voor een verbintenis tussen Frank van Borsselen en Jacoba van Beieren werd het huwelijk in de zomer van 1434 met veel luister in de kerk van Sint Maartensdijk ingezegend. Bij deze gebeurtenis schonk Filips ook aan Frank de titel ‘graaf van Oostervant’. Hiervoor was Frank reeds in zijn bezittingen hersteld.¹³ Mocht het huwelijk inderdaad uit politieke motieven zijn gesloten, dan hebben Frank en Jacoba hier nooit de vruchten van weten te plukken. Jacoba zelf stierf op 9 oktober 1436 op het slot Teilingen aan tuberculose, in het bijzijn van haar echtgenoot en drie edellieden die haar tijdens haar leven hadden gesteund: Floris van de Kijfhoek, de Zeeuw Floris van den Abeele en Willem van Egmond.¹⁴

---

¹² Ibidem, 98.

¹³ Ibidem, 98 en De Win, ‘Frank’, 63 – 64.

¹⁴ Janse, *Jacoba*, 101.

1.3 Politiek-bestuurlijke functies 1433 – 1470

Frank werd na zijn vrijlating in 1433 aangesteld als raadsheer in het Hof van Holland met een jaarwedde van 300 schilden, een functie die hij tot 1434 zou uitoefenen.¹⁵ Vanaf 1436 tot 1443 was er voor hem een onbezoldigde plaats in het Hof van Holland gereserveerd, die effectief werd ingenomen door zijn raadsheer Jan Ruychrock.¹⁶ De politieke rol van Frank leek echter uitgespeeld toen hij in 1443 ook zijn laatste politiek-ambtelijke functie in het gewestelijke bestuur van Holland moest opgeven. Hij behield slechts de functies houtvester en opperste duinbewaarder van de Haarlemmerhout (vanaf 1436), kastelein van Teilingen (vanaf 1445) en dijkgraaf van Noord-Beverland (vanaf 1435), die hij alle tot zijn dood zou blijven uitoefenen.¹⁷ Van Gent heeft gelijk wanneer hij stelt dat dit ‘alles behalve topfuncties waren’.¹⁸ Een klein beetje politieke glans en prestige kreeg hij terug toen hij werd opgenomen in de illustere Bourgondische ridderorde van het Gulden Vlies in 1445, samen met zijn verwant Hendrik van Borsselen, heer van Veere, zijn politiek tegenstander Reinoud van Brederode en de heer van Auxy tijdens het Vlieskapittel gehouden te Gent.¹⁹

Na het overlijden van Jacoba behield Frank de hoge heerlijkheid Voorne, met de steden Brielle en Goedereede. Te Brielle beschikte hij over een hof, waar hij het grootste gedeelte van zijn leven woonachtig was. Uiteindelijk zou Frank zelfs sterven op zijn Brielse hof, in de herfst van 1470. De Brielse magistraten zorgden voor een deel van de uitvaart van hun overleden heer: voor de rouwprocessie doste de stad zes arme mensen uit met zwarte rouwkleden en fakkels om mee te lopen in de stoet. Ook werd zwart laken besteld om de stoelen en Franks graf mee te bekleden. Tot slot werd de stadstimmerman gevraagd het houtwerk voor het graf te vervaardigen en wapenschilden te maken met de wapens van Van Borsselen erop, om mee te dragen in de processie en om bij het graf te zetten.²⁰ Uiteindelijk werden Franks hart en lever begraven in de Brielse kerk; zijn lichaam werd bijgezet in de kerk van zijn stamheerlijkheid Sint Maartensdijk.²¹

¹⁵ De Win, ‘Frank’, 64 en Damen, *Staat*, 447.

¹⁶ Damen, *Staat*, 294 – 295, 447.

¹⁷ Ibidem, 447. Hij werd voorts door de hertog vrij gesteld van het afleggen van rekenschap over de Haarlemmerhout, zolang hij de wedde van de dienders in de houtvesterij voor zijn rekening nam, en Filips jaarlijks 150 klinkaarts betaald: De Win, ‘Frank’, 65.

¹⁸ Van Gent, ‘*Pertijelike saken*’, 56.

¹⁹ F. de Gruben, *Les chapitres de la Toison d’or à l’époque Bourguignonne (1430 – 1477)* (Leuven 1997) 243. Damen noemt Franks opname in het Gulden Vlies eerder ‘een doekje voor het bloeden om het verlies van inspraak in de Raad te compenseren’ dan een weloverwogen reden van Filips de Goede om de leider van de Kabeljauwen (Frank) en de leider van de Hoeken (Reinoud van Brederode) als politiek invloedrijke figuren op te nemen in het Gulden Vlies: Damen, *Staat*, 292 en voor de stelling van Van Gent over de reden van Franks opname: Van Gent, ‘*Pertijelike saken*’, 56 – 58 en 64 – 65.

²⁰ SA Brielle, inv. nr. 33, f. 9r.

²¹ Arkenbout, *Frank*, 212.

Ondanks dat Franks directe politieke invloed zeker vanaf 1443 definitief was beknot door de hertog wist Frank via omwegen nog altijd een politieke invloed te behouden en zijn prestige te verhogen: hij vond nieuwe wegen om zichzelf als hoge edelman te profileren. Na het verlies van zijn topfuncties trok hij zich terug op zijn hoven, voornamelijk te Brielle. Van hieruit bestuurde Van Borsselen zijn domeinen, stuurde hij zijn ambtenaren aan en bracht een luisterrijk en omvangrijk hof(leven) op de been, dat diende als een centraal punt voor zijn politieke netwerk. Deze aspecten van Franks profilering zullen in de navolgende hoofdstukken nader worden geanalyseerd.

Hoofdstuk 2. De domeinen van Frank van Borsselen

2.1 Inleiding

De omvangrijkheid en verspreidheid van de domeinen van Frank van Borsselen zijn in de eerste plaats tekenend voor zijn rijkdom en sociale positie. Maar, er is nóg een belangrijke reden om de domeinen en de ambachtsgevolgen ervan in kaart te brengen. Het zijn namelijk deze domeinen waar de domeinambtenaren van Frank van Borsselen werkzaam waren. Het is dus van belang de rechten per domein in kaart te brengen om zo een beeld te krijgen van de taken die de rentmeesters in de domeinen moesten uitvoeren en administreren. De vraag waarop dit hoofdstuk een antwoord probeert te geven is dan ook: ‘Uit welke heerlijke rechten bestonden Franks domeinen en wat waren de gevolgen voor het ambtenarenapparaat en de inkomsten uit het domein?’.

2.2 Soorten goederen en ambachtsgevolgen

In de Middeleeuwen werd bezit onderverdeeld in twee categorieën: allodiaal goed (vrij – eigengoed) en feodaal goed (leengoed). Het leengoed beschikte in alle opzichten over dezelfde juridische kwaliteiten als het vrij – eigen goed: het leengoed mocht met rente worden bezwaard, vererfd en gesplitst of worden vervreemd. De transacties die de bezitter van een leengoed verrichtte moesten wel worden goedgekeurd en geregistreerd door de leenheer. Daarnaast moesten twistpunten over een leengoed voor het leenhof van de leenheer komen, die de zaak beslechtte. Na verloop van tijd werd dit leenhof meer een formaliteit dan een onmisbare juridische handeling.¹

Wanneer we spreken over ambachtsheerlijkheden, ambachten of heerlijkheden bedoelen we eigenlijk een complex van verschillende rechten die uit deze ambachtsheerlijkheden voortvloeiden. Deze soorten heerlijkheden worden ook wel aangeduid met ‘gerechtsheerlijkheid’, daar de lage of de hoge rechtspraak binnen de grenzen van het betreffende ambacht en de daaruit voortvloeiende inkomsten aan deze ambachten waren gekoppeld. Leenmannen in het bezit van een gerechtsheerlijkheid waren de zogenaamde gerechtsheren. Daarnaast bestonden de grondheerlijkheden. In dit geval bezat de leenman de grond en de aan de grond gekoppelde inkomsten, zoals het tijsrecht, de tiendrechten, de

---

¹ P.C.M. Hoppenbrouwers, *Een middeleeuwse samenleving. Het land van Heusden ca. 1360 – 1515*. Dissertatie Wageningen (Wageningen 1992) 287, 291.

grondrechten en het recht op overdrachtspenningen. Deze heerlijkheden brachten echter maar zelden veel op, en waren minder prestigieus dan een gerechtsheerlijkheid.²

Het hebben van een ambacht betekende in de eerste plaats het bezitten van de lage of hoge rechtspraak. De ambachtsheer mocht in deze respectievelijk de schout of de baljuw aanstellen en de inkomsten uit de rechtspraak opstrijken. Aan de uitoefening van deze jurisdictie waren echter ook nog de annexe rechten verbonden, de bannus. De bannus was van oorsprong het koninklijke recht om dwingend te bevelen, wat de territoriale of suzereine vorsten naar zich toe hadden getrokken. Deze annexe rechten werden ook wel de banaliteiten genoemd. Voorbeelden van deze banaliteiten zijn hofdienst, molendwang, gruitrechten en vis- en veerrechten (voortvloeiend uit het zogenaamde stroomregaal). Wanneer naast deze banaliteiten nog andere rechten gekoppeld waren aan een ambacht, maar een andere oorsprong kenden (zoals bijvoorbeeld het tiendrecht of tijnsrecht), spreekt men van een heerlijkheidscomplex van ambachtsgevolgen. Lang niet altijd beleende de leenheer een leenman met de volledige ambachtsgevolgen, maar gaf een select pakket aan ambachtsgevolgen uit, soms zelfs zo weinig als één recht. De ambachtsgevolgen konden derhalve per ambacht verschillen.³

2.3 De domeinen

Frank van Borssele wist in zijn leven een behoorlijk aantal ambachten te vergaren, waarvan het leeuwendeel was geconcentreerd in Zeeland. Ook buiten dit graafschap had hij ambachten liggen, namelijk Holland, Brabant en Utrecht. Wat de aard van de ambachten was, welke ambachtsgevolgen de ambachten kenden, wat de wijze van verwerving was en de geografische ligging van deze ambachten is van belang in het reconstrueren van het domaniale ambtenarenapparaat. Daarom worden hieronder de ambachten van Frank behandeld, waarbij zoveel mogelijk de volgorde van verwerving wordt aangehouden. Zoals schema 2.1 laat zien leverden de domeinen jaarlijks een aanzienlijk bedrag aan inkomsten op.

Jaar →	'53/	'55	'56/	'57/	'58/	'59/	'60/	'61/	'62/	'63/	'64/	'65/	'66/	'67/	'68/	'69/
Domein ↓	'54	/	'57	'58	'59	'60	'61	'62	'63	'64	'65	'66	'67	'68	'69	
Sint - Maartensdijk Schatspolder Scherpenisse Poortvliet	489	545	414	378	376	415	453	437	439	386	408	314	318	386	400	
Zuilen	54	65	70	53	53	-	72	88	36	75	44	52	17	58	53	
Everen	25	33	34	33	47	49	51	34	23	41	-	-	14	30	-	
Hoogstraten Rijkevorsel	-	19	19	25	8	5	51 s.	8	7	-	-	-	5 s.	3	8	

² Hoppenbrouwers, *Middeleeuwse samenleving*, 577 – 578.

³ Ibidem, 589 en A. Janse, 'Het leenbezit van de Hollandse ridderschap omstreeks 1475. Een analyse van het register Valor Feodorum' *Jaarboek Middeleeuwse geschiedenis* 1 (Hilversum 1998) 163 – 204, aldaar 181.

Zundert															
Brecht															
Kortgene	68	79	73	69	87	67	84	85	97	117	63	60	86	94	63
Borsdelen	338	387	370	397	411	365	305	336	303	305	331	310	343	340	64
bewesten															
Vijfzode															
Te Welle	68	66	78	65	78	74	79	73	71	72	66	50	74	41	71
Emelisse	15	15	16	14	15	18	17	17	18	18	17	18	18	18	25
Walcheren	51	53	76	85	88	81	73	75	74	71	63	-	75	78	98
Voorne	1255	16	1504	1859	2053	1904	1708	1873	1897	1700	1571	1388	1692	1660	1655
Oude Horen	86	87	81	118	127	110	79	85	101	90	73	80	35	13	77
Pendrecht															
Overmaze	64	35	59	33	96	31	91	74	54	42	50	49	54	64	56
's-															
Gravezande															
Akeren	47	42	47	43	33	48	39	35	33	30	31	30	34	23	32
's-	-	11	13	13	10	14	-	20	11	-	14	26	90	25	-
Gravenpolde															
r															
Haarlemmer-	26	-	-	24	45	26	46	38	46	5	50	-	27	-	-
hout															

Schema 2.1. Schema met de inkomsten uit de verschillende rentmeesterschappen en domeinen. De bedragen zijn afgerond in ponden Vlaams, behalve de inkomsten uit Hoogstraten, die in 1460 51 schelling bedroegen, en in 1466 5 schelling. Niet ingevulde jaren (-) zijn jaren waarin de rentmeester-generaal geen ontvangsten van de betreffende rentmeester heeft ontvangen

Sint Maartensdijk, Scherpenisse, Schatspolder en Poortvliet

De ambachten Sint Maartensdijk, Scherpenisse, Schatspolder en Poortvliet zijn vier afzonderlijke delen. Toch werden deze vier ambachten door hun ligging, alle bij elkaar geconcentreerd op het eiland Tholen, door één rentmeester bestuurd.⁴

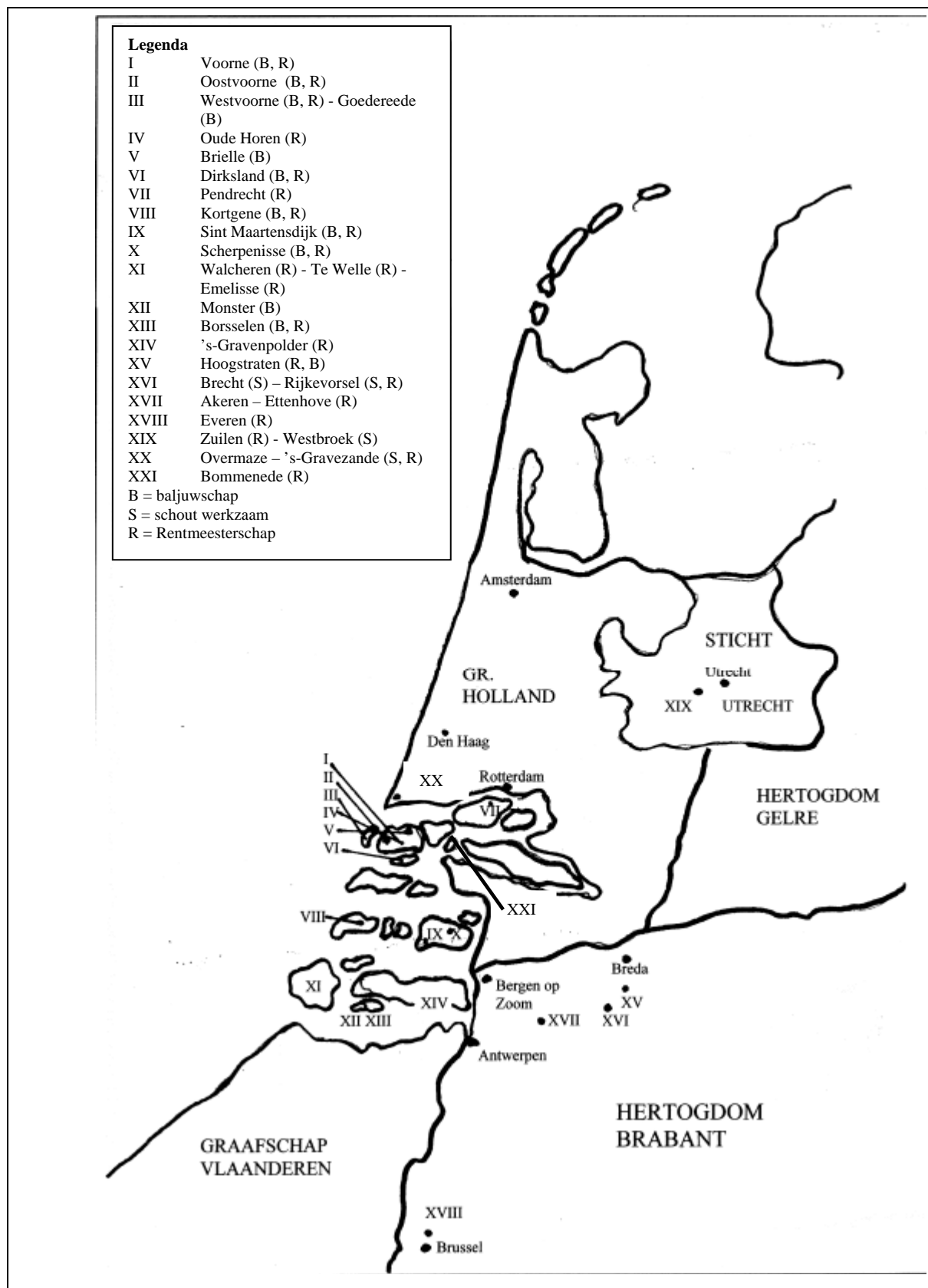
Frank I van Borsdelen behoorde tot de tak Borsdelen-Sint Maartensdijk. Het achtervoegsel Sint Maartensdijk kwam voort uit het feit dat dit geslacht het slot Sint Maartensdijk als allodiaal goed bezat, gelegen op het eiland Tholen. In mei 1363 kwam hier verandering in, toen Frank I zijn slot opdroeg aan Albrecht van Beieren. Vervolgens ontving hij het als onsterfelijk leen terug, samen met de hoge heerlijke rechten van het dorp en het ambacht Sint Maartensdijk.⁵ De aard van het leen verschoof hiermee van allodiaal goed naar leengoed. Bovenop deze bepaling van Albrecht kreeg Frank (II) van Filips de Goede in 1456 het recht om zijn goederen na zijn overlijden te vermaken aan wie hij wilde.⁶

Het opdragen van het vrij eigen – goed was geen slechte keuze van Frank I. Het ontvangen van de hoge heerlijkheid over het ambacht Sint Maartensdijk met de bijbehorende ambachtsgevolgen leverde Frank II in de vijftiende eeuw jaarlijks een aardig bedrag op.

⁴ Zie hiervoor de recesboeken van de rentmeester-generaal, hoofdstukken 'Ontvangsten Sint Maartensdijk' AGRek. inv. nrs. 5576 – 5592.

⁵ NDR inv. nr. 464.374.

⁶ S.W.A. Drossaers, *Het archief van de Nassausse Domeinraad. Tweede deel. Het Archief van de Raad en rekenkamer te Breda tot 1581: stukken betreffende de rechten en goederen van Anna van Buren ('s-Gravenhage 1955) 80 – 81.*

Kaart 2.1. Spreiding en ligging van de belangrijkste domeinen van Frank van Borselen tussen 1436 - 1470

Een gedeelte van de rechten van de heerlijkheid Sint Maartensdijk vinden we terug in de administratie van de rentmeester-generaal en een gedeelte uit het *Valor Feodorum* uit 1474. De rentmeester-generaal tekende in 1460 inkomsten uit grondheerlijke rechten als de landpachten, de tienden, de uitgorzen en de dijken op.⁷ Bij de inkomsten uit Sint Maartensdijk combineerde de rentmeester tevens de opbrengsten uit de Schatspolder. Franks heerlijke rechten in Sint Maartensdijk en Schatspolder omvatte de molendwang, de wijn- en bieraccijnzen, de kleine accijnzen en het veer.⁸

Uit het *Valor* blijkt in ieder geval dat de erfgename van Frank van Borsselen, zijn zuster Eleanora van Borsselen, vrouwe van Nyenrode, net als haar broer de hoge heerlijkheid en het *dagelixen gerecht* van Sint Maartensdijk bezat. Naast deze juridische rechten bezat Eleanora tevens de bovenvermelde onroerende goederen, inclusief het slot van Sint Maartensdijk. Dit was echter niet alles waar de heerlijkheid uit bestond. Inbegrepen zaten ook nog de *maeleryen* (recht van molendwang), de vronen en visserij van het *neyelant*, het recht van indijken, de uitgorzen van de oosthoek binnen de voordijken en het recht op de vogelarij.⁹

De heerlijkheid Scherpenisse kwam in 1394 in handen van het geslacht Van Borsselen, toen Floris de heerlijkheid van Albrecht van Beieren kocht.¹⁰ In 1399 kwam het veerrecht tussen Sint Maartensdijk en Scherpenisse hierbij.¹¹ Een jaar later volgde de belening met 42 gemeten ambacht als onversterfelijk leen.¹² Door koop wist Floris zijn bezittingen in Scherpenisse nog verder uit te breiden door het ambachtspartie en bijbehorende ambachtsgevolgen van Jan van Heenvliet te kopen in 1401.¹³ De rentmeester van Sint Maartensdijk rekende bij Scherpenisse Franks ambachten in Poortvliet. Een onderdeel van deze bezittingen vormden de tienden in de polder Mallant, die in 1397 door zijn moeder Oede van Bergen van de grafelijkheid werden gekocht.¹⁴ De rechten die Frank in Scherpenisse bezat waren uitgebreider dan alleen het tiendrecht in Poortvliet en in Scherpenisse. De rentmeester-generaal rekende in zijn recesboek in 1460 inkomsten uit landpachten in Scherpenisse en Poortvliet en inkomsten uit dijken, vronen, accijnzen, molens, schatgeld en

⁷ AGRek. inv. nr. 5583, f. 3v.

⁸ AGRek. inv. nr. 5583, f. 3v.

⁹ AGH 877, nr. 6.

¹⁰ Drossaers, *Nassause domeinraad*, 81.

¹¹ NDR inv. nr. 465.525. Dit recht werd op 9 november 1406 door Willem VI bekrachtigd: NDR inv. nr. 465.574.

¹² NDR. 469.536.

¹³ NDR inv. nr. 469.536. In 1401 bedroeg het totale gemeten ambacht te Scherpenisse waarover schot aan de grafelijkheid moest worden betaald in handen van Floris 1100 gemeten: NDR inv. nr. 525.543.

¹⁴ NDR inv. nr. 475.497. Floris moest in 1401 ook schot over zijn bezittingen in Poortvliet aan de grafelijkheid betalen. De stadhouder van de rentmeester van Bewesterschelde, Jacob de bastaard van Borsselen, rekende hiervoor 4113 gemeten land in 1401: NDR inv. nr. 525.543.

schot met een opbrengst.¹⁵ Uit het *Valor Feodorum* kunnen we een precieze omschrijving geven van de rechten in Scherpenisse. In Scherpenisse bezat Eleanora tevens de hoge en lage jurisdictie. Daarnaast was Scherpenisse nog opgebouwd uit het veer tussen Scherpenisse en Duveland, het recht op visserij met een opbrengst van jaarlijks elf tonnen paling. Bovendien bezat zij er nog het schot.¹⁶

In het recesboek van de rentmeester-generaal over het jaar 1460 lezen we dat de rentmeester van Sint Maartensdijk ook geld kwijt was aan onder andere de reparatie van de molens, de renten die op de onroerende goederen berustte en de wedde voor de rentmeester zelf en de kastelein van het slot te Sint Maartensdijk.¹⁷

De omvangrijke rechten die Frank in Sint Maartensdijk en Scherpenisse bezat maakte dat hij hiervoor één rentmeester aanstelde. Het bezitten van de hoge en lage jurisdictie in beide ambachten gaf Frank voorts het recht in beide ambachten de baljuw en de schout aan te stellen.

Zuilen

Het ambacht en het kasteel Zuilen kwam in de familie via het huwelijk van Franks grootvader, Frank I van Borsselen, met Eleanora van Zuilen. Na de dood van Eleanora kwam het in bezit van Dirk van Borsselen, heer van Zuilen, na wiens overlijden het gekocht werd door Franks vader Floris.¹⁸ Het kasteel was in 1422, toen Frank het erfde, verwoest. Jan van Beieren beloofde echter op 24 april 1422 wel vergoeding voor het kasteel.¹⁹ Of deze vergoeding ooit betaald is, is niet bekend. Wat betreft de rechten die Frank werkelijk in Zuilen had is helaas niet duidelijk: de rentmeester-generaal specificeerde in zijn rekening niet de rechten en de inkomsten uit het goed Zuilen, maar slechts het feit dat de rentmeester van Zuilen aan zijn betalingsverplichting had voldaan of niet. Opmerkelijk is wel dat Frank in de

---

¹⁵ AGRek. inv. nr. 5583, f. 3v.

¹⁶ AGH 877, nr. 6. Eleanora van Borsselen wist uit haar Zeeuwse domeinen Sint Maartensdijk en Scherpenisse in totaal 1.176 lb te genereren, waarmee ze de nummer 1 wat betreft inkomsten was in de top 12 van adellijke leenhouders in Holland en Zeeland: AGH 877, nr. 6 en Janse, 'Leenbezit', 193. Problematisch is echter welke rechten bij welke heerlijkheid hoorde, daar Sint Maartensdijk en Scherpenisse in het *Valor Feodorum* als één worden behandeld. Vergelijk de inkomsten van de heerlijkheidscomplexen van Gerrit van Assendelfts heerlijkheid Assendelft in 1474. Ook de heerlijkheden in bezit van Jacob van der Woude, Warmond, Alkemade en Esselikerwoude bieden een goed referentiekader voor de ambachtsgevolgen, banaliteiten en inkomsten van Frank van Borsselen. Zie Janse, 'Leenbezit', 183. De heerlijkheid Scherpenisse was echter al langer een hoge heerlijkheid. Jan van Brabant gaf in een oorkonde uit 1420 te kennen dat Floris van Borsselen breuken, inclusief doodslag mocht berechten, en keuren mocht maken: Drossaers, *Nassause Domeinraad*, 81.

¹⁷ AGRek. inv. nr. 5583, f. 3v.

¹⁸ Drossaers, *Nassause Domeinraad*, 149.

¹⁹ P. de Win, 'Frank' 61.

heerlijkheid Westbroek, vlakbij Zuilen gelegen, wel een schout had aangesteld. Blijkbaar had hij wel de lage jurisdictie van dit ambacht in leen.²⁰

Everen

Het ambacht Everen kwam in handen van Frank door erfenis van zijn moeder, Oede van Boutersem van Bergen. Het leenverhef van Everen vond op 5 april 1424 plaats te Brussel.²¹ Wat precies bij deze heerlijkheid behoorde blijft onduidelijk: de rentmeester-generaal gaf in zijn jaarrekening geen beknopte weergave van de inkomsten die uit de rechten voortvloeiden. Tevens is van het ambacht geen rekening voorhanden.²²

Kortgene en Borsselen met Wissenkerke, Geerdsdijk en Vliet bij Kortgene

De heerlijkheid waar het geslacht Van Borsselen oorspronkelijk vandaan kwam, was het ambacht Borsselen met het slot te Monster. Na de dood van Filips van Borsselen op 13 juli 1431 trad Frank in zijn rechten te Kortgene en Borsselen.²³ De beide heerlijkheden werden echter door twee afzonderlijke rentmeesters bestierd.

Het slot, het dorp en de heerlijkheid Kortgene op Noord-Beveland was door Jacoba in 1418 al tot hoge heerlijkheid verheven.²⁴ Naast het recht om een baljuw aan te stellen had Frank echter nog andere rechten en ambachtgevolgen in Kortgene. De rentmeester-generaal maakte in 1459 melding van inkomsten uit de molenrechten te Kortgene en Emelisse, de accijnzen te Kortgene, de dijkpotingen (beplantingen van een dijk), de huur van de molen in Noordambacht, de tienden en het ambachtschot in Kortgene, Geerdsdijk, Wissenkerke en Vliet.²⁵ Ook dit ambacht bracht kosten met zich mee. Zo rekende dezelfde rentmeester-generaal in hetzelfde jaar onkosten voor onderhoud aan de molens, het dorp Kortgene en het

²⁰ AGH 88, f. 169r.

²¹ De Win, 'Frank', 66, L. Galesloot, *Inventaire des archives de la cour féodale du Brabant. Tome premier* (Brussel 1870) 370 en ALB inv. nr. 396, f. 85v. – 88r.

²² In een oorkonde bestemd voor de zus van Oede, Johanna van Boutersem, vrouwe van Bergen op Zoom, van Grimbergen en Jan van Glymes, haar man, spreekt Jan van Brabant over het dorp, goederen en heerlijkheid van Everen, met alle ambachtsgevolgen, op 9 juni 1420: NDR inv. nr. 896.688. Daarnaast moet er van het goed Everen wel een rekening van Hendik van Speelhovel aanwezig zijn in het archief Leenhof van Brabant. Deze bleek echter onvindbaar in de desbetreffende stukken (Zie: L. Galesloot, *Inventaire des archives de la cour féodale du Brabant. Tome deux. Verklaringen van het leenhof van Brabant* (Brussel 1870) 147. Het gaat hier om een declaratie over de heerlijkheid Everen en de achterlenen. Het is afgehoord voor de raad van Brabant, in afwezigheid van Frank, maar wel in aanwezigheid van zijn rentmeester Hendrik van Speelhovel. Hendrik was echter in ieder geval tussen 1437 en 1440 rentmeester van Everen en niet later dan 1453, toen Adriaan van der Ee rentmeester van Everen was: AGRek. inv. nrs. inv. 5576 f. 8. en 5578, f. 11v. Deze rekening moet derhalve vóór 1453 opgesteld zijn).

²³ De Win, 'Frank', 65.

²⁴ Drossaers, *Nassause Domeinraad*, 114.

²⁵ AGRek. inv. nr. 5582, f. 6v.

slot, alsmede wedde voor de rentmeester van het ambacht en wedde voor de kastelein van het slot.²⁶

De heerlijkheid Borsselen met het ambacht en het slot Monster was een hoge heerlijkheid.²⁷ Ook hier mocht Frank dus de baljuw aanstellen. Het domein bestond uit verschillende hoge heerlijkheden. Zo stelde Frank een baljuw en schout aan van Borsselen bewesten Vijfzoden, de baljuw en schout van Monster in Borsselen bewesten Vijfzoden, de baljuw en schout van Sint Katharinadijk in Borsselen bewesten Vijfzoden en de baljuw en schout van Westkerke in Borsselen bewesten Vijfzoden. Voorts maakten ook de rechten op schot, renten van dijken, vronen, sluizen en hofsteden, tienden en accijnzen van opslag, molenrechten, veerrechten en de waag deel uit van de rechten waar inkomsten uit werden gehaald. Als onkosten werden wederom wedde voor de rentmeester, reparaties van molens en andere onderhoudskosten gerekend.²⁸

De ambachten op Noord-Beveland: Te Welle en Emelisse

Naast Kortgene bezat Frank nog het ambacht en huis Te Welle en het ambacht Emelisse op Noord-Beveland, beide door aparte rentmeesters bestuurd. De rechten die Frank in beide ambachten had waren niet omvangrijk: hij bezat in beide ambachten het recht op het schot en de renten. Het ambacht Te Welle bracht wel een aardig bedrag jaarlijks aan schot en renten op.

De ambachten op Walcheren: Serooskerke, Gapingen en het ambachtsdeel Domburg

Op het eiland Walcheren bezat Frank enkele ambachten, die door één rentmeester werden bestuurd: de rentmeester van Walcheren. Het complex van heerlijke rechten was ook in Walcheren niet al te omvangrijk: de inkomsten daaruit werden volledig opgebracht door opbrengsten uit het schot en renten in de drie ambachten op Walcheren.²⁹

Hoogstraten en het Gemel-slot, de ambachten Brecht, Zundert, Rijkevorsel en Wortel

De Brabantse heerlijkheden Hoogstraten, Brecht, Zundert, Rijkevorsel en Wortel waren van origine afzonderlijke heerlijkheden, die dicht bij elkaar lagen. Waarschijnlijk was het om deze reden dat ook deze lenen door één rentmeester werden bestuurd.

²⁶ AGRek. inv. nr. 5582, f. 6v.

²⁷ Zie voor de aanstellingen van de baljuws aldaar Bijlage 1, Biografisch repertorium.

²⁸ AGRek. inv. nr. 5582, f. 8v. In Borsselen werden in 1469 de rechten gehandhaafd: AGRek. inv. nr. 8r.

²⁹ AGRek. inv. nr. 5592, f. 4r.

In 1429 kocht Frank van zijn aangetrouwde verwant heer Jan van Cuijck voor 1000 Rijnse guldens het naakte eigendom van het prestigieuze Brabantse leen Hoogstraten, met allerlei omliggende dorpen en het Gemel-slot. Galesloot merkt in zijn inventaris op het Leenhof van Brabant op dat het leen zoveel prestige had, dat bij het leenverhef vele Brabantse leenhouders aanwezig waren om het te bevestigen. Onder anderen waren hierbij Filips van Borsselen, Raas de Grèz, heer van Hèvèle en Jan van der Meere. Pas na het overlijden van heer Jan in 1441 kwam het bezit volledig in handen van Frank van Borsselen, samen met de heerlijkheden Brecht, Zundert en Wernhout. De koop van deze Brabantse heerlijkheden werd betwist door heer Jan van Wezemaal, die hier ook aanspraken op maakte. In een uitspraak van het Brabantse leenhof werd Frank echter met de heerlijkheden beleend. Het vonnis hiervan vond plaats op 8 augustus 1448. Enkele jaren later, in 1450, vond ook het leenverhef plaats van de Brabantse heerlijkheid Minderhout, dat Frank had gekocht van Elizabeth van Cuijck.³⁰

Wat precies de heerlijke rechten waren die deze bezittingen omvatte is helaas niet duidelijk. In het proces om de heerlijkheden Brecht en Zundert, staat in het vonnis slechts vermeld dat het gaat om *der heerlicheit vanden dorpen ende heerlicheit van Brecht ende van eene deele in Zundert mitten rechten, chijnsen, ende alle andere heerlijcheden toebehoren gelijk wijlen heer Janne van Kuyck dair toe te hoeren plagen*.³¹

Hoe prestigieus Hoogstraten en de andere heerlijkheden ook waren, ze brachten maar weinig geld in het laatje: een piek van 25 pond Vlaams en een dal van 5 schellingen. De opbrengsten die uit de heerlijke rechten voortvloeiden wogen totaal niet op tegen de kosten die gemaakt moesten worden om het Gemel-slot, het slot te Wortel en andere bezittingen in de heerlijkheden te repareren. Ook de hoge rentelasten drukten op de opbrengsten uit deze heerlijkheden.³² Het is duidelijk dat de heerlijkheden, en met name Hoogstraten, niet waren gekocht om er financiële voordelen mee te behalen, maar om het prestige dat voortvloeide uit een belangrijke heerlijkheid als deze.

---

³⁰ De Win, 'Frank', 66 en Galesloot, *Cour féodale de Brabant. Tome premier*, 137, 141, 374, noot 4. Frank investeerde een hoop geld om de zaak tegen Jan van Wezemaal tot een voor hem gunstig einde te brengen. In de rekeningen over de jaren 1447/48 en 1448/49 waren er aparte hoofdstukken gewijd aan het proces om Brecht en Zundert. De stadhouder van het Brabantse leenhof en de secretaris werden in 1448 betaald voor hun verblijf in Antwerpen en andere diensten die zij in het proces hadden gedaan, Franks rentmeester van Everen werd in de zaken betrokken (hij betaalde Johannes van der Ee, klerk van de leenkamer, voor het kopiëren van vonnissen), de Brabantse rechtsgeleerde Gronsveld werd om diensten gevraagd en Franks raadsheer Pieter van Beoostenzweene en Jan de Zadeleer reisden naar Antwerpen en Brussel. In 1448 betaalde Frank de Brabantse leenmannen Govert van Meerbeeke, Anton van Bergen, Filips, heer van Grimbergen, Jan, heer van Merode, Daniël, heer van de Bouchout evenals de stadhouder en secretaris van de leenkamer van Brabant om naar Antwerpen te komen en *het vonnis te helpen geven*. Gronsveld werd nogmaals financieel beloond voor de diensten die hij Frank in dit proces had geleverd: HGC inv. nrs. 6556 en 6557, ongefolieerd.

³¹ ALB inv.nr. 007.120, f. 136r.

³² De Win, 'Frank', 66.

De omvangrijke rechten die Frank in het domein Hoogstraten, met daarbinnen verschillende heerlijkheden, bezat maakte het dat hier nogal wat domeinambtenaren werkzaam waren. Ten eerste was dit de rentmeester van Hoogstraten, de drossaard van Hoogstraten en de schout van Weeveren (in het Land van Hoogstraten). Rijkevorsel had voorts een eigen rentmeester en schout, net als het ambacht Brecht ook over een eigen schout beschikte.³³ Waarschijnlijk vielen deze dienders allen onder het gezag van de rentmeester van Hoogstraten.

Het Land van Voorne, met de steden Brielle en Goedereede

De heerlijkheid Voorne kwam in Franks bezit na het overlijden van Jacoba van Beieren in 1436 als lijftocht uit haar nalatenschap.³⁴ Door de uitgebreide overlevering van bronnen in de vorm van rekeningen (recesboek van de rentmeester-generaal, rekeningen van Voorne, Bommenede, Dirksland en Westvoorne en rekeningen uit de grafelijke periode) kan een uitgebreid beeld gevormd worden uit welke rechten en goederen dit domein bestond. Daarom besteed ik aan dit domein ogenschijnlijk onevenredig veel aandacht in vergelijking met de andere, in dit hoofdstuk behandelde, domeinen.

Het land van Voorne was een complexe en uitgebreide heerlijkheid, die uit vier verschillende hoofddelen (eilanden) bestond. In 1565 moest de rentmeester-generaal van Voorne, Johan van Duivenvoorde, voor Filips II een opgave van de inkomsten en uitgaven van het domein geven, voor de bijdrage aan de 26^e penning.³⁵ Het eerste eiland van de heerlijkheid Voorne omvatte het eiland Oostvoorne, met de stad Brielle. Daarnaast bestond dit deel nog uit de dorpen Oostvoorne, Rugges, Rockanje, Nieuw Hellevoet, Nieuwe Horen, Oude Horen, Nieuwland, Zwartewaal en de polder de Struit. Het tweede deel was het eiland Zuidvoorne, met de dorpen Oude Tonge (Grijsoord), Nieuwe Tonge, Melissant, Dirksland en Herkingen. Het derde deel waaruit het land van Voorne was opgebouwd betreft het eiland Westvoorne, met de stad Goedereede. Tot slot bestond de heerlijkheid uit het eilandje de Bommenede, met het dorp Bommenede en de polders Kijkuit, Oud Nieuwland en Bornebroet.³⁶

Het meest prestigieuze recht dat Frank in het land van Voorne bezat was de hoge jurisdictie in Voorne, Brielle, Goedereede, Dirksland en Westvoorne.³⁷ Deze heerlijke

³³ AGH inv. nr. 88, f. 74v., f. 135r.-v.

³⁴ Damen, *Staat*, 291.

³⁵ Fruin, *Informacie*, 276 – 277.

³⁶ Fruin, *Informacie*, 285 – 311.

³⁷ Westvoorne: AGRek. inv. nr. 5583 f. 16v.; Dirksland: AGRek. inv. nr. 5583 f. 17r.; Brielle: AGRek. inv. nr. 5576 f. 9v; Goedereede: AGRek. inv. nr. 5577, f.10; Voorne: AGRek. inv. nr. 5586 f. 20v.

rechten in een stad brachten nog andere voorrechten met zich mee. In de stad Brielle had Frank als heer het recht om de baljuw en de schout van de stad aan te stellen. In het rechtsboek van de Briellenaar Jan Matijse staat de baljuw ook wel bekend als ‘eerste amptman’, wat het belang van de functie in de stad aantoont. Bij de ambtsaanvaarding van de baljuw moest de nieuwe rechter drie eden afleggen. De eerste eed betrof zijn werkzaamheden als baljuw van Brielle, af te leggen tegenover de Brielse schepenen. De tweede eed had betrekking op zijn functie als opperdijkgraaf in het college van heemraden. Ten derde moest de nieuwe baljuw een eed afleggen tegenover de leenmannen van Voorne, als baljuw van het aan de stad grenzende platteland. De tweede gerechtsambtenaar van de stad betrof de schout, die werd aangesteld door de stadsheer of bij diens afwezigheid, door de baljuw. De schout had de dagelijkse leiding over de Brielse schepenenbank en zorgde voor de dagelijkse rechtspraak. In deze schepenenbank namen de Brielse schepenen zitting, die ook door de heer van de stad benoemd werden.³⁸ Door deze rechten in het Brielse stadsbestuur had Frank niet alleen direct zeggenschap over de rechtsgang in de stad, maar ook indirect over de politiek en het beleid van het stadsgerecht.

In het recesboek van de rentmeester-generaal van Frank van Borsselen uit 1459 staat een beknopte beschrijving van de verschillende inkomsten en uitgaven die de rentmeester van Voorne in dat jaar maakte. Hierin maakte de rentmeester-generaal melding van inkomsten uit tienden uitgorzen en dijken, landpachten, en inkomsten uit molenrecht, veerrecht, visrecht, vogelrecht, de renten binnen Brielle en vronen in Holland. Daarnaast bestonden de inkomsten in het recesboek nog uit het jaarschot en erfrenten in Brielle, alsmede de uitgorzen in Zeeland, de smaltienden in Rotambacht, de renten en goederen in Westvoorne, de Bommenede, in Dirksland, de Zeedrift (Zeevont) en de rechten op bastaardgoederen. Bij de uitgaven administreerde de rentmeester-generaal onder meer de renten berustende op de goederen in Voorne, herstelwerkzaamheden aan de molens en de wedden van de rentmeester en diens plaatsvervanger.³⁹

Opmerkelijk is dat in het geval van Voorne een reeks rekeningen van de rentmeesters zijn overgeleverd over de periode 1455 – 1468.⁴⁰ Daarnaast zijn nog twee rekeningen van de Bommenede overgeleverd over de jaren 1466 – 1467 en 1469 – 1470 en rekeningen van de rentmeester van Westvoorne over de jaren 1455 – 1466 en Dirksland over de jaren 1456 –

³⁸ L.C. van der Knoop, ‘De resultaten van een onderzoek naar de historische ontwikkeling van het Brielse stadsbestuur gedurende de middeleeuwen’, in: J.L. van der Gouw ed., *Zuid-Hollandse studiën XI* (Voorburg 1965) 172 – 198, aldaar 195 – 198. Het is waarschijnlijk dat Frank in de stad Goedereede min of meer dezelfde rechten bezat in de benoemingen van leden van het stadsbestuur.

³⁹ AGRek. inv. nr. 5585, f. 2v.

⁴⁰ AGRek. inv. nrs. 5593 – 5606, van respectievelijk Willem de Bye en Klaas Grijp.

1466.⁴¹ Het zijn deze rekeningen die een nauwkeuriger beeld geven van de inkomsten en de heerlijke rechten waaruit Voorne was opgebouwd.

De rekeningen van de rentmeester van Voorne werkzaam onder het heerschap van Frank zijn overgeleverd vanaf 1455. De belangrijkste taak van de rentmeester bleef het registreren van de inkomsten van het rentmeesterschap, de werkelijke inning van deze gelden en de uitgaven die uit deze opbrengsten werden gedaan. Onder de inkomsten die Willem de Bye, rentmeester van Voorne in 1455, registreerde vielen de opbrengsten van de gorzen bij Brielle, ontvangsten van de middeldijken en de dijken bij Brielle en Oude Horen en de dijk en zeedijk bij Natendaal, de opbrengsten van de landpachten, opbrengsten uit de huur van de molens van Voorne⁴², opbrengsten uit de veren⁴³, de renten binnen Brielle⁴⁴ en de ontvangsten van het jaarschot in Voorne. Onder de uitgaven tekende De Bye een kwitantie van Arend Schut, de jaarlijkse renten die personen hadden op de goederen gelegen in Voorne en een verzamelpost *Uutgegeven van Allerhande stucken*. Onder deze uitgavenpost vielen behalve de wedde van de rentmeestersklerk, de wijnschenken die werden gedaan aan de mannen van de baljuw, de schout en de schepenen. Zij hielpen bij de inning van het schot en het in hechtenis nemen van schuldenaren binnen en buiten Brielle. Meester-timmerman Arend en drie van Franks schutters kregen uit de Voornse opbrengsten werkkleding betaald, er werd papier voor Frank van Borsselen betaald, de reiskosten door de rentmeester gemaakt voor de inning van de ontvangsten uit de gorzen en de reiskosten gemaakt naar slot Teilingen om

---

⁴¹ AGRek. inv. nrs. 5607 en 5608 (Bommenede door Couwenburch Pietersz.), 1386 – 1393 (Westvoorne door respectievelijk Jonge Willem en Klaas Grijp) en 1394 – 1396 (Dirksland door Klaas Grijp). De rekeningen van Westvoorne en Dirksland staan in de inventaris van de Grafelijkheidsrekenkamer, Rekenkamer: P.A. Meilink en J.L. van der Gouw, *Inventaris van het archief van de Grafelijkheidsrekenkamer of Rekenkamer der domeinen van Holland 1446 – 1728. Tweede deel: Afgehoorde en gedeponeerde rekeningen* (Den Haag 1946) 27, opgetekend onder domeinen van de grafelijkheid. Ik meen echter dat deze rekeningen zijn gedaan ten behoeve van Frank van Borsselen. De laatste rekening van Westvoorne en de Bommenede, gedaan door Hendrik van Naaldwijk in 1432 – 1433 (AGRek. inv. nr. 1384) was uitdrukkelijk gedaan ten behoeve van *mijns liefs genadichs heere van Bourgongen*. De rekeningen van de rentmeesters Jonge Willem en Klaas Grijp missen echter in de inleiding ten behoeve van wie de rekening is opgesteld (er wordt slechts gesproken van *mijn liefs genadichs heere*) en wordt de rekening niet afgesloten. Daarnaast bestaat de rekening slechts uit de inkomsten van het domein. Het feit dat deze heren in dienst waren van Frank van Borsselen in andere functies (zie Bijlage 1, Biografisch repertorium) kan hiervoor als bewijs dienen. Echter, een belangrijker bewijs dat deze rekeningen waarschijnlijker voor Frank waren opgesteld dan voor de Bourgondische hertog komt uit het feit dat de rentmeester-generaal in zijn recesboek spreekt over de renten en goederen van Frank in Westvoorne en Dirksland (zie boven). Daarnaast had Frank in ieder geval de hoge rechtsmacht in Dirksland en Westvoorne, daar in beide domeinen een baljuw in zijn naam werkzaam waren (zie Bijlage 1, Biografisch repertorium).

⁴² Frank bezat 8 molens in Voorne: molen te Oostvoorne, te Nieuwe Horen, Piermanse molen, molen te Rugge, de Noordmolen, de molen te Rockanje, de molen te Oude Horen en de molen te Zwartewaal: AGRek. inv. nr. 5593, ongefolieerd.

⁴³ Frank bezat de veren over Brielle, tussen Brielle en Maasland, tussen Brielle en Staalduinen, tussen Brielle en Rotterdam, tussen Oude Horen en Dirksland, tussen Brielle en Nieuwe Horen en tussen Dordrecht en Brielle (welke niet was verhuurd): AGRek. inv. nr. 5593, ongefolieerd.

⁴⁴ De verhuurde renten lagen op de volgende rechten: kabeljauwtol, scholtol, biertol, waag en wijnmaat: AGRek. inv. nr. 5593, ongefolieerd.

rekenschap af te leggen. De weddepost van 35 pond die Willem de Bye in deze rekening voor zijn diensten betaald kreeg, werd door de rentmeester-generaal en de raadsheren bij het afhoren van de rekening geschrapt.⁴⁵

De opvolger van Willem de Bye als rentmeester van het Land van Voorne was Klaas Grijp. De inkomsten die Grijp uit Voorne noteerde kwamen in grote lijnen overeen met de inkomsten die De Bye opschreef. Klaas Grijp specificeerde vooral de inkomsten in 1465 tot in detail. Zo verdeelde hij de inkomsten uit de landpachten onder Oosterlant, landhuur in Ruge, Stijfevleek, allerhande landen in Voorne, landen aangestorven door Dirk de Clerck, de Gote, Natedaal en Rockanje. Voorts onderscheidde Grijp nog ontvangsten uit zeegronden, sluizen, visserijen, vogelarij en ontvangsten uit de renten bij Brielle en de renten uit vronen in Holland, ontvangsten uit de jaarschot van Voorne, ontvangsten uit tienden en ontvangsten uit stallen. Onder uitgaven groepeerde ook Klaas Grijp drie hoofdstukken: kwitanties van de rentmeester-generaal, jaarlijks betaalde renten uit de goederen van Voorne en *allerhande stucken*. Deze laatste post bleek wederom een vergaarpost te zijn voor verschillende uitgaven. Opmerkelijk zijn enkele blijkbaar jaarlijks terugkomende posten, die ook al onder Willem de Bye onder dit hoofdstuk opgeschreven stonden: de wijnschenking aan de baljuw, de schout en de schepenen die geholpen hadden bij de inning van het schot. Dezelfde personen kregen een maaltijd aangeboden voor hun hulp bij het in hechtenis zetten van schuldenaren. Ook de klerk kreeg zijn wedde en kledinggeld uitbetaald. Daarnaast zien wij hieronder nog enkele andere posten, bijvoorbeeld van personen die werden betaald voor het wieken van zwanen, de klerk van de stad Brielle die werd betaald voor het kopiëren van brieven en de inkomsten die het kapittel van Oostvoorne op een huis en het bijbehorende erf had.⁴⁶

Van de domeinen van de rentmeesters van de Bommenede, Westvoorne en Dirksland (volgens de *Informacie* uit 1465 een deel van Zuidvoorne, thans het eiland Goeree) kunnen we, hetzij in minder gedetailleerde mate, ook een beeld vormen. In 1455 rekende de rentmeester van Westvoorne, Jonge Willem, in zijn rekenboek ontvangsten uit tienden en gorzen en de veren tussen Goedereede en Strijen en tussen Goedereede en Zierikzee. Daarnaast inde de rentmeester de huur van het molenrecht van de Oostmolen en de Westmolen, de tol en het schrijfambacht. Verder behoorde nog tot de inkomsten uit Westvoorne de landpachten, vogelarij, het schot en de sluizen en visserij te Goedereede.⁴⁷

⁴⁵ AGRek. inv. nr. 5593, ongefolieerd.

⁴⁶ AGRek. inv. nr. 5604, ongefolieerd.

⁴⁷ AGRek. inv. nr. 1386, ongefolieerd.

De rentmeester van Dirksland, Klaas Grijp, rekende in 1456 tot de inkomsten van het domein de tienden, landpachten en gorzen, de veren tussen Dirksland en Oude Horen, tussen Dirksland en Zierikzee, tussen *Nyenwererhaven* en Repershoot, de visserij en de vogalarij en het jaarschot.⁴⁸

Cauwenburg Pietersz. tekende als rentmeester van de Bommenede in 1466 – 1467 een volledig rekenboek op van inkomsten en uitgaven over zijn domein. De inkomsten bestonden uit de tienden in het Over Nieuwland van Bommenede, de tienden van het Klein Nieuwland, de tienden van Bornenbroet, de lamtienden, de vronen in Oud Bommenede, de vronen in Bornenbroet en het jaarschot van de Dijkerslanden, Klein Nieuwland en Bornerbroet. Onder de uitgaven van de rentmeester zien we onder andere teergeld voor de rentmeester en de baljuw van Voorne om de paalscheiding in Bommenede vast te stellen, reisgelden van de raadsheren Jan van Halewijn en Jan van Lesanen, gecommiteerden om te helpen bij de paalscheiding en de reis van de rentmeester zelf naar Den Haag om rekenschap af te leggen bij de rentmeester-generaal.⁴⁹

Oude Horen (gedeelte van Voorne) en Pendrecht

De rentmeesterschappen Oude Horen en Pendrecht werden waarschijnlijk vanwege hun ligging bestuurd door één rentmeester. De Oude Horen was een onderdeel van het land van Voorne, gelegen aan de noordzijde van de heerlijkheid. Hiermee lag het direct tegenover de schor Pendrecht (thans een wijk van de stad Rotterdam), waardoor het waarschijnlijk goed door één rentmeester te administreren was. Helaas ontbreekt ook voor Oude Horen en Pendrecht een specificatie van de rechten die Frank er bezat.

Overmaze (gerekend bij Voorne) en 's-Gravezande

Ook de domeinen 's-Gravezande en Overmaze zijn twee aparte domeinen die door dezelfde rentmeester werden beheerd. Het rentmeesterschap Overmaze vormde, net als Westvoorne, Dirksland en de Bommenede, een deel van het land van Voorne. Helaas specificeerde de rentmeester-generaal de ontvangen bedragen in het rekenboek niet.

Voor het rentmeesterschap en schoutambacht 's-Gravezande zijn gelukkig wel rekeningen overgeleverd. 's-Gravezande was Frank toegekomen uit de nalatenschap van Jacoba van Beieren, en werd waarschijnlijk vanwege zijn ligging gecombineerd met

---

⁴⁸ AGRek. inv. nr. 1394, ongefolieerd.

⁴⁹ AGRek. inv. nr. 5607, ongefolieerd.

Overmaze.⁵⁰ De ontvangsten die rentmeester Arends in 1457 uit 's-Gravenzande noteerde waren de inkomsten uit landhuur in Oudland en Nieuwland, de inkomsten uit landwinnings, de landhuur in de stad 's-Gravenzande, de landhuur uit Hoek van Bloemendaal, de huur van twee molens erfhuur te Monster, de landwinning te Monster, de pachten te Monster en de inkomsten uit Maasland (met de aantekening: behalve die landen die vielen onder Boudijn van Zwieten). De uitgaven die de rentmeester optekende waren tevens niet erg omvangrijk of uitgebreid: Arends betaalde de onkosten gemaakt door de bode van de rentmeester van Noord Holland die hem bijstond Franks recht te halen bij schuldenaren, de kosten gemaakt voor Arends reis om bij Frank rekening te komen doen en zijn wedde.⁵¹ Ook in 1462 bleven de inkomsten- en uitgavenposten van Klaas Arends vrijwel hetzelfde. Met de aantekening dat hij bij de uitgaven 'verloren inkomsten' opboekte: de niet geïnde pacht van dijkhuisen te Monster, omdat hij deze personen niet kon vinden.⁵²

Akeren en Ettenhove

De lenen Akeren en Ettenhove hield Frank in achterleen van de heer van Aarschot.⁵³ Waaruit precies de ambachtgevolgen bestonden valt niet precies te reconstrueren doordat rekeningen van Akeren ontbreken en de rentmeester-generaal in zijn jaarrekening een beknopte specificatie achterwege liet. Wel kunnen we op basis van beleningsoorkonden proberen het pakket aan ambachtsgevolgen en andere heerlijke rechten te reconstrueren. Op 1 mei 1364 gaf Gerard van Merksem zijn tienden en toebehoren van Akeren aan zijn neef, Arnoud, heer van Kruiningen.⁵⁴ In 1370 legde Machteld van Borsselen manschap af voor het leenhof van Aarschot voor het goed Akeren en Ettenhove na het overlijden van Machteld van Merksem, haar moeder.⁵⁵ De eerstvolgende beleningsoorkonde is gedateerd 24 mei 1471, toen Eleanora van Borsselen haar broer in de lenen Akeren en Ettenhove opvolgde en met haar echtgenoot Gijsbrecht van Nijenrode manschap aflegde voor het Aarschotse leenhof. Uit de opsomming van ambachtgevolgen kan een redelijk beeld gevormd worden van de rechten die Franks rentmeesters van Akeren moesten beheren. Eleanora kreeg de lenen zoals haar broer Frank deze in leen placht te houden, te weten *die goeden van Ekeren ende van Ettenhove in*

⁵⁰ Ook een gedeelte van Maasland, Vlaanrdingerambacht en Borsselen hoorde hierbij: F. de Potter, *Geschiedenis van Jacoba van Beieren (1401 – 1436)*. Koninklijke Academie van België XXXI (Brussel 1881), 175.

⁵¹ AGRek. inv. nr. 5609, ongefolieerd.

⁵² AGRek. inv. nr. 5612, ongefolieerd.

⁵³ De Win, 'Frank', 66.

⁵⁴ NDR inv. nr. 895.319: de belening had te maken met een schuld van 900 schilden die Gerard bij zijn neef had uitstaan. Opmerkelijk zijn overigens de medebezegelaars van de oorkonde: Hendrik van Boutersem, heer van Bergen op Zoom, Frank (I) van Borsselen, Hugo van Zevenbergen, en Jan en Jan van Craynen.

⁵⁵ NDR inv. nr. 895.383.

*hoghen, middelen ende legen heerlicheden, pachten, chijsen, renten, upcomingen, vervallen ende met allen horen toebehoorten.*⁵⁶ Waarschijnlijk was er naast de rentmeester van Everen ook nog een baljuw werkzaam. Uit de rekeningen blijkt echter niet dat de baljuw er ook daadwerkelijk werd aangesteld.

's-Gravenpolder

Het ambacht 's-Gravenpolder, gelegen in Zuid-Beveland, kocht Frank in 1437 samen met Wolfert van de Maalstede van Willem de Bye, rentmeester van Voorne. In een afschrift van een gedeelte van de koopbrief in het register 'Borsselen Diversa' blijkt dat het hier in ieder geval gaat om de ambachtsgevolgen met de visserij en vogelarij van het ambacht, waarvoor de rentmeester moest zorgdragen.⁵⁷

De houtvesterij van Holland

De houtvesterij van Holland, de Haarlemmerhout, was eigenlijk geen domein dat in het bezit van Frank was. Het houtvesterschap van de Haarlemmerhout was in principe een ambtelijke functie waarover de houtvester verantwoording schuldig was aan de Hollandse graaf. Frank kreeg op 22 april 1436 voor het leven de functie van houtvester en opperste duinbewaarder in het gebied, zonder hiervoor rekenschap af te hoeven leggen.⁵⁸ De stadhouder die hij aanstelde legde voortaan slechts rekenschap af aan Frank. De opbrengsten uit de Haarlemmerhout vloeiden dan ook direct in Franks eigen schatkist. Het slot Teilingen, waarvan Frank slotvoogd was, werd als ambtswoning van de houtvester, of in Franks geval, diens stadhouder en kastelein, gebruikt.⁵⁹ Oorspronkelijk moest de houtvester toezicht houden op de wildstand van de grafelijke wildernis en op de fauna die er weelderig groeide. De kap van bomen moest zorgen voor voldoende brandstof voor het grafelijk hof te Den Haag; het op peil houden van de wildstand zorgde voor voldoende vlees aan het grafelijk hof. Ook de stroperij van wild viel onder de jurisdictie van de houtvester, zelfs het wildkappen van bomen viel hieronder.⁶⁰ Dat heer Frank of zijn stadhouder zich inderdaad met stroperij op konijnen bezighield bleek het meest duidelijk uit het jarenlange proces dat hij voerde tegen Reinoud van Brederode, die zonder toestemming in de duinen op konijnen had gejaagd en deze voor veel geld had verkocht.

---

⁵⁶ NDR inv. nr. 895.1096.

⁵⁷ AGH inv. nr. 88, f. 5v.

⁵⁸ De Win, 'Frank', 65.

⁵⁹ Damen, *Staat*, 447.

⁶⁰ Elizabeth den Hartog, 'Teylingen, d'eenige antiquiteit van Holland', *Holland. Historisch tijdschrift* 3 (Hilversum 2002) 200 – 206, aldaar 201, 205.

De taken die de stadhouder van de Houtvesterij moest uitvoeren waren zoals uit het bovenstaande blijkt, erg divers. Ook de inkomsten die uit de Houtvesterij naar Frank vloeiden waren van uiteenlopende aard, zoals blijkt uit de enig overgeleverde rekening van stadhouder Jan van Rietveld.⁶¹ De inkomsten uit de houtvesterij bestonden uit de opbrengsten van de huur van zomergrasweiden, de huur van wintergrasweiden, ontvangsten uit erfhuur en de verkoop van takken en bomen als brandstof.⁶² De uitgaven die de stadhouder maakte waren onder andere zijn eigen wedde, de wedde voor de twee meesterknappen en hun kledinggeld, de wedde voor de duinmeier en diens knecht en de klerk van de houtvesterij en talloze herstelwerkzaamheden aan Franks huis te Haarlem.⁶³

2.4 Besluit

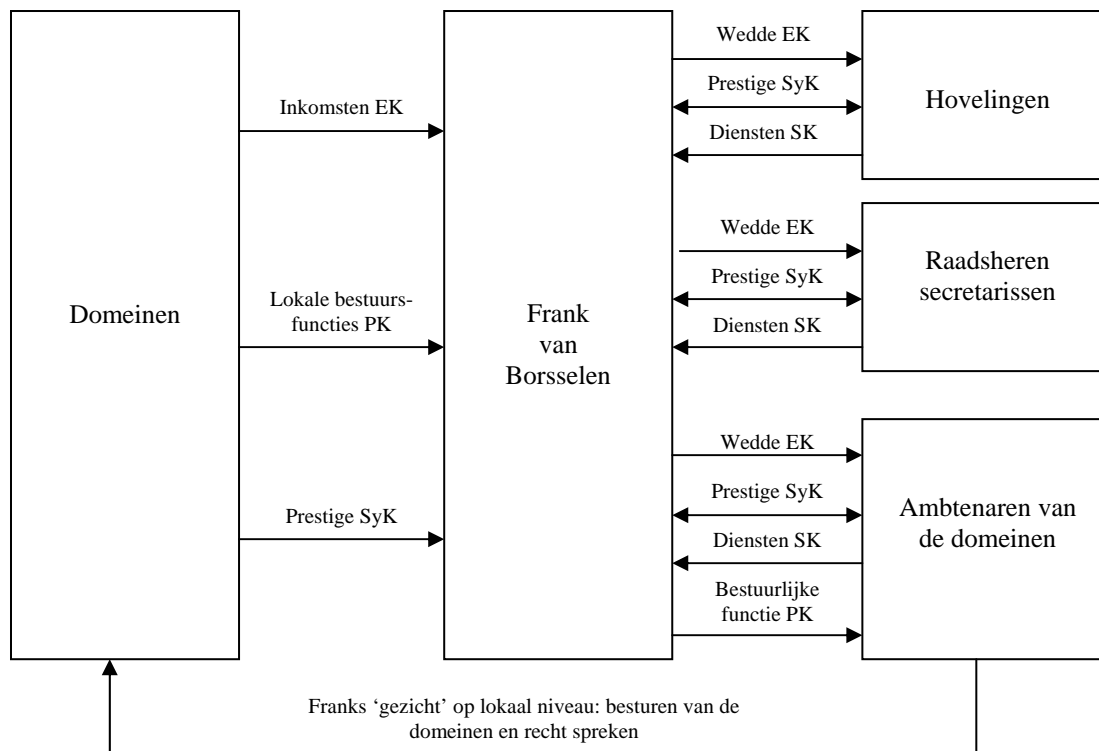
Frank van Borssele haalde jaarlijks aanzienlijke inkomsten uit zijn domeinen en de Haarlemmerhout. Op basis van deze domeininkomsten behoorde hij tot de rijkste en meest verdienende edelen uit Holland en Zeeland. Deze domeinen brachten hem niet alleen substantiële inkomsten, maar tevens prestige en aanzien. Het bezitten van belangrijke heerlijkheden in Holland (de heerlijkheid Voorne), in Zeeland (de gecombineerde heerlijkheid Sint Maartensdijk-Scherpenisse) en in Brabant (de heerlijkheid Hoogstraten met de omringende heerlijkheden Brecht en Zundert) maakte Frank tot een superregionale edelman, met veel aanzien en macht. Door deze bezittingen kon hij zich meten met andere topedelen, zoals zijn verwant de heer van Bergen op Zoom, de Bredase Nassaus of de Van Croÿ's. Deze domeinen moesten wel bestuurd worden, waarvoor Frank een uitgebreid ambtenarenapparaat opzette. Dit ambtenarenapparaat was een middel voor Frank om cliënten, getrouwen en familieleden van cliënten getrouwen aan zich te binden, door deze personen functies in het domeinbeheer te geven. Al naar gelang de positie van de cliënt kon deze rekenen op een ambtelijke functie in een belangrijk of minder belangrijk domein. Frank beloofde deze ambtenaren voor hun diensten met een jaarlijkse wedde, die werd opgebracht uit het domein waaronder zij ressorteerden: de rentmeesters voor het administreren van de inkomsten en het claimen van Franks rechten en de inkomsten die daaruit voortvloeiden en de schouten en baljuws voor het spreken van recht. Maar naast financiële verbetering werd de cliënt ook beloond met prestige en een politieke functie op lokaal niveau, waarmee hij tot de aanzienlijkste figuren behoorde binnen zijn domein. Er kan derhalve gesteld worden dat Franks domeinbezit de basis vormde voor zijn hof en ambtenarenapparaat.

---

⁶¹ AGRek. inv. nr. 2071.

⁶² AGRek. inv. nr. 2071, f. 10v, f. 13r., f. 13 v., f. 14r.

⁶³ AGRek. inv. nr. 2071, f. 14v. – 15v.

Schema 2.2. De stromen van verschillende kapitaal soorten van het domein naar Frank van Borselen en zijn cliënten.

Hoofdstuk 3. Van rentmeester tot raadsheer. De bestuurlijke organisatie.

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de bestuurlijke instellingen van Frank van Borsselen bestudeerd. Hieronder vallen de Raad, de secretarissen, de klerk van de kost, de rentmeester-generaal en de ambtenaren van de domeinen. De vraag waarop ik in dit hoofdstuk enig inzicht in wil geven is dan ook hoe het bestuurlijke apparaat van Frank was georganiseerd. De functionarissen waren in de eerste plaats door de graaf van Oostervant aangesteld om hem van raad te voorzien, of namens hem zijn domeinen te besturen of recht te spreken. Het corpus aan deze ambtenaren is nogal omvangrijk (zie Bijlage 1 voor de complete lijst) en is tekenend voor de omvang, uitgebreidheid en ligging van de domeinen van heer Frank. Daarnaast betekende zoals in de Inleiding vermeld een uitgebreide corps aan dienaren een hogere maatschappelijke status. Een schets van de taken van deze bestuurlijke instellingen geeft een beeld van de activiteiten die namens Frank uitgevoerd werden. Tot slot zijn het de domeinambtenaren die Frank op voornamelijk domaniaal gebied vertegenwoordigde en zijn gezag uitvoerde. Een analyse van deze taken kan dus ook enig licht werpen op de politieke en sociale prestige van Frank in zijn domeinen.

3.2 Baljuws, drossaards en schouten.

Vanaf de dertiende eeuw komen in Holland ambtmannen in grafelijke dienst met de functie van baljuw, in navolging van Vlaanderen. Van Rompaey heeft voor de Vlaamse baljuw vastgesteld dat het een grafelijk ambtenaar was, die op het platteland binnen een bepaald district, het baljuwschap, de graaf vertegenwoordigde. De plattelandbaljuw was de schakel tussen de vorst en de onderdanen, waarop het staatsapparaat rustte. De Boer meent dat we ditzelfde ook moeten stellen voor het baljuwambt in Holland.¹ De belangrijkste taak van de baljuw was de rechtspraak. Daarmee wordt in dit geval bedoeld de hoge rechtspraak: het aanspannen van de vierschaar met de welgeborenen en de leenmannen in zijn baljuwschap. Ook op de lagere rechtspraak had de baljuw of drossaard enige invloed door zijn zeggenschap in de benoeming van de schepenen en van de schout die in zijn ambtsdistrict ressorteerden. Naast de hoedanigheid van rechter trad de baljuw op in de hoedanigheid van grafelijk aanklager én als voltrekker van de door hem en zijn vierschaar gevelde vonnissen. Onder het

---

¹ J. van Rompaey, *Het grafelijk baljuwambt in Vlaanderen tijdens de Boergondische periode* (Brussel 1967) XXI, en D.E.H. de Boer, D.J. Faber en H.P.H. Jansen, *De rekeningen van de grafelijkheid van Holland uit de Beierse periode. Serie III De rekeningen van de gerechtelijke ambtenaren. Deel: 1393 – 1396 (baljuwen en drossaards)* RGP grote serie 174 ('s-Gravenhage 1980) vii (hierna: RGP 174).

beheer van de baljuw vielen tevens de gevangenbewaarpplaatsen in zijn district en de geïnterneerden.²

Onder de Henegouwse graven werden de taken van de baljuw verder uitgebreid met bestuurlijke aangelegenheden. De baljuw ging een rol spelen in leenzaken die op regionaal niveau dienden, hij moest de heervaatcontingenten uit zijn district organiseren en leiden, zorgde voor de naleving van muntordonnanties en had bemoeienissen met dijkzaken en waterstaat in zijn baljuwschap.

Het uitoefenen van een baljuwambt was een aantrekkelijke keuze voor vooral veel edelen. De baljuw kon wanneer hij het ambt gunstig vervulde nogal wat inkomsten uit het ambt voor zichzelf genereren. De grafelijke baljuws hadden een jaarlijkse wedde en kregen daarnaast daggelden uitgekeerd voor dienstreizen en andere kosten die zij in functie maakten. Deze vaak geringe basisinkomsten – de baljuw van Voorne kreeg in de periode 1393 -1396 een jaarwedde van 36 pond groot – kon door de baljuw worden aangevuld. Deze aanvulling in inkomsten ging niet zelden gepaard met frauduleuze handelingen van de gerechtsambtenaar, getuige de carrière van Aart van Wijk, drossaard van Heusden. Aart wist door te woekeren extra inkomsten voor zichzelf te genereren.³ Daarnaast speelde natuurlijk ook de status en politieke invloed die het ambt met zich meebracht een rol.

3.3 Baljuws, drossaards en schouten in Franks dienst

We hebben nu vooral gesproken over baljuws in grafelijke dienst. Vanaf de laatste jaren van de veertiende eeuw is er een tendens waarneembaar dat hogere adellijke en geestelijke heren van de graaf hoge rechtspraak in leen krijgen.⁴ De graven van Blois hadden aan het begin van de veertiende eeuw baljuws en schouten aangesteld om hun Hollandse domeinen te besturen. Ook Frank had in enkele van zijn domeinen, zoals het Land van Voorne en de stad Brielle de hoge heerlijkheid, en daarmee de hoge rechtspraak, in leen. Om zijn recht te doen spreken in zijn domeinen had Frank net als de vorst baljuws aangesteld. Deze baljuws hadden dezelfde taken en bevoegdheden als de grafelijke baljuws, alleen waren zij aangesteld over een in omvang veel geringer ambtsdistrict.

De baljuws in dienst van Frank hebben, helaas, weinig sporen achtergelaten. Baljuwrekeningen, zoals we wel van enkele rentmeesters hebben, ontbreken. Wel beschikken we over een enkele aanstellingsbrieven. Hieruit valt echter geen gedetailleerd takenpakket op

---

² RGP 174, viii.

³ Ibidem, xx – xxiii.

⁴ Ibidem, vii - viii.

te maken. De aanstellingsbrieven van de baljuws en schouten laten een tekststramien zien, die opmerkelijk hetzelfde blijft door de jaren heen. Bepaalde tekstelementen zijn in elke aanstellingbrief in grote mate gelijk aan elkaar, slechts de naam van de te benoemen ambtenaar en zijn domein verschilde. Zo werd Joost de bastaard van Steeland opgedragen met het baljuwschap Monster, waarbij hij werd gemaand *deze te bedienen, te bedriven ende te bewairen, of te doene bedienen, te bedriven ende te bewairen door eene goede man*; hij kreeg de opdracht schout en schepenen aan te stellen, recht te spreken en jaarlijks rekenschap af te leggen zoals *een goet getruwe bailliu ende goet man sculdich is te doene*. Mocht Joost in gebreke blijven, zou Frank hem tot zijn taken vermanen.⁵ In deze standaard bewoordingen is duidelijk wat Frank van zijn dienders verwachtte: trouw was essentieel voor de nieuwe ambtenaar om aan Frank te bewijzen.

Schouten waren de gerechts ambtenaren die fungeerden onder de baljuw en waren samen met de door de baljuw schepenen belast met de rechtspraak in ambachtsheerlijkheden. Waar de baljuws zich vooral bezighielden met hogere rechtspraak, zoals moordzaken, sodomie en verkrachting, waren de schout en zijn schepenen belast met de lagere rechtspraak (gekoppeld aan de ambachtsheerlijkheid waar zij dienst deden) en legden vooral – kleine – geldboetes op.

De geleerde Middeleeuwer had een duidelijk beeld van de ‘goede’ rechter. Doctor Dirk van Delft, een hooggeleerde hoveling aan het hof van Albrecht van Beieren, vond dat de baljuw was *‘een ridder behangen mit een bonten mantel, ende een roede in sijn hant, ende des heren seghel in sijn ander hant, ende sat op enen wagen ende knechten liepen voir hem. [...] Dese amluden sullen wesen waerdighe luden ende mannen van gheboerten ende van vroemheden’*.⁶ Volgens Dirk van Delft – die met zijn beschrijving een maatstaf gaf voor goed bestuur uit naam van de vorst en voor de vorst zelf – was een goede baljuw een persoon van adellijke geboorte, in het bezit van een hooggeboren charisma om de bevelen van zijn heer door te geven en uit te voeren. De baljuws in dienst van de graven van Holland voldoen aan het adellijke criterium. In de hoge en late Middeleeuwen bleven vooral modale en lagere edelen het baljuwambt bekleden. Janse geeft naast de ideologische verklaring hiervoor ook een meer praktische: de baljuw spande de vierschaar aan, het welgeboren mannengerecht, een rechtbank door en ook voor edelen.⁷ De baljuws in dienst van Frank van Borsselen voldeden niet volledig aan de door Dirk van Delft gestelde criteria. Van de zesentwintig baljuws die

⁵ AGH inv. nr. 88, f. 92r. Vergelijk de aanstellingsbrieven van onder andere Hendrik de bastaard van Bergen, Jan Pietersz., Cornelis Jan Hughesz.: AGH inv. nr. 88, f. 117r. -135v.

⁶ D.J. Faber, ‘Ambtenaar’ 195.

⁷ Janse, *Ridderschap*, 387 – 391.

Frank tussen 1436 en 1470 aanstelde, waren er slechts elf van adellijke geboorte. Van twee baljuws is de adellijke status niet aan te tonen. Van de in totaal dertien schouten in dezelfde periode werkzaam, waren er maar liefst negen van niet adellijke afkomst.⁸

De baljuws, schouten en drossaards in dienst van Frank zullen, zoals al vermeld, in grote lijnen hetzelfde takenpakket gehad hebben als hun grafelijke collegae. Tussen de verschillende baljuwschappen waren er hoogstwaarschijnlijk accentverschillen. Het gebrek aan bronnen en de specifieke invulling die een baljuw of schout aan zijn ambt gaf maakt het lastig een compleet beeld te schetsen over de competenties van deze ambtenaren. Toch zijn er enkele opmerkelijkheden aanwijsbaar in de uitvoering van het baljuwsambt door de verschillende dienders die ik hier niet onbesproken wil laten.

Ten eerste spande de baljuw in naam van Frank de vierschaar in zijn domein aan, zoals de baljuw van Dirksland deed.⁹ De baljuw van Voorne hield zich in 1460 samen met een secretaris bezig met dijkzaken in Zeeland en reisde daarvoor rond de domeinen en dijkgraafschappen van Frank.¹⁰ Dezelfde baljuw werd vanaf 1465 belast met onderzoek naar twee personen. De eerste was Arend van Botland. We komen hem voor het eerst tegen in 1464, wanneer de procureur-generaal van Holland een reis naar Scherpenisse onderneemt uit naam van Frank, om onderzoek naar Botland te doen.¹¹ In het voorjaar van 1466 is de baljuw van Voorne erbij betrokken, wanneer de magistratuur van de stad Gorinchem Arend van Botland heeft gevangen.¹² Wat Botland precies heeft uitgespookt is onduidelijk. Maar, in 1468 reisde de baljuw van Voorne naar Brussel en bezocht de Grote Raad van de hertog om er de crimineel Floris Cornelisz. te brengen en zaken rond Botland af te handelen, die in het slot Rupelmonde gevangen zat.¹³ Ook was dezelfde baljuw samen met de heren van Bergen en Grimbergen en meester Jan van de Bouverye betrokken bij het bijleggen van een geschil in de stad Dordrecht.¹⁴

De domeinambtenaren van Frank leefden niet altijd in harmonie met elkaar, zoals blijkt uit een geschil in de heerlijkheid Hoogstraten. In maart 1459 kreeg Frank een brief van de drossaard van Brabant over de drossaard van Hoogstraten. Deze had blijkbaar een geschil met de kastelein van Hoogstraten, Floris Grijp. Drossaard Jan van de Beversluis werd spoedig naar Brielle geroepen om op Grijp te antwoorden. Kort daarop stuurde Frank zijn secretaris

---

⁸ Zie hiervoor bijlage 1.

⁹ AGRek. inv. nr. 5579, f. 56v.

¹⁰ AGRek. inv. nr. 5584, f. 74v.

¹¹ AGRek. inv. nr. 5588, f. 54v.

¹² AGRek. inv. Nr. 5590, f. 62.

¹³ AGRek. inv. nr. 5592, f. 53v.

¹⁴ AGRek. inv. nr. 5591, f. 72r.

Jan de Rode samen met de baljuw van Brielle naar Hoogstraten om informatie in te winnen over het geschil tussen de drossaard en de kastelein. In hun kielzog reisde een bode met een plakkaat aan de schout en schepenen om *verlaetinghe* van de drossaard te doen.¹⁵ Na de bode met het plakkaat vernemen we niets meer over de zaak in de rekeningen. Maar blijkbaar werd de zaak minnelijk opgelost: in de volgende jaren blijven de beide heren in functie.

3.4 Rentmeesters

Het graafschap Holland was onderverdeeld in enkele bestuurlijke eenheden om het landsbestuur voor de grafelijkheid te vergemakkelijken. Deze domeinen werden aangeduid met rentmeesterschappen en kenden als hoogste grafelijk ambtenaar de rentmeester. Ook geestelijke instellingen en wereldlijke heren met omvangrijk domeinbezit verdeelden dit bezit in rentmeesterschappen. De taken en bevoegdheden van de rentmeester waren tamelijk divers. De rentmeesters waren belast met de administratie en werkelijke inning van de inkomsten van de grafelijkheid, variërend van domaniale- en leenrechterlijke inkomsten van allerlei aard, tienden en accijnzen, markt- en tolgelden, de inkomsten uit aangespoelde voorwerpen in de grafelijke duinenrij en de gewone belastingen als schot en jaarlijkse bedes. Uit de inkomsten moest de rentmeester de uitgaven zien te dekken. Deze uitgaven omvatten onder meer de uitgaven voor de grafelijke herberg wanneer de graaf zich in het domein van de desbetreffende rentmeester bevond, directe betaling van buitengewone kosten aan leden van de grafelijke hofhouding, het leveren van proviand aan de grafelijke herberg en het betalen van personen die de graaf een (soms jaarlijkse) beloning uit het betreffende rentmeesterschap toezegde. Tevens moesten uit de inkomsten van de grafelijke domeinen de onderhoudskosten voor grafelijke gebouwen bekostigd worden, betalingen aan lagere grafelijke ambtenaren binnen het rentmeesterschap waaronder de rentmeester ressorteerde, betalingen van dijkwerken en betaling van (tijdelijke) ambachtslieden op de landerijen van de graaf binnen het rentmeesterschap inclusief de materialen die de ambachtslieden daarvoor gebruikten. Tot slot reisde de rentmeester voortdurend door zijn district en naar de graaf en zijn raad in Den Haag voor de uitoefening van zijn ambt. Dit is slechts een korte impressie die globaal gold voor de taken van de rentmeesters. Echter, niet elk rentmeesterschap en elke rentmeester waren hetzelfde. Al naar gelang het rentmeesterschap, het karakter van de rentmeester en speciale situaties konden de taken van het rentmeesterambt verruimen of verengen.¹⁶

¹⁵ AGRek. inv. nr. 5583, f. 53r-v., 61r.

¹⁶ RGP 174, viii – xi.

Op het eerste gezicht is het rentmeestersambt geen begerlijke functie om uit te oefenen. De grafelijke ambtenaren met dit ambt pandden de functie van de graaf en betaalden tekorten uit eigen zak. Het kwam dan ook niet zelden voor dat een rentmeester met een hoog negatief saldo de rekening afsloot daar de grafelijke inkomsten de uitgaven bij lange na niet konden dekken. Deze ambtenaren waren derhalve *de facto* leningverstrekkers voor vaak langere termijn voor de graaf. De grafelijke belofte de tekorten van de rentmeesters te zullen vergoeden waren vaak een doekje voor het bloeden, daar de rentmeesters meestal slechts een gedeelte van de gemaakte kosten terug konden verwachten. Deze werden niet zelden betaald uit de zak van de opvolger van de ambtenaar. Toch moesten er positieve kanten aan de uitoefening van het ambt zijn geweest. Waarschijnlijk genereerde de rentmeester inkomsten uit het ambt die niet in de rekening werden genoteerd. Voor de hedendaagse lezer van de rekeningen moeten er geldstromen zijn geweest, onder andere naar de zakken van de rentmeester, die aan onze ogen zijn onttrokken. Rentmeesters konden zich daarnaast regelmatig verheugen op geschenken van steden en andere edelen binnen hun ambtsdistrict. Ook werden de rentmeesters begunstigd met nieuwe grafelijke lenen, waar zij extra inkomsten uit konden genereren. Daarnaast stonden de rentmeesters in de gunst van de graaf: bij problemen en geschillen met anderen konden zij rekenen op grafelijke steun. Tot slot, maar zeker niet onbelangrijk, kon een rentmeesterambt bijdragen tot het sociale prestige en de macht van de rentmeester.¹⁷

De personen die het grafelijk rentmeesterambt vervulden waren in tegenstelling tot de grafelijke baljuws niet van adel, maar hadden hun oorsprong in de burgerij.¹⁸ Net als de baljuws gold voor de rentmeesters dat het goede en betrouwbare lieden moesten zijn, die zich verdienstelijk maakten voor de vorst en hem zo goed mogelijk moesten dienen. Deze dienstbaarheid aan de vorst zou het volk alleen maar ten goede komen, zo dacht de Middeleeuwse sprookspreker Willem van Hildegardsberg. Het afleggen van rekenschap aan de vorst was waarschijnlijk derhalve niet alleen een financiële controle van inkomsten en uitgaven, maar ook een controle van het ideaalbeeld wat de Middeleeuwer had over goede ambtenaren.¹⁹

---

¹⁷ Ibidem, xxxi –xxxiii.

¹⁸ Janse, *Ridderschap*, 385.

¹⁹ Faber, 'Ambtenaar', 192 – 197.

3.5 Rentmeesters in dienst van Frank van Borsselen

Zoals het geval was bij de baljuws en schouten stelde Frank ook rentmeesters aan om zijn goederen te besturen. Enkele van deze rentmeesterschappen overlaptten een baljuwschap. Een accumulatie van zowel een rentmeestersambt als een baljuwsambt door dezelfde functionaris kwam dan ook wel eens voor. In de periode 1436 – 1470 had Frank in totaal vijfendertig rentmeesters aangesteld om zijn domeinen te besturen, waarvan er slechts één zeker van adellijke geboorte was.²⁰

Ook voor de rentmeesters in dienst van Frank zijn aanstellings- en commissiebriefven overgeleverd, echter geven ook geen duidelijke taakomschrijving. Maar, ook deze brieven tonen een opmerkelijke gelijkenis, net als de aanstellingsbrieven voor de baljuws. Willem Bolle werd op 9 augustus 1460 aangesteld als rentmeester van 's-Gravenpolder, met als taak *deze te regieren, te bedienen en te bewaren*, of dit te laten doen door een competent persoon, het aanstellen van schout en schepenen in 's-Gravenpolder, en dit alles te doen zoals *een goet en getrouw rentmeester sculdich is te doene*.²¹ Wederom was trouw essentieel in de dienstbetrekking en in de relatie tussen Frank en zijn diender.

In het vorige hoofdstuk is ingegaan op de ambachtsgevolgen van de domeinen in het bezit van Frank van Borsselen. In elk geval was het de belangrijkste taak van de rentmeesters deze heerlijke rechten te behartigen, de inkomsten uit deze rechten te innen en de lopende inkomsten en uitgaven van het rentmeesterschap te administreren. Voorts is het aan te nemen dat de taken van deze ambtenaren overeenkomen met de taken van de grafelijke rentmeesters. Een meer concreet beeld hiervan kunnen we krijgen wanneer we dit aanvullen met de dienststreizen die sommige van de rentmeesters uit naam van Frank deden en werden geboekt in de rekening van de rentmeester-generaal. Daarnaast zijn er nog rekeningen van enkele rentmeesters van de domeinen overgeleverd. Deze rekeningen bieden een welkome aanvulling op de rekening van de rentmeester-generaal wat betreft de werkzaamheden en bevoegdheden van de rentmeesters van de domeinen. De taken en bevoegdheden die bij een bepaald rentmeesterschap hoorden waren net zo divers als de ligging en verspreidheid van de rentmeesterschappen en het karakter van de rentmeester. Het is niet verwonderlijk dat de rentmeester van Voorne door de ligging van het eiland heel andere bezigheden had dan de rentmeester van het Brabantse Hoogstraten. We zullen nu kijken naar de meer algemene taken (en enkele opmerkelijke taken!) van de rentmeesters.

²⁰ Antonis van de Beversluis. Zie verder bijlage 1.

²¹ AGH inv. nr. 88, f. 133r. Opmerkelijk is dat Willem Bolle als enige van de rentmeester werd belast met het aanstellen van de schout en de schepenen. Vergelijk de aanstellingsbrieven van bijvoorbeeld Werner Braem, Jan Coutveels en Boudijn Cornelisz.: AGH inv. nr. 88, f. 134v. – 137r.

De belangrijkste taak van de rentmeester van de domeinen was het zorgdragen voor het domein en de ambtelijke registratie van de inkomsten en uitgaven die aan het domein verbonden waren, neergeslagen in de jaarlijkse rekening die werd afgehoord door de rentmeester-generaal en de raadsheren. Hierom werden de rentmeesters regelmatig opgeroepen om naar Brielle te komen om rekening te doen.²² Ook werden de rentmeesters regelmatig verzocht om geld naar Frank te sturen, zoals aan de rentmeesters van Kortgene, De Welle, Scherpenisse en Walcheren.²³ Voor zover de bronnen spreken zijn dit de enige twee algemene opdrachten waar elke rentmeester aan moest gehoorzamen. Sommige rentmeesters werden af en toe met bijzondere of opmerkelijke taken belast, die soms op het eerste gezicht weinig met hun ambt te maken hadden. De rentmeester van Pendrecht en Oude Horen, Jonge Willem, was vanzelfsprekend belast met het proces om de paalscheiding van zijn domein Pendrecht.²⁴ Opmerkelijker is de bemoeienis van de rentmeester van Akeren, Jan Schat, met het *pishuys* van Frank in zijn woning te Haarlem dat hij moest opknappen.²⁵

3.6 De rentmeester-generaal

In Frankrijk waren aan het einde van de dertiende eeuw één of meerdere tesoriers actief, bijgestaan door enkele klerken. Deze hadden tot taak de afdrachten van domaniale ambtenaren te innen en waren verantwoordelijk voor de uitvoering van betalingen in opdracht van de vorst. Aan het begin van de veertiende eeuw kwam er uitbreiding in de taken van de tesorier doordat deze zich bezig gingen houden met beheer van de domeinen. Later kwamen er ook juridische competenties bij. De Bourgondische hertog Filips de Stoute had voor zijn vorstendommen Vlaanderen en Bourgondië een ontvanger-generaal aangesteld, belast met de lopende inkomsten en uitgaven van de beide vorstendommen. In 1387 werd de rekenplichtige klerk in Holland aangeduid met tesorier. Zijn taken leken op die van zijn Franse collega: hij was belast met de lopende inkomsten en uitgaven, hij was verantwoordelijk voor het financiële beleid en controleerde daarbij de rekeningen van de ambtenaren, hij was de eerste man in de Raad en onder Albrecht van Beieren zelfs zegelbewaarder. Nadat Filips de Goede het graafschap definitief van Jacoba had overgenomen kwam er verandering in het Hollandse tesoriersambt. De tesorier was niet langer meer belast met de controle van de rekening, hij verloor zijn positie als eerste raadsheer, en moest voortaan verantwoording afleggen aan de

²² Bijvoorbeeld AGRek. inv. Nr. 5576, f. 63r.

²³ AGRek. inv. nr. 5577, f. 45v. Dit is slechts een voorbeeld. Dergelijke verzoeken werden vaak meerdere malen per jaar gedaan.

²⁴ AGRek. inv. nr. 5581, f. 55v.

²⁵ AGRek. inv. nr. 5581, f. 57r.

vorstelijke plaatsvervanger en afdrachten doen aan de ontvanger-generaal. Ook de titel veranderde in 1433 naar rentmeester-generaal. De titel van rentmeester was traditioneel bepaald: het was de titel van de grafelijke ambtenaren belast met domeinbeheer. De taken van de grafelijke rentmeester-generaal waren divers: hij centraliseerde de inkomsten van de graaf uit zijn domeinen, inde op centraal niveau de inkomsten uit de rechtspraak, hij zorgde voor de regalen en de inkomsten daaruit van de graaf en zorgde voor de zetting van de bedde en inde deze. Ook was de rentmeester-generaal regelmatig ter zitting wanneer de raadsheren van het Hof vergaderden.²⁶

3.7 De rentmeester-generaal in dienst van Frank

Edelen met een omvangrijk bezit stelden ook rentmeesters-generaal aan om hun centrale financiën te beheren. De graven van Blois lieten hun financiële beheer over aan rentmeesters-generaal. Ook stelde Frank een rentmeester-generaal aan voor zijn financiële beheer. Deze functionaris combineerde zijn ambt met de functie van secretaris.

De rentmeester-generaal had verschillende taken, waarvan vanzelfsprekend het zwaartepunt lag op de financiën. Zijn belangrijkste taak was het zorgdragen voor het opstellen van de jaarrekening en de controle en het aansturen van de rentmeesters van de domeinen. Wanneer de rentmeester-generaal zich op het Brielse hof bevond kon hij zijn werkzaamheden uitvoeren in de rust van zijn eigen vertrek: de rentmeesterskamer.²⁷ Maar, wat behelsden de taken van de rentmeester-generaal nog meer behalve het opstellen van de jaarrekening en controle over de rentmeesters van de domeinen?

Vanzelfsprekend waren de belangrijkste bezigheden van de rentmeester-generaal te vinden op een breed terrein van financiën. Voornamelijk met de aankoop van goederen en inning van geld was deze functionaris de sleutelfiguur. De aankoop van goederen verschilde nogal in omvang, zowel wat betreft de waarde als de werkelijke omvang van het 'product'. Zo was de rentmeester-generaal in 1436 betrokken bij financiële transacties in 1438 te Antwerpen om Franks aankoop van de heerlijkheid Hoogstraten van Jan van Cuijck.²⁸ Jaren later, in 1456, werd de rentmeester-generaal samen met de fourier op pad gestuurd om drie of vier paarden te kopen voor de schutterij van Frank van Borsselen.²⁹

Naast het uitgeven van geld was de rentmeester-generaal belast met de inning van gelden. Frank leende op regelmatige basis geld uit aan edellieden en de vorst. Om deze gelden

---

²⁶ Damen, *Staat*, 85 – 87.

²⁷ Arkenbout, *Frank*, 24.

²⁸ AGRek. inv. nr. 5576, f. 45r en inv. nr. 5577 f. 49v.

²⁹ AGRek. inv. nr. 5579, f. 63v.

te vorderen reisde de rentmeester-generaal naar Den Haag om aan de stadhouder-generaal en Guillaume Poupet te vragen wanneer Frank zijn uitgeleende geld kon terugverwachten.³⁰ De heer van Montfoort was niet al te vlot met zijn terugbetaling van geleend geld. De rentmeester-generaal moest hem enkele keren een bezoek brengen om te vragen waar het geleende geld bleef, dat hij voor Pasen 1465 aan Frank had terug moeten betalen.

Het innen van geleend geld door de rentmeester-generaal namens Frank was niet het enige wat deze ambtenaar inde. Vanaf 1458 reisde hij regelmatig langs de Voornse en Zeeuwse domeinen om namens de heer de tienden te innen.³¹ Een belangrijke inkomstenbron voor Frank van Borssele was de jaarlijkse som geld van 500 klinkaarts die hij van de hertog uit zijn graafschap Oostervant diende te ontvangen. Dit bedrag moest opgebracht worden door de grafelijke rentmeester-generaal van Henegouwen, die in het Henegouwse bestuurlijke centrum Bergen zetelde. Helaas bleef deze ambtenaar regelmatig in gebreke met de betaling hiervan. In 1460 was voor de graaf van Oostervant duidelijk de maat vol. Hij stuurde zijn rentmeester-generaal naar Bergen om de Henegouwse diener te vragen waar zijn geld bleef. Uiteindelijk kon de Henegouwer het geld niet kon opbrengen en de kwestie bleef voor Frank spelen.³²

Ook op juridisch en bestuurlijk gebied is de rentmeester-generaal actief. Regelmatig vergezelde hij de raadsheren bij hun afvaardiging naar dagvaarten, zoals de dagvaart naar Goes over de samenstelling over de heervaart van de Landen van Voorne.³³ De rentmeester-generaal hield zich ook bezig met de dijkzaken in de domeinen van Frank. Na eerst een dagvaart te Reimerswaal bijgewoond te hebben trok hij vervolgens met Andries Pietersz. en de baljuw van Brielle naar Kortegene en Zuid-Beveland om de zaken verder te bespreken.³⁴

3.8 *Ontstaan van koninklijke Raden*

Van oudsher verzamelden de Europese vorsten adellijke vertrouwelingen om zich heen om hun van advies in allerlei kwesties te voorzien, de *Curia regis* of koninklijke Raad. Deze edellieden vervulden hun functie in de nabije omgeving van de vorst of het hof. De koninklijke Raad ontwikkelde zich voornamelijk in Engeland en Frankrijk vanaf de elfde eeuw tot een orgaan van raadsheren of raden die verder van de vorst kwamen te staan. De vorst riep vanaf deze tijd op regelmatige basis de belangrijkste van zijn leenmannen bijeen om

³⁰ AGRek. inv. nr. 5584, f. 62v.

³¹ Bijvoorbeeld in 1458 de tienden van Westvoorne en Dirksland, AGRek. Inv. Nr. 5582, f. 62r.

³² AGRek. inv. nr. 5584, f. 62v.

³³ AGRek. inv. nr. 5581, f. 56r. en AGRek. Inv. Nr. 5582, f. 61v.

³⁴ AGRek. inv. nr. 5584, f. 60r.

hem van raad te voorzien. Deze rol van leenmannen als vorstelijke raadgevers is terug te voeren op de relatie die leenheer en leenman met elkaar aangingen: de leenman stond de leenheer met raad en daad, *auxilium et consilium*, bij. Vanaf de twaalfde eeuw kwam er een nieuwe term voor het vorstelijk raadgevend orgaan: het *Consilium*. De samenstelling en plaats van convocaat van het *Consilium* verschilde voortdurend. De vorst immers moest in deze periode nog voortdurend door zijn domeinen trekken om onder andere in zijn levensonderhoud te kunnen voorzien en om bestuurlijke en juridische taken uit te voeren. Afhankelijk van zijn positie en beschikbare edelen voor het *Consilium* riep de vorst zijn raadsheren bijeen.³⁵

Met de versterking van het centrale vorstelijke gezag in Engeland en Frankrijk vanaf de dertiende eeuw institutionaliseerden de bestuursorganen, zo ook de koninklijke Raden. De samenstelling van de Raden verschoof van adellijke vertrouwelingen naar goed geschoolde personen met juridische en financiële kennis. Dit waren personen afkomstig uit lagere sociale posities: leden van de gegoede burgerij, geestelijken en lagere edelen met universitaire scholing. De Raad kwam steeds verder van het hof te staan en was voor bijeenroeping niet meer afhankelijk van de vorst. De Raad ontwikkelde zich tot een permanent vergaderend orgaan. Met deze toenemende verambtelijking van de Raad en het zich steeds verder uitbreidende takenpakket ontstonden specialisten binnen de Raad die toezicht hielden op financiën en rechtspraak. De verambtelijking, specialisering en verwijdering van de Raden van het hof hielden niet in dat de vorst zich totaal niet meer omringde met raadgevers, maar met een informeel getint gezelschap van vertrouwelingen dat toezicht bleef houden op de ambtenaren die zitting hadden in de verschillende Raden en de benoeming van deze ambtenaren bekrachtigde.³⁶

3.9 Ontwikkeling van de Raad van Holland

De ontwikkeling van de Hollandse Raad begint in de tweede helft van de twaalfde eeuw, waarin bij het uitvaardigen van grafelijke oorkonden leenmannen als getuigen werden vermeld. In de eerste kwart van de veertiende eeuw, onder de Henegouwse graaf Willem III, is er een raad actief met een geringe samenstelling, wisselend bevolkt door grafelijke vazallen, grafelijke ambtenaren en klerken uit de Kanselarij. In de jaren vijftig van de veertiende eeuw verdwenen de grafelijke ambtenaren weer uit de Raad en werd deze bezet door slechts grafelijke vazallen. Echte institutionalisering van de Raad van Holland begon bij

---

³⁵ Damen, *Staat*, 33.

³⁶ *Ibidem*, 33-35.

de inlijving van het graafschap in het Bourgondische landencomplex. Deze Raad was een voortzetting die onder het Beierse Huis al actief was, maar nu helemaal los kwam te staan van het grafelijk (dus, Bourgondisch hertogelijk) hof. De Raad werd in Holland bezet door personen met doorgaans een juridische universitaire scholing en personen uit de Hollandse adel. De nieuwe Bourgondische landsheer bracht echter daarnaast ‘buitenlanders’ in de Raad, die een ‘voorzittende rol’ vervulden, zoals de gouverneur van Holland en Zeeland Hugo van Lannoy (gouverneur van Holland en Zeeland tussen 1434 tot 1440) en meester Goeswijn de Wilde (president van de Raad tussen 1445 en 1448).³⁷

De competentie van de Raad omvatte een breed scala van activiteiten. Naast het behartigen van de vorstelijke belangen en juridische activiteiten had de Raad ook bestuurlijke competenties inzake binnenlandse en buitenlandse politiek, financiën en economische politiek, defensie van het graafschap en water- en dijkzaken.³⁸

3.10 Raden van edelen

Vanaf de veertiende eeuw was het gebruikelijk voor edelen met een zeer omvangrijk goederenbezit, het bestuur hiervan over te laten aan ambtenaren. Jan van Henegouwen (†1456), heer van Beaumont, een telg van de graven van het Henegouwse Huis had omvangrijke goederen in Holland en Henegouwen waarvoor hij rentmeesters en gerechtsambtenaren aanstelde voor het bestuur ervan. Zijn ervende kleinzoon Jan van Châtillon (†1380), graaf van Blois, nam deze constructie over en ging hier zelfs nog verder in. Naast domeinambtenaren stelde Jan enkele raadsheren aan, tegelijk met zijn belening in oktober 1356. Het waren niet de minste edellieden die tot zijn Raad behoorden: Arnout van IJsselstein en Jan van Langerak waren Hollandse edelen die tevens zitting hadden in de Raad van de Hollandse graaf, Albrecht van Beieren. Opmerkelijk genoeg tolereerde hertog Albrecht de Bloise Raad naast zijn eigen Raad. De organisatie van het bestuurlijk model en hofhouding van Jan van Blois was zelfs geschoeid op het Beierse model van het bestuur van Holland en Zeeland.³⁹

Een tijdgenoot van Frank hield er ook een Raad van adviseurs op na. Het was niemand minder dan de machtige Zeeuw en zijn verre familielid Wolfert VI van Borselen (†29-04-1486). Als één van zijn raadsheren werd Adriaan van Dreysschier in 1486 genoemd.⁴⁰

³⁷ Ibidem, 39-42, 61.

³⁸ Ibidem, 42.

³⁹ A.A.M. Schmidt – Ernsthausen, *Archief van de graven van Blois 1304 – 1397*. Rijksarchieven in Holland. Inventarisreeks nr. 26 ('s-Gravenhage 1982) xii –xiv en Janse, *Ridderschap*, 94.

⁴⁰ Damen, *Staat*, 448, 456.

Waarschijnlijk beschikte Wolfert VI over meerdere raadsheren naast Adriaan. Ook de heren van Bergen op Zoom uit het geslacht Glymes stelden een lichaam van raadsheren in, alsmede de Bredase Nassaus⁴¹.

3.11 De Raad van Frank

Franks Raad had (vanzelfsprekend) niet de omvang van de grafelijke Raad van Holland. Het aantal raadsheren in zijn dienst varieerde van drie raadsheren in 1437 tot vier raadsheren in 1467 bij het afhoren van de rekening.⁴² De Raad van Holland kende een persoon die leiding gaf aan de raadsheren wanneer de Raad vergaderde. Doorgaans was dit de gouverneur of stadhouder van Holland en Zeeland, dan wel de president van de Raad.⁴³ Ook Frank had een raadsheer in dienst die gezien zijn titel ‘Eerste Raad’ waarschijnlijk de belangrijkste raadsheer was en leiding gaf aan zijn collega-raadsheren. Het gaat hier om meester Gilles van Wissenkerke, die in 1437 bij het afhoren en sluiten van de rekening van de rentmeester-generaal werd aangeduid als ‘Eerste Raad’.⁴⁴ Na het overlijden van Wissenkerke stelde Frank geen nieuwe raadsheer meer aan met de titel ‘Eerste Raad’. Wel werden de raadsheren voortdurend in dezelfde volgorde opgenoemd bij het afhoren van de rekening. Meester Jan Brand werd na het aftreden van Wissenkerke als belangrijkste raadsheer gezien, daar hij, wanneer hij bij het afhoren aanwezig was, als eerste werd genoemd. Hij werd gevolgd door meester Jacob uit Borsselen, Aerst van der Aa en tot slot Jan Ruychrock. Op het hof te Brielle kwamen de raadsheren regelmatig bijeen om te vergaderen. Frank had hiervoor zelfs een aparte kamer ingericht met de toepasselijke naam ‘raadkamer’.⁴⁵

Helaas zijn voor de taken en competenties van Franks raadsheren geen instructies overgeleverd, zoals wel voor de raadsheren van het Hof van Holland.⁴⁶ Op basis van de rekeningen van de rentmeesters-generaal van Frank van Borsselen kunnen we wel zicht krijgen op de taken die de raadsheren voor Frank vervulden.

Ten eerste waren de raadsheren aanwezig bij het jaarlijkse afhoren en sluiten van de rekening van de rentmeester-generaal. Samen met de graaf van Oostervant zelf hoorden ze de

⁴¹ Van Ham, *Markiezaat*, 109 – 113.

⁴² AGRek. inv. nr. 5576 f. 56r. en nr. 5590 f. 94r.

⁴³ Damen, *Staat*, 50, 61.

⁴⁴ AGRek. inv. nr. 5576 f. 56r.

⁴⁵ Arkenbout, *Frank*, 25.

⁴⁶ Hertog Filips de Goede vaardigde in 1462 een instructie uit met daarin verplichtingen voor de Raden. Onder andere werden werktijden, dagindeling, vrije dagen e.d. geregeld. Zie: Damen, *Staat*, 78. Voor een uitgebreidere omschrijving van de competenties van de Raad en terreinen waar deze zich mee bezighield: Damen, *Staat*, 42. Zie voor een korte omschrijving hiervan pagina XX boven.

rekening af ter controle op zijn hof te Brielle.⁴⁷ Naast het afhoren van de rekeningen van de rentmeesters-generaal, hoorden de raadsheren tevens de rekeningen van de rentmeesters van de domeinen af. Het verschil met de rekening van de rentmeester-generaal en met de rentmeester lag in het feit dat in het eerste geval de graaf van Oostervant zelf aanwezig was bij het afhoren, in het tweede geval liet Frank verstek gaan en liet het afhoren volledig over aan zijn raadsheren.⁴⁸ Hiermee vervulden zij een vergelijkbare rol als de raadsheren van de Hollandse graaf voor de hervorming van de Bourgondische hertog: het controleren van rekenplichtige ambtenaren.

De raadsheren beperkten zich niet alleen tot deze financiële taak. Op veel meer terreinen werden zij door Frank ingezet. Regelmatig zien wij dat Franks raadsheren optreden als zijn procureur bij de verschillende vorstelijke instanties zoals het Hof van Holland, de Raad van Brabant en de Grote Raad. Het betreft hier een breed scala aan zaken die bij deze juridische instanties door Frank aanhangig werden gemaakt. Het grootste proces waarin de raadsheren als procureur optraden was het proces om de houtvesterij, tegen heer Reinoud van Brederode. De heer van Brederode werd door Frank in zijn hoedanigheid als houtvester van de Haarlemmerhout voor het Hof van Holland gedaagd wegens het stropen en verkopen van konijnen uit de duinenrij. Het proces liep van 1453 tot 1460, waarin Frank en zijn raadsheren kosten nog moeite spaarden om Reinoud van Brederode op de knieën te krijgen. Uiteindelijk gaf Brederode zijn verlies min of meer toe, toen het Hof van Holland en de deurwaarder van het Hof overgingen tot de executoriale verkoop van het huis van Reinoud in Den Haag. Daar niemand zich als koper van het huis aandienende kwam de woning in bezit van de graaf van Oostervant zelf.⁴⁹ Niet alleen uit hoofde van zijn ambtelijke functies voerde Frank processen voor de vorstelijke instanties. Privébelangen speelden tevens een grote rol in de vele processen die hij voerde. De bepaling van zijn heerlijkheden Pendrecht en Brecht vormde tevens een probleem waarvoor hij naar respectievelijk het Hof van Holland en de Raad van Brabant stapte. In de zaak om de bepaling van de polder Pendrecht waren *die van Roden*⁵⁰ zijn tegenspeler.⁵¹ De bepaling van Brecht, gekocht van heer Jan van Cuijck, werd Frank betwist door Jan van Wezemaal. Om de bepaling van dit ambacht te regelen zette heer Frank zijn

⁴⁷ AGRek. inv. nrs. 5576 f. 56r, 5557, f.41r, 5578 f. 69v, 5579 f. 67r, 5580, 76r, 5581, f. 61v, 5582, f. 74v, 5583 f. 73r, 5584 f.87r, 5585 f. 84r, 5586 f. 77r, 5587 f. 72r, 5588 f. 77r, 5589 f. 82r, 5590 f. 94r, 5591 f. 83r, 5592 f. 85r.

⁴⁸ Bijvoorbeeld: AGRek. inv. nr. 5604, ongefolieerd.

⁴⁹ Arkenbout, *Frank*, 56 – 57, AGRek. inv. nr. 5579, f. 45r.

⁵⁰ Waarschijnlijk Rhoon.

⁵¹ AGRek. inv. nr. 5582, f. 61v – 62r.

raadsheren in.⁵² Binnen de domeinen waren de raadsheren eveneens belast met juridische zaken. Frank en zijn Raad deden uitspraken in juridische kwesties binnen de domeinen.⁵³ Ook fungeerden de raadsheren als rechterlijke ambtenaren die regelmatig op pad gingen om doodslag te onderzoeken. Waarschijnlijk hielpen de raadsheren de baljuw van het domein in het uitvoeren van zijn functie: onderzoeken van het misdrijf, wellicht zelfs zitting nemen in de vierschaar naast de baljuw. In juni 1438 werd de raadsheer Aarst van der Aa met enkele knechten uit Den Haag naar Goedenreede gestuurd in verband met de doodslag die vermoedelijk was gepleegd door Kandt Costuisz.⁵⁴

Niet alleen op juridisch gebied waren de raadsheren actief als procureur. De raadsheren vertegenwoordigden hun heer regelmatig op de dagvaarten die in Holland, Zeeland en Brabant werden gehouden. De onderwerpen die op deze dagvaarten werden besproken waren zeer divers van aard. De raadsheren onderhandelden over de *compositie van de Landen van Voorne* voor een aankomende heervvaart tegen de stad Deventer te Goes tot een dagvaart te Den Haag waar de koopvaardij- en visserijschepen op de agenda stonden.⁵⁵ Bij de Zeeuwse Hoge Vierschaar die in 1460 door Karel van Charolais werd gehouden werd Frank eveneens vertegenwoordigd door een gemachtigd raadsheer.⁵⁶

De dienstreizen en taken van de raadsheren behelsden voornamelijk het vertegenwoordigen van Frank bij verschillende vorstelijke instanties en het optreden als procureur in processen waarbij hij was betrokken. Af en toe zien wij de raadsheren ook in een andere hoedanigheid namens de graaf van Oostervant optreden, zoals bij de uitvoering van het testament van zijn overleden echtgenote Jacoba van Beieren en bij het (laten) kopiëren en vervaardigen van officiële documenten van het Hof van Holland. Ook het laten kopiëren van *sekere boeken* was een taak waarmee een raadsheer werd belast.⁵⁷

Ik heb tot nu toe vooral besproken welke reizen de raadsheren voor hun heer ondernamen. In de rekeningen vallen deze dan ook het meeste op, daar de onkostenvergoedingen werden geboekt door de rentmeester-generaal. Het idee kan dan ook bestaan dat de raadsheren voortdurend op reis waren. Voor enkele van zijn raadsheren was dit ook zeker het geval, mede daar zij ook dienstbetrekkingen hadden bij andere werkgevers.⁵⁸ Opvallend is echter dat één raadsheer, Aarst van der Aa, vrijwel ontbreekt in de dienstreizen.

⁵² Damen, *Staat*, 298 en AGRek. Inv. nr. 5578, f.48v.

⁵³ J.C. Kort, *Het archief van de graven van Holland*. Rijksarchieven in Holland. Inventarisreeks nr. 23 ('s-Gravenhage 1981) 24.

⁵⁴ AGRek. inv. nr. 5576, f. 77r.

⁵⁵ AGRek. inv. nr. 5579, f. 49r-v., 57r., 61v. en AGRek. Inv nr. 5581, f. 56r.

⁵⁶ AGRek. inv. nr. 5584 f. 58v. en f.66r.

⁵⁷ AGRek. inv. nr. 5576, f. 45r., f. 46r., 75r. en 76v en AGRek. Inv nr. 5578, f. 58v

⁵⁸ Zie hiervoor de volgende hoofdstukken

Waarschijnlijk is hij bijna altijd in de nabijheid van Frank aanwezig om hem van raad te kunnen voorzien. Zijn lange verblijf op Brielle is het beste te illustreren uit het feit dat hij een eigen kamer op het hof te Brielle ter beschikking had, de *Aerstenkamer*.⁵⁹

De raadsheren traden samen met enkele leenmannen ook op als getuigen bij beleningen gedaan door Frank. Het cartularium van Jan Ruychrock, één van de ambtenaren, geeft hiervan een voorbeeld. Op 28 mei 1438 bekrachtigde Frank een belening ten gunste van Jan Ruychrock, waarbij raadsheer Aarst van der Aa als getuige optrad.⁶⁰ Ook eerder, nog tijdens het leven van Jacoba, zien we dat een raadsheer als getuige optrad voor beide echtelieden Frank en Jacoba: meester Gilles van Wissenkerke stond vermeld in de lijst van getuigen als ‘mijn mannen en raadsheren’ bij twee oorkondes opgesteld op 12 mei 1434 en 20 oktober 1434.⁶¹

Tot nu toe is besproken wat de verschillende taken van de raadsheren waren. Om echter een volledig beeld van de functie te krijgen moet ook gekeken worden naar wat duidelijk *niet* onder de taken van de raadsheren viel: het besturen van Franks domeinen tijdens diens periodes van ziekte. In de zomer van 1460 bleek de graaf van Oostervant ernstig ziek te zijn. Zó ernstig zelfs dat één van de raadsheren, mr. Jacob uit Borssele, naar Leiden werd gestuurd om medicijnen te halen voor Frank. Maar niet alleen aan persoonlijke verzorging werd gedacht: ook de politieke elite moest op de hoogte worden gebracht van heer Franks ziekte. De raadsheer verwittigde het Hof van Holland van de ernstige situatie waarin zijn broodheer zich bevond en reisde naar Middelburg, waar graaf Karel van Charolais de Hoge Vierschaar van Zeeland hield, om Frank af te melden en waarschijnlijk de Bourgondische opvolger en de aanwezige Zeeuwse ridderschap op de hoogte te stellen van de ziekte van één van haar belangrijkste leden. Jacob reisde echter niet op bevel van Frank, of van diens Raad, maar in opdracht van *vrienden en magen* van de graaf van Oostervant.⁶² De raadsheren bleven dus duidelijk dienstlieden. Maar, wie zijn nu deze vrienden en magen? En, welke rol speelden deze personen voor Frank? Het begrip vrienden en magen is een veelkomend begrippenpaar in vooral Middeleeuwse akten en oorkonden. Magen zijn de verwanten van de desbetreffende persoon. In dit geval zijn de magen de verwanten van heer Frank. Deze maagschap kent echter haar grenzen in omvang. Deze was in laatmiddeleeuws Holland vastgesteld tot verwanten in de 4^e graad van de Germaans cannonieke graad. Jan Matthijsz. van Den Briel rekende tot de 1^e graad zussen en broers, de 2^e graad omvatte de

---

⁵⁹ Arkenbout, *Frank*, 24, 31.

⁶⁰ CJR, f. 10v.

⁶¹ CJR, f. 26r. En f. 5v.

⁶² AGRek. inv. nr. 5584, f. 58v.

kinderen van de zussen en broers (neven en nichten), tot de 3^e graads verwanten behoorden kinderen van neven en nichten en onder de 4^e graads verwanten telde Jan Matthijsz. de kinderen van de achterneven en achternichten, die hij ook wel ‘eerste leden’ noemde.⁶³ Deze magen speelden bij Frank een rol bij het besturen van zijn domeinen tijdens ziekte. Maar onder de adel speelden vrienden en magen ook bij vetevoering een rol.⁶⁴ Het is deze vetevoering die een licht kan werpen op de personen die tijdens deze ziekteperiode Franks bestuur overnamen. Volgens Damen hoorde onder deze verwantschapsbetrekkingen voor heer Frank van Borsselen in ieder geval Jacob van Borsselen, heer van Brigdamme en Floris van Borsselen, heer van Souburg.⁶⁵ Bij afwering van de wraak door nabestaanden van Floris van Haamstede bleken de Borsselens zich nog op een breder niveau verwant met elkaar te voelen: Hendrik en Filips kwamen de gelederen versterken, aangevuld met de vrienden Laurens van Kats, Adriaan van Reimerswaal en Wolfert van der Maalstede.⁶⁶ Wie van deze vrienden en magen stuurde raadsheer Jacob uit Borsselen op pad? Ongetwijfeld hoorden tot de magen Adriaan van Borsselen, heer van Brigdamme en wellicht de bastaardzoon van Floris. Tevens Frank onderhield ook nauwe contacten met Hendrik van Borsselen, heer van Veere die een verre bloedverwant van hem was (Frank en Hendrik waren de twee invloedrijkste figuren in Zeeland). Waarschijnlijk speelde hij ook mee in dit maagschap. Tevens onderhield Frank nauwe contacten met de Jan van Glymes, heer van Bergen op Zoom (hij beschikte zelfs over een eigen kamer aan het Brielse hof en was door huwelijk verbonden aan Franks moeder die lid was van het geslacht Van Boutersem, eerst heren van Bergen op Zoom) en met zijn zus de vrouwe van Nijenrode en haar echtgenote Jasper, heer van Culemborg. Hoogstwaarschijnlijk speelden deze figuren ook een rol in Franks netwerk van vrienden en magen tijdens zijn ziekte.

3.12 Secretarissen in dienst van Frank

Personen die met de titel secretaris werden aangeduid waren van oorsprong vertrouwelingen van een vorst, maar in de loop van de veertiende eeuw veranderde hun

---

⁶³ P.C.M. Hoppenbrouwers, ‘Een beschouwing over de structuur en functies van verwantschapsbetrekkingen in het laat-middeleeuws Holland’, *Hollandse Studiën* 16 (Dordrecht 1985) 69 – 108, aldaar 71 – 72.

⁶⁴ Hoppenbrouwers, ‘Verwantschapsbetrekkingen’, 81.

⁶⁵ Damen, *Staat*, 170. Floris van Borsselen, heer van Souburg, overleed echter in 1447 en kan dus niet tot de maagschap van Frank in 1460 gerekend worden. Dit was Adriaan van Borsselen, die was gehuwd met zijn dochter Maria van Souburg en later hertrouwde met Anna, bastaarddochter van Filips de Goede. Floris bastaardzoon, Jacob, rekende Frank in een brief aan Hendrik van Borsselen betreffende verzoening tussen dezelfde Jacob en nabestaanden van Martin van Hogendoorn, die door Jacob was vermoord, wél tot maagschap van hemzelf als maagschap van Hendrik van Borsselen. Damen, *Staat*, 446, 170.

⁶⁶ *Ibidem*, 170.

functie. Het werden steeds meer ambtenaren die persoonlijke brieven van de vorst namens hem opstelden. Aan het eind van de veertiende eeuw was in de kanselarij van Holland de titel secretaris al een gangbaar begrip voor personen die voorheen ondergeschikte klerk waren en opgeklommen in hun loopbaan in grafelijke dienst. Het werkelijke schrijfwerk werd verricht door ondergeschikte klerken in dienst van het Hof of de Kanselarij.⁶⁷

Frank had altijd twee secretarissen in dienst: één combineerde deze functie met het ambt van rentmeester-generaal, de ander met het ambt van klerk van de kost. We zien dat de secretaris die het ambt met het rentmeester-generaalschap combineerde zich vooral bezig hield met aan financiën gerelateerde dienstreizen.⁶⁸ De andere secretaris die het ambt combineerde met het ambt van klerk van de kost ondernam ook dienstreizen, maar hierop is geen duidelijke signatuur van de aard van de reizen te vinden. Hij reisde dan met de rentmeester-generaal mee om de bepaling van Pendrecht te kunnen regelen⁶⁹, dan weer met een raadsheer om de hertog te Zierikzee te bezoeken.⁷⁰ Ook in eigen persoon vervulde deze secretaris reizen naar bijvoorbeeld Brussel voor de aanschaf van een koffer om brieven van Frank in te bewaren.⁷¹ Dit is een zeer uitzonderlijke missie van een secretaris. Gebruikelijker was het dat deze er met brieven op uit werd gezonden, zoals een brief met verontschuldiging dat Frank de komende dagvaart verstek liet gaan, een persoonlijke brief naar de jonker van Culemborg en een brief die antwoord moest geven op een hertogelijke brief *roerende van die van Gent*.⁷²

3.13 Franks bestuursapparaat in vergelijking met de Bergse markiezen

Om het bestuur en de rechtspraak over de domeinen uit te voeren had Frank van Borsselen een bestuursapparaat ingesteld. De uitgebreidheid en omvang van de domeinen waren hier de oorzaak van. Waarschijnlijk was dit bestuursapparaat op domaniaal niveau overgenomen uit de al bestaande situatie: in zijn Brabantse domeinen bleef de gerechtsambtenaar met de typische Brabantse benaming drossaard aangeduid, zijn Hollandse en Zeeuwse collegae met de benaming uit deze gebieden, de baljuw. De opzet van het bestuursapparaat van Frank is min of meer te vergelijken met die van de heerlijkheid, en later markiezaat, van Bergen op Zoom omstreeks 1477. Jan II van Glymes riep omstreeks 1480 een Raad bijeen, die slechts zeer kort gefunctioneerd heeft. Zijn zoon Jan III van Glymes liet zich tussen 1494 en 1503 adviseren door een regelmatig bijeenkomend raadscollege, dat hij na

⁶⁷ Ibidem, 114.

⁶⁸ Zie voor de taken van de rentmeester-generaal het vorige hoofdstuk.

⁶⁹ AGRek. inv. nr. 5582, f. 52v.

⁷⁰ AGRek. inv. Nr. 5576, f. 45r.

⁷¹ AGRek. inv. nr. 5584, f. 74r.

⁷² AGRek. inv. nr. 5578, f. 58v.

1521 opnieuw aanstelde. Markies Antoon van Glymes en zijn weduwe Jacqueline van Croÿ riepen zo zelden de Raad bijeen, dat er bijna een einde kwam aan dit centrale bestuursorgaan. Jan IV van Glymes maakte er wel weer regelmatig gebruik van.⁷³ De Raad en het ambtenaren apparaat van de heren en markiezen van Bergen op Zoom was een goed geïnstitutionaliseerd apparaat, waarbij een duidelijk hiërarchisch verband tussen de organen en ambtenaren bestond.⁷⁴ De Bergse heren hadden een vrij grote mate van autonomie in hun heerlijkheid en ten opzichte van de vorst. Dit kwam door de verzameling van dorpen waarin zij de hoge heerlijke rechten in leen hadden en de betrekkelijke aaneengeslotenheid van de heerlijkheid en omliggende heerlijke gebieden. Toch bleven zij ook zeer afhankelijk van de vorst, ze bleven immers leenman van de landsheer. Op deze leenband met de Brabantse hertog was hun officiële machtsbasis binnen hun heerlijkheid gefundeerd.⁷⁵ Ook voor Frank gold een tweeslachtige houding ten aanzien van de Bourgondische hertog. Zijn domeinen lagen zeer verspreid over enkele vorstendommen, alhoewel zijn machtsbasis en concentratie van heerlijkheden vooral de huidige Zuid-Hollandse eilanden en het noord-oostelijke deel van Zeeland omvatte. Binnen zijn domeinen bezat Frank doorgaans de hoge rechtspraak en zijn Raad trad op als rechterlijk beroepsorgaan binnen zijn domeinen. Net als bij de Bergse heren werden de domeinambtenaren door hem zelf aangesteld. Men kan dus stellen dat de graaf van Oostervant een machtsbasis had binnen zijn domeinen, waar hij zeer onafhankelijk van de hertog kon opereren. Zeker de Zeeuwse en Zuid-Hollandse eilanden waren hier bij uitstek voor geschikt. Aan de andere kant bleef hij formeel ook gebonden aan de leenheer door leenbanden waarop zijn gezag binnen zijn domeinen was gestoeld. Niet onbekend zijn de verhalen waarin de landsheer hoge edelen hun heerlijkheid ontnam.⁷⁶ Toch is het de vraag of het bestuursapparaat op centraal niveau (de Raad, secretarissen en rentmeester-generaal) van Frank meer geïnstitutionaliseerd was dan het bestuursapparaat van de heren van Bergen op Zoom. Er zijn mij geen aanstellingsbrieven van deze ambtenaren overgeleverd, als deze dan al opgesteld zouden zijn. Toch kwam de Raad van Frank in de periode 1436 – 1470 regelmatig bijeen, in ieder geval één maal per jaar bij het afhoren van de rekening. Daar bovenop komen nog de keren waarop de Raad of enkele leden te Brielle bijeenkwamen om de rekeningen van de domeinambtenaren te controleren en de keren waarop de Raad bijeenkwam om recht te spreken. Vooral moeten we ook niet vergeten dat de raadsheren regelmatig dienstreizen

---

⁷³ Van Ham, *Markiezaat*, 405 – 407.

⁷⁴ *Ibidem*, 110.

⁷⁵ *Ibidem*, 407.

⁷⁶ Bijvoorbeeld Wolfert VI van Borsselen. In 1485 nam Maximiliaan met gewapende hand de bezittingen van Wolfert VI in beslag en legerde hij troepen in de heerlijke stad Veere: Cools, *Mannen met macht*, 161.

ondernamen. Zij vertrokken dan doorgaans uit Brielle of Sint Maartensdijk, al naar gelang waar Van Borsselen zich bevond naar een plaats van bestemming. Het is niet moeilijk voor te stellen dat de raadsheren en Frank voor de dienstreizen enkele zaken doorspraken. De mate waarin het bestuur over de domeinen was georganiseerd en geïnstitutionaliseerd, de onafhankelijke verhouding tot de vorst, de vrij grote speelruimte die Frank genoot binnen zijn domeinen: dit alles droeg bij aan zijn status en positionering als hoge edelman.

3.14 Besluit

Frank van Borsselen beschikte over een uitgebreid apparaat aan dienders en cliënten, werkzaam in verschillende onderdelen. Op domeinniveau was een grote groep van rentmeesters, schouten en baljuws werkzaam die zorgden voor het dagelijkse bestuur en rechtspraak van deze domeinen. Wat betreft opzet en inrichting waren deze ambtenaren en deze ambtelijke tak vergelijkbaar met hun collegae in grafelijke dienst. Een belangrijke taak van deze domeinambtenaren was het innen en administreren van de opbrengsten uit de heerlijke rechten binnen het domein of inkomsten voortvloeiende uit de rechtspraak. Op centraal niveau werden deze inkomsten bijgehouden in het recesboek van de rentmeester-generaal. De controle van deze rekening was in handen van de raadsheren van Van Borsselen die jaarlijks de rekeningen van zowel de domein rentmeesters als de rentmeester-generaal afhoorden. De taken van de rentmeester-generaal en de raadsheren oversteeg echter deze financiële administratie en controle. De rentmeester-generaal en de raadsheren waren regelmatig op dienstreis om Franks belangen te behartigen voor zaken die diende bij vorstelijke Raden, maar ook bij steden of heemraden.

Daarnaast gaven de raadsheren advies aan Van Borsselen en namen zitting in zijn leenhof en diende als een college van hoger beroep voor zijn domeinen. In al deze werkzaamheden werden de raadsliden ondersteund door de secretarissen van Frank. Wat betreft opbouw en functionering was het ambtenarenapparaat vergelijkbaar met die van de Bergse heren en later markiezen: ook wat dit betreft kon Frank zich dus duidelijk meten met de top van de Bourgondische adel.

Hoofdstuk 4. De hofhouding te Brielle

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk probeer ik enig inzicht te verschaffen in de omvang en structuur van het hof van Frank van Borsselen en deze te vergelijken met andere hoven uit de late veertiende, vijftiende en begin zestiende eeuw. Het doel hiervan is na te gaan of er verband is tussen de omvang en structuur van zijn hof en zijn sociale positie als hoge edelman. De vraag is dan ook: Hoe is het Brielse hof van Frank van Borsselen georganiseerd?. Dit lijkt op het intrappen van een open deur. Toch is het niet zo vanzelfsprekend als het lijkt, zeker wanneer de omvang van zijn hof in een context met andere hoven wordt geplaatst en hier enkele verschillen en overeenkomsten uit voortvloeien. Overeenkomsten en opmerkelijkheden in het hof verduidelijken de positie van Frank als topedelman in Holland en Zeeland. Tevens geeft een nadere bestudering een mooi zicht op het hof van een hoge edelman in de veertiende eeuw, zonder dat deze een vorstelijke status heeft. We zien een vijftiende eeuws adelshof, zonder de bekende ‘vorstelijke bombarie’.

4.2 Hof en hofhouding: geschiedenis en conceptualisering van de begrippen

Het begrip hof is lastig om duidelijk te omschrijven: elke definitie die gegeven kan worden is aanvechtbaar. De middeleeuwer had zelf geen goed gedefinieerd idee van het hof. Toch is het wel mogelijk in grote lijnen een omschrijving van het hof te geven. Gerard Nijsten omschrijft het hof als de vorst en zijn (mobiele) gevolg waar het centrum van wereldlijke macht berust: een knooppunt voor sociaal verkeer en politieke, economische en sociale activiteiten. De hoveling en de vorst bouwden een netwerk van onderlinge relaties en relaties buiten het hof.¹ Frits van Oostrom omschreef het hof als het centrum van wereldlijk gezag, in de buurt van en georganiseerd rondom de vorst. Het hof is hiermee het middelpunt van het bestuur in een vorstendom en de zetel van de politieke macht. Aan de andere kant speelt het hof een belangrijke rol in de representatie van de vorstelijke status en als middelpunt voor de contacten en het sociaal verkeer tussen de meest aanzienlijken binnen het vorstendom. Of, zoals Van Oostrom het omschrijft: ‘Aan het hof wordt benoemd, bestuurd, recht gesproken en beraadslaagd – maar ook: geïnstalleerd, gehuwd, gefeest en gedineerd’.² Robert Stein omschrijft het hof als een sociaal-juridisch lichaam of groep mensen, geconcentreerd rondom

¹ G. Nijsten, *Het hof van Gelre. Cultuur ten tijde van de hertogen uit het Gulikse en Egmondse huis (1371 – 1473)* (Kampen 1992) 14 – 15.

² F.P. van Oostrom, *Het woord van eer. Literatuur aan het Hollandse hof omstreeks 1400* (Amsterdam 1987) 22.

de vorst.³ Gunn en Janse proberen in een recent door hun geredigeerde bundel het hof te vangen in al deze aspecten, door het voor te stellen als een ‘*stage*’ waarop telkens weer verschillende schouwspelen werden opgevoerd.⁴ Zoals vermeld was het voor de middeleeuwer onduidelijk wat nu precies het hof was. Zeker is wel dat men de huishouding, herberg of hofhouding hieronder rekende. Ondanks dat ‘hof’ en ‘hofhouding’ geen synoniemen zijn, zijn beide wel nauw met elkaar verbonden. Zo sterk zelfs, dat het hof niet kan bestaan zonder de ‘hofhouding’ en omgekeerd. De hofhouding draagt zorg voor de dagelijkse gang van zaken rondom de vorst, de vorstelijke familie en andere in zijn nabijheid verblijvende personen. Het hof op zichzelf is geen geïnstitutionaliseerd orgaan, maar de hofhouding waarop deze deels stoelt wél. De hofhouding is verdeeld in onderdelen met allen een eigen taak en personeelsbestand. De middeleeuwse geleerde Filips van Leyden, verbonden aan het hof van Albrecht van Beieren, koppelde hof aan ‘paleis’. Volgens hem was het hof letterlijk het gebied rondom de vorst. Voor de Hollandse graven was dit het Binnenhof, met als centrum de Ridderzaal. Binnen het hof onderscheidde Leyden twee soorten ambten: enerzijds de paleisambten zoals de kanselarijklerken en secretarissen, anderzijds de domestieke ambten, die moesten zorgen voor de dagelijkse behoeften en gang van zaken aan het hof onder leiding van de meester-ridder (vergelijk de ambachten van de hofhouding onder leiding van de hofmeester).⁵ De manier waarop ik het begrip hofhouding hanteer voor Frank van Borsselen ligt vooral in het tweede deel van de omschrijving van Van Oostrom: onder de hofhouding wordt verstaan de organisatie die de dagelijkse gang van zaken rondom Frank regelde: van het bereiden van het diner tot schoonmaak van de stallen en van zorg voor de jachtvogels tot de persoonlijke verzorging van de graaf van Oostervant.

Organisatorisch was het hof opgebouwd uit verschillende departementen of afdelingen. Een dergelijke uitsplitsing van het hof in verschillende departementen met allen een eigen taak is voor het eerst zichtbaar onder de Franse koning Lodewijk IX. Zijn hof was in 1261 opgebouwd uit zes departementen: de *chambre* (kamer), de *panneterie* (panneterij of broodbakkerij), de *échansonnerie* (bottelarij of kelder), de *cuisine* (keuken), de *écuyerie* (stallen of maarschalkij), de *fruiterie* en de *fourrerie*. Het is deze organisatorische indeling die

---

³ R. Stein, ‘Gifts of mourning-clouth at the brabantine court in the fifteenth century’, in: Ibidem ed. *Powerbrokers in the late Middle Ages : the Burgundian low countries in a European context* Burgundica 4 (Turnhout 2001) 51 – 80, aldaar 60.

⁴ S. Gunn en A. Janse, eds., *The Court as a Stage. England and the Low Countries in the Later Middle Ages* (Woodbridge 2006), 1 – 13, m.n. 1 – 2.

⁵ M. Vale, *The princely court. Medieval courts and Culture in North-West Europe, 1270 – 1380* (New York 2001) 15 – 27.

nog eeuwenlang model zou staan voor verschillende vorsten- en adelshoven, zo ook voor Frank van Borsselen.⁶

In de verschillende hofordonnanties- en rekeningen werd de panneterij, de afdeling die belast was met het bakken van brood, als eerste genoemd. Vervolgens werd in de hofrekening de *échansonnerie*, verantwoordelijk voor de drankvoorraad, behandeld. De *cuisine* of keuken was het departement dat zorg droeg voor de bereiding van de verschillende maaltijden. De *fruiterie* die wel aan het hof van de Franse koning was verbonden, maar afwezig was in Franks hororganisatie, had tot taak het fruit en de kaarsen te beheren. Vervolgens werd het departement *écuyerie* behandeld. Aan het hof van Frank werd deze afdeling de maarschalkij genoemd en droeg zorg voor de paarden en de stallen. In sommige gevallen werden de jachtafdelingen, de valkerij, losgekoppeld van de *écuyerie*, soms werden ze ermee verbonden. Zoals we later zullen zien was in het geval van de graaf van Oostervant zijn valkerij een losstaand hofonderdeel. De rekeningen en ordonnaties werden veelal afgesloten door de afdeling *fourrerie*, die als belangrijkste taak had het beheren van de gebouwen en onroerende goederen.⁷ In de rekeningopbouw van Franks rentmeester-generaal zien we min of meer dezelfde volgorde in de behandeling van de kosten die de verschillende departementen maakten.⁸

4.3 Adelshoven vanaf de veertiende tot met de zestiende eeuw

Het vergelijken van het hof van Frank met andere hoven is nogal problematisch. Tijdgenoten van stand hebben weinig bronnen over hun hofhouding achtergelaten. Voor het zoeken naar een vergelijking zijn we aangewezen op adelshoven die eerder of later dan Frank voorkwamen. Laten we ons concentreren op de hoforganisatie en de omvang van het hof van enkele edelen: Jan van Châtillon, Albrecht van Beieren en René van Chalon. Een bonte stoet edellieden, verspreid over de tijd. Toch zijn er verschillende motiveringen om deze figuren te selecteren. Jan en René zijn wat betreft rang en status te vergelijken met Frank van Borsselen: een hoog adellijke heer, in het bezit van een titel, zonder landsheerlijk gezag maar wel met veel invloed op de grafelijke politiek. Chalon is wellicht in stand hoger dan Frank, maar de goede weergave van de organisatie door Delen is te mooi om onbenut te laten. De vergelijking met Beieren is aardig omdat deze wat betreft tijd redelijk aansluit. Een

---

⁶ Delen, *Hof*, 21.

⁷ *Ibidem*, 21 – 23.

⁸ De verschillende rekeningen kunnen in detail van opzet verschillen, maar zijn redelijk gelijk in opbouw en hoofdstuk indeling. AGRek. inv. nrs. 5567 t/m 5592 *passim*.

beïnvloeding van Beieren op Franks hof kan hier van toepassing zijn, al is Albrecht landsheer. Tot slot kan men op deze manier een beeld krijgen van de ontwikkeling van adelshoven vanaf de veertiende eeuw, met daarin plaats voor het hof van Frank, dat model kan staan voor adellijken van vergelijkbare rang en status van zijn tijd in Holland en Zeeland – zoals Hendrik van Borsselen en de heer van Brederode.⁹ Let wel, het gaat hier alleen om de omvang en organisatie van deze hoven. Uitingen van cultuur aan deze adelshoven worden – hoe interessant een vergelijking hiernaar ook is – uitdrukkelijk buiten beschouwing gelaten.

Eén van de meest invloedrijke edellieden in veertiende eeuw Holland was Jan van Châtillon, graaf van Blois, beter bekend als Jan van Blois. Hij was verwant met de Hollandse graven uit het Henegouwse Huis, en daarmee ook verwant met de Beierse graven van Holland. Tevens was hij rijkelijk bedeeld met een omvangrijk aantal domeinen in Holland en Zeeland en Henegouwen.¹⁰ Jan was, net als Frank van Borsselen, puissant rijk en hield er een hofhouding op na te Schoonhoven. In de rekening van 1358 staat een lijstje met wedden opgenomen van leden van zijn hofhouding. Deze lijst telt 15 personen, onder wie een kok, drie keukenknechten, twee bodes, een borduurwerker, een maarschalk, een valkenier, een wachter en een barbier die tevens meesterknaap in Jans herberg was.¹¹ In 1373 heeft Jan in ieder geval 32 personen in dienst die wedde ontvingen. We zien hierin enkele bekende functionarissen terug: een kruisboogschutter, vier wachters, kamerknechten, koks, een bakker, drie pipers en een barbier. Buiten deze personen behoorden ook nog enkele lieden tot Jans hofhouding die geen wedde ontvingen.¹²

Over de structuur van zijn herberg of hofhouding valt vrij weinig te melden. Opmerkelijk is wel dat de rekening over 1358 het rekeninghoofdstuk ‘panneterij’ ontbreekt.¹³

Hertog Albrecht van Beieren is een telg uit het Beierse geslacht Wittelsbach, die door huwelijkspolitiek de graafschappen Holland, Zeeland en Henegouwen wist te verwerven. Het gaat te ver om het politieke spel waarin Albrecht was betrokken hier uitgebreid uit de doeken te doen. Wel is zijn hoforganisatie te Den Haag van belang.¹⁴ Over de organisatie van het grafelijk hof aan het einde van de veertiende eeuw heeft mevrouw De Savornin Lohman in haar doctoraalscriptie een uitgebreide en gedetailleerde studie gemaakt.¹⁵ De functionele organisatie van het hof, de grafelijke herberg, was onderverdeeld in vijf departementen of

⁹ Janse, ‘Rekening’ 114 – 115.

¹⁰ Janse, *Ridderschap*, 93.

¹¹ A.A.M. Schmidt-Ernsthausen, *Rekening rentmeester graven van Blois 1358* (Leidschendam 1981) 79, 80, 89.

¹² Janse, *Ridderschap*, 98, 99.

¹³ Schmidt-Ernsthausen, *Rekening Blois*, 57, 61, 63, 65.

¹⁴ Zie voor een beschrijving van het hof en de hofcultuur: Van Oostrom, *Woord van eer*, 14 - 32.

¹⁵ W. de Savornin Lohman, *Het personeel van de grafelijke herberg in Den Haag aan het eind van de veertiende eeuw* (Ongepubliceerde doctoraalscriptie UvA 1979).

ambachten; de panneterie (broodbakkerij), de bottelarij (de wijnkelder), de keuken, de kamer en de maarschalkij. De ambachten hadden alleen niet allemaal dezelfde status. De drie ambachten die zorgdroegen voor voedsel en drank stonden in hoger aanzien dan de overige ambachten. Naast deze vijf ambachten zijn er nog enkele andere afdeling aan het hof verbonden, waarvan het onduidelijk is of deze zelfstandig waren of vielen onder een bepaald ambacht. Deze afdelingen betreffen de taalgerie (kleermakerij), de fourie (verzorging van bedden en huisvesting), de dienst van het harnas, de valkerij en de deurwaarders en bodes.¹⁶

De dagelijkse leiding van de herberg was in handen van de meesterridder, later hofmeester, en de meesterknepen, die elk een ambacht van het hof bestierden. Met de financiën hadden deze leidinggevendenden eigenlijk weinig te maken; het was de klerk van de kost die met de administratie van de financiën van de herberg was belast.¹⁷

De vijf ambachten en de overige afdelingen hadden allen een duidelijke eigen taak. De panneterie moest zorgdragen voor het op tafel komen van brood en diende zelf de benodigde ingrediënten aan te schaffen om het brood te bakken. Voorts moest de panneterie zorgen voor de servetten, de tafellakens en de messen alsmede voor de aanschaf van kaas. Blijkbaar werd kaas reeds als een soort beleg bij brood gebruikt. Het was de pannetier die de leiding gaf aan dit ambacht: hij werd bijgestaan door drie anderen. De keuken, onder leiding van de meesterkok, had tot taak al het overige voedsel ter tafel te brengen. Daaronder viel de inkoop van de producten, het bijhouden van de voorraad en de bereiding van de gerechten. De bottelarij had tot taak de drankenvoorraad bij te houden. De kamer was verantwoordelijk voor alles wat te maken had met de privé-vertrekken van de graaf, van het beheer van zijn gebruiksartikelen tot zijn etenswaren. Ook de persoonlijke verzorging van de graaf viel hieronder. Tot slot was er het ambacht van de maarschalkij, belast met de verzorging van de paarden en het onderhoud van de stallen.¹⁸

René van Chalon († 1544) was erfgenaam van het rijke bezit van zijn vader, Hendrik III van Nassau, heer van Breda, en Claudia van Chalon, die René het prinsdom Oranje naliet. De organisatie van zijn hof sproot voort uit die van zijn vader. Hendrik had naam en faam gemaakt in Bourgondisch-Habsburgse dienst. Hij verbleef regelmatig aan het hof van keizer Karel V, was met hem bevriend en diende in het leger. Zijn hofhouding stond onder sterke invloed van de Bourgondische hofcultuur. René nam deze cultuur en organisatie van zijn vader over.

---

¹⁶ Savornin Lohman, *Grafelijke herberg*, 18, 22.

¹⁷ *Ibidem*, 39.

¹⁸ *Ibidem*, 52, 55, 59 – 73, 82

Het hof van René kende als leidinggevend orgaan het bureau. Hierin zaten de 1e en 2e hofmeester, die zorgdroegen voor de dagelijkse leiding van het hof. Daarnaast waren aan het bureau een *argentier*, *dispensier*, 2e *dispensier* en *gardemanger* verbonden. Deze personen waren belast met de inkomsten en uitgaven van het hof.

Onder het bureau stonden zes verschillende departementen. Ten eerste de cuisine, of keuken. De cuisine stond onder leiding van de keukenmeester, geassisteerd door een 2^e en 3^e kok. Voorts was er aan de cuisine nog een pasteibakker, twee *valetons de la cuisine*, een bordenveger en een *gardevasaille* verbonden. Naast de keuken stond de *bouteillerie*, belast met de opslag van de verschillende soorten dranken die aan het hof genuttigd werden. Dit departement was aanzienlijk kleiner in omvang dan Chalons keuken. Aan het hoofd van de *bouteillerie* stond de eerste *bouteillier*. Daarnaast waren in dit departement nog een *valeton bouteillerie* en kuiper werkzaam. In het departement *chambre* of kamer waren de persoonlijke dienaren van Chalon werkzaam. Vier *gentilshommes de la chambre*, een chirurgijn, barbier, aalmoezenier, *valet de chambre* en een hulp *chambre*. Het departement *écuyerie* was het hofonderdeel dat onder andere de stallen en valkerij omvatte. Aan het hoofd hiervan stond de stalmeester, bijgestaan door vier lakeien. Daarnaast waren hier nog werkzaam de meesterpalfrenier, de maarschalk met vier hulpen, een muilezeldrijver, twee valkeniers, een pagebegeleider, vijf palfreniers, vijf *valetons*, en achtentwintig pages (van wie er veertien tegelijk in dienst waren). Aan het departement *fourrierie* waren twee fouriers, een kleermaker, een trompetter, een portier en een wasvrouw verbonden. Tot slot waren aan Chalons hof nog vierentwintig *gentilshommes* verbonden (van wie veertien per half jaar tegelijk in dienst waren). Deze *gentilshommes* werden ondersteund door enkele *valets de salle*. Los van deze hiërarchische organisatie stond nog een raad, met daarin een raadsheer en een secretaris.¹⁹

4.4 De hofhouding te Brielle

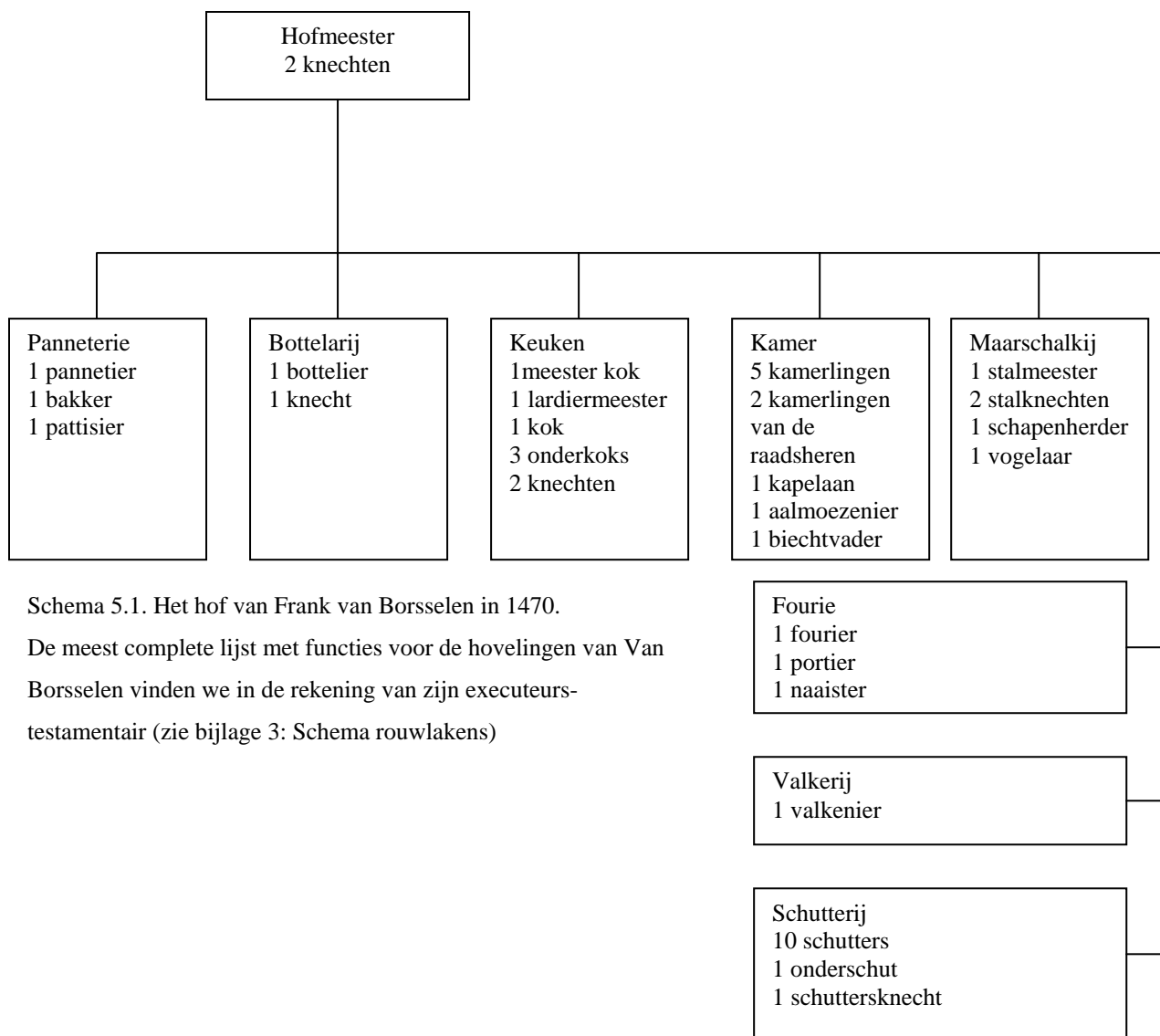
Het hof van Frank was opmerkelijk gesitueerd in het centrum van Brielle, direct naast het Maarlandse kerkhof.²⁰ Franks herberg kende, net als de herbergen van de boven beschreven edelen, vijf verschillende afdelingen: de panneterie, de bottelarij, de keuken, de kamer en de maarschalkij.²¹ Naast deze afdelingen kende het Brielse hof een uitgebreide schutterij, valkerij en fourie. Deze afdelingen worden hieronder kort behandeld.

¹⁹ Delen, *Hof*, 40.

²⁰ Zie: Arkenbout, *Frank*, 21 – 51 voor een uitgebreide beschrijving van de hofstede.

²¹ Zie hiervóór.

Raad Secretarissen/rentmeester- generaal/klerk van de kost Medici
--

Schema 5.1. Het hof van Frank van Borsselen in 1470.

De meest complete lijst met functies voor de hovelingen van Van Borsselen vinden we in de rekening van zijn executeurs-testamentair (zie bijlage 3: Schema rouwlakens)

Raadsheren, secretarissen en de hofmeester

In het vorige hoofdstuk zijn reeds de raadsheren en de secretarissen uitgebreid behandeld. Enkele van de raadsheren waren regelmatig voor Frank op dienstreis of hadden werkzaamheden in andere functies. Sommigen waren vaak in de omgeving van Frank te vinden, zoals raadshereer Aarst van der Aa die een eigen kamer op het Hof had.²² Ook de secretarissen waren geregeld voor zaken op reis, maar de secretaris die zijn ambt combineerde met dat van klerk van de kost droeg zorg voor de kosten van de herberg en zal dus veelal op het hof te vinden zijn geweest. Ook de rentmeester-generaal had de beschikking over een eigen (werk)kamer op het Brielse hof.²³ De raadkamer waarover Frank beschikte werd door hem, zijn raadsheren en zijn secretarissen gebruikt om de rekeningen van de domeinenambtenaren en de rekening van de rentmeester-generaal af te horen. De raadsheren

²² Arkenbout, *Frank*, 24.

²³ *Ibidem*, 24.

en de secretarissen waren dan ook vaak op het hof te vinden en maakten zeker deel uit van de hofhouding.

De dagelijkse leiding van het hof lag in handen van de hofmeester, eerst Gerrit van Voorne en in ieder geval vanaf 1453 Gerrit de bastaard van Culemborg.²⁴ De hofmeester zorgde voor de rekening van ‘afval van beesten’, alhoewel Gerrit de bastaard van Culemborg dit structureel liet afweten.²⁵ Naast het regelen van de dagelijkse hofbeslommeringen zien we de hofmeester regelmatig om een boodschap naar verschillende markten gaan. Dat deze functionaris veel aan het hof verbleef blijkt ook nu uit het feit dat hij een kamer op het Brielse Hof had.²⁶

De panneterie

De panneterie was de hofafdeling die was belast met het bakken van het brood en het ter tafel brengen daarvan. De afdeling stond onder leiding van de pannetier: vanaf 1456 tot 1470 was dit Allert.²⁷ Door hoeveel knechten de pannetier werd bijgestaan is helaas niet bekend. Wel kregen in 1470, na Franks overlijden, Jan Klaasz., de bakker, en Gerrit, de pattisier (pasteibakker), rouwlakens uitgedeeld.²⁸ Waarschijnlijk waren dergelijke functionarissen ook al in dienst vóór 1470, maar kregen zij geen jaarlijkse wedde uitgekeerd. Om het brood te bakken werden vooral tarwe, rogge en gerst ingeslagen.²⁹ Naast het bereiden van brood zorgde de panneterie voor de inkoop van kaas.³⁰

De bottelarij

De bottelarij werd geleid door de bottelier van Frank. Er waren in de periode 1437 tot 1470 verschillende botteliers in dienst. Tot 1438 was dat oude Jan. Hij werd opgevolgd door Otto van Voorne, die tot 1457 bottelier was. De opvolger van Otto was Jan Cause, die in 1460 werd opgevolgd door Cornelis.³¹ Hoeveel personen de bottelier bijstonden in zijn taken is echter onduidelijk. De belangrijkste taak van de bottelarij was het op peil houden van de

²⁴ AGRek. inv. nr. 5576, f. 56r. en 5578, f. 54v. Zie ook bijlage 2.

²⁵ Vanaf AGRek. inv. nr. 5581, f. 51r.

²⁶ Arkenbout, *Frank*, 14.

²⁷ Zie hiervoor bijlage 2: schema Hof Brielle.

²⁸ CDN, 155.

²⁹ In het hoofdstuk ‘Panneterie’ is een onderverdeling gemaakt in de kosten voor tarwe, rogge en gerst. Deze producten worden uit alle windstreken gehaald: de markten en kooplui te Brielle, Den Haag, Delft en Sint Maartensdijk: AGRek. inv. nr. 5579, f. 158v., 16v., 17r.

³⁰ In 1437 werden bijvoorbeeld 41 kazen gekocht op de markt te Bergen op Zoom: AGRek. inv. nr. 5576, f. 16v. De totale kosten voor de panneterie beliepen dit jaar 111 lb. In 1455 werd de kaas en de was onder andere gehaald te Antwerpen en Den Haag: AGRek. inv. nr. 5579, f. 18v. De totale kosten beliepen dit jaar 130 lb.

³¹ Zie hiervoor bijlage 2: schema Hof Brielle.

voorraad dranken. Dit deed de bottelier door het aanschaffen van wijn en bier, op verschillende plaatsen. In 1437 werden op de Antwerpse markt twee amen en zeven tonnen witte rijnwijn aangeschaft. Op het hof werd voornamelijk witte rijnwijn geschonken; andere soorten wijn zoals Elzasser wijn of Gasconge kwamen zelden op tafel.³² Het schenken van vooral witte rijnwijn past volledig in het patroon van wijnaanschaaf in de Noordelijke Nederlanden, waar deze soort, afkomstig uit het Moezelgebied, de meest genuttigde wijnsoort was.³³ Behalve de stadsmarkten waar wijn werd aangeschaft, had Frank ook een vaste wijnleverancier, Jan van Muilwijk uit Dordrecht (de wijnstapel bevond zich in deze stad) die regelmatig zijn waar naar Brielle kwam brengen.³⁴

Naast witte rijnwijn schonk men aan het hof veel bier. De vaste leverancier was Klaas Mathijsz., brouwer te Delft, die het hof voorzag van Delfts bier: in 1455 voorzag hij het Brielse hof van tenminste 144 vaten.³⁵

De keuken

Hoeveel personen precies werkzaam waren in de keuken is niet te achterhalen: wederom laten de loonlijsten geen volledige taakomschrijving van alle personen zien. Slechts voor het jaar 1470 kunnen we ons een gedetailleerder beeld vormen van de personele bezetting in de keuken. Er waren in dit jaar één meesterkok, één kok, twee onderkoks en twee keukenknechten werkzaam.³⁶ In de loonlijsten van de jaren hiervoor staat in ieder geval één (meester)kok, die werd ondersteund door twee koks die ingrediënten voor de maaltijden aanschafte.³⁷

De keuken was verantwoordelijk voor de dagelijkse maaltijden die aan het hof genuttigd werden. Hieronder valt ook het inslaan van de voorraden en het beheren hiervan. Om deze reden ondernamen één van de koks en verschillende knechten veel reizen om producten aan te schaffen: markten te Brielle, Schiedam, Antwerpen, Haarlem, Bergen op Zoom en Mechelen werden bezocht om er ossen, schapen, koeien, boter, vis, kruiden,

³² In 1437 werd er drie aam en een vierendeel Elzasserwijn besteld bij Jan van Muilwijk, drie vaten Haarlemse hop bij Jan Hert te Haarlem en twee tonnen rode wijn bij Gerrit Potter. Dit tegen de volgende hoeveelheden witte rijnwijn: één aam bij Jonge Jan in Sint Maartensdijk, de bovenvermelde witte rijnwijn gekocht door Jan de Zadeleer te Antwerpen, vijf aam en vijf vierendeel bij Jan Meeusz. te Dordrecht, acht vierendeel rijnwijn gekocht bij Jan van Beveren te Den Haag, vier aam en twee vierendeel, bij Jan van Houthorst in Den Haag, twee aam en vier vierendeel te Dordrecht, vier aam en dertien en een kwart vierendeel bij Jan van Beveren in Den Haag, één vierendeel bij Jacob Jansz., zestien vierendeel bij Jan van Muilwijk, en 64 vaten Delfts bier bij Dirk Jansz. en een zak hop om te brouwen in Sint Maartensdijk : AGRek. inv. nr. 5576, f. 17r. – 19r.

³³ Uytven, *De zinnelijke middeleeuwen*, 28.

³⁴ AGRek. inv. nrs. 5576, f. 17r. – 19r.

³⁵ AGRek. inv. nr. 5579, f. 22r.

³⁶ CDN, 155.

³⁷ Het gaat hier om Govert de kok, Daantje of Daniël de kok en Simon de meesterkok: zie bijlage 2.

specerijen en azijn te kopen.³⁸

Dat het inslaan van de benodigdheden soms een lastige klus was blijkt wel uit het jaarlijkse bezoek aan de Sint Lucas Jaarmarkt te Haarlem. Hofmeester Gerrit van Voorne bezocht in 1438 deze markt om er in totaal 29 ossen te kopen bij drie verschillende marktkooplui. Na de aanschaf werden de 29 ossen door twee knechten naar 's-Gravezande gedreven, waar 16 ossen op een schip naar Oostvoorne werden getransporteerd (waarschijnlijk naar Franks hofstede aldaar). De overige ossen werden naar Maasland gebracht om met het veer overgebracht te worden naar Oude Horen, en vanuit daar waarschijnlijk naar de stad Brielle gebracht. Vier van deze ossen werden uiteindelijk weer naar het hof te Sint Maartensdijk vervoerd. De totale kosten voor de aanschaf van de ossen en het vervoer kwamen uit op ruim 43 pond Vlaams. Jan Wils, die dit jaar nog meer producten uit naam van Frank op verschillende markten kocht, schafte verder nog zeven vaten boter op de Haarlemse jaarmarkt aan, welke via Delft naar Sint Maartensdijk werden gebracht, voor in totaal tien pond Vlaams.³⁹

De kamer

De kamer was opgericht voor de persoonlijke eigendommen van de heer en de inrichting van zijn vertrek. In de rekeningen van Franks rentmeester-generaal vinden we dat Willem (of Lem) de kamerling jaarlijks een rekening voor de kosten hiervoor overlegde.⁴⁰ Ook een barbier, Jan, was aan de kamer van Frank verbonden.⁴¹ In de rekening van de executeurs-testamentair komen we uit op een lijst van in totaal elf personen die waarschijnlijk tot de kamer gerekend kunnen worden. Het gaat hier om een aalmoezenier, een biechtvader, een kapelaan, een klerk, vijf kamerlingen van Frank van Borsselen zelf, een kamerling van raadsheer Jacob uit Borsselen en een kamerling van raadsheer Aarst van der Aa.⁴² De

³⁸ Zie hiervoor de rekeninghoofdstukken 'Coken' in de rekening van de rentmeester-generaal. In 1438 werden niet minder dan achtenvijftig schapen, zeven koeien en negenentwintig ossen aangeschaft: AGRek. inv. nr. 5576, f. 20r. – 24r.

³⁹ AGRek. inv. nr. 5576, f. 20r. Het jaarlijkse bezoek aan de Haarlemse markt voor de ossen werd vanaf 1453 overgenomen door de nieuwe hofmeester, Gerrit de bastaard van Culemborg, die tevens twee beren, spek en boter aanschafte. Het aantal van negenentwintig ossen blijft overigens opvallend gelijk: AGRek. inv. nr. 5578 e.v. Een opmerkelijke aanschaf ten behoeve van de keuken werd gedaan door wellicht een al even opmerkelijk persoon. In 1455 kocht secretaris Klaas Grijp in Dordrecht een mosterdmolen ter waarde van twee schelling en zes penning. Dat de molen gebruikt werd blijkt direct uit de kostenpost die eronder genoteerd stond: de aanschaf van één achtendeel mosterdzaad voor zeven schelling en zes penning: AGRek. inv. nr. 5579, f. 28r.

⁴⁰ Zie bijvoorbeeld AGRek. inv. nr. 5588, f. 53v.

⁴¹ AGRek. inv. nr. 5583, f. 54v.

⁴² Zie bijlage 3.

stadsrekeningen van Brielle vermelden daarnaast nog jaarlijks een nieuwjaarsgeschenk aan de knecht van de kamerling.⁴³

De maarschalkij

Op het hof te Brielle hield Frank er waarschijnlijk geen grote maarschalkij op na, hoewel er aan dit hof wel bescheiden stallen aanwezig waren.⁴⁴ Des te groter was zijn maarschalkij op zijn hof te Sint Maartensdijk. Uit archeologisch werk van Arkenbout is gebleken dat op dit hof een grote stoeterij aan het kasteel was verbonden, waar hoogstwaarschijnlijk hengsten werden gefokt.⁴⁵ De maarschalkij zorgde voor de verzorging van de paarden, waaronder ook het onderhoud van de stallen en de aanschaf van het materieel, zoals zadels, vielen. Vanaf 1453 wordt Jan van Laarbeke als maarschalk genoemd, die de leiding over deze afdeling had. De maarschalk werd in zijn werk bijgestaan door in ieder geval één stalknecht.⁴⁶ In 1470 zijn zelfs twee stalknechten aanwezig, en is de maarschalk vervangen door een stalmeester, genaamd Engelbrecht.⁴⁷

De maarschalkij bestond waarschijnlijk niet alleen uit personen die een directe band hadden met de stal, maar mogelijk moeten we ook de wildopzichters, zoals de schapenherder, de jager en de vogelaar bij deze afdeling indelen.⁴⁸

De fourie

De fourie van Albrecht van Beieren was belast met de zorg voor de huisvesting en de meubelen. Opmerkelijk is dat in de hoofdstukindeling van de rekeningen van de rentmeester-generaal van Frank van Borsselen geen hoofdstuk 'fourie' is opgenomen, terwijl wel een fourier, Jacob van der Voort, is terug te vinden.⁴⁹ Wat precies de taken van deze fourier waren is niet duidelijk: de fourier ging regelmatig op reis, soms zelfs om de schutterij op een dienstreis aan te voeren.⁵⁰ Ook de portier kan waarschijnlijk onder de afdeling fourie ingedeeld worden.⁵¹

De valkerij

---

⁴³ SA Brielle, inv. nrs. 31 en 32, de hoofdstukken 'Cost van sceycken'.

⁴⁴ Arkenbout, *Frank*, 25.

⁴⁵ Arkenbout, *Frank*, 75.

⁴⁶ Zie hiervoor bijlage 2: schema Hof Brielle.

⁴⁷ CDN, 155.

⁴⁸ Zie bijlage 3.

⁴⁹ Zie bijlage 3.

⁵⁰ Zie hierna, 'de schutterij'.

⁵¹ Zie bijlage 3.

Frank hield er een opmerkelijk omvangrijke valkerij op na, wat wellicht te maken had met Jacoba's voorliefde voor de valkenjacht. In 1437 bestond de valkerij uit een meestervalkenier, Gilles, en twee valkeniers, Pieter Jansz. en Cornelis Jacobsz..⁵² In 1444 was Gilles vervangen door de meestervalkenier Pieter Messenie en de twee valkeniers door Willem Pack en Pierken. Ook was dit jaar een havikenier aangetrokken: Tuyter Haychien.⁵³ In 1457 zien we dat de valkerij enorm gegroeid is. Pieter Messenie is nog altijd de meestervalkenier, bijgestaan door vier valkeniers, Pieter Domijs, Neelken, Willem Jansz., Boudijn Pietersz., en twee valkeniersknechten, Willem Arendsz. en Jan van Wortele.⁵⁴ Deze omvang van één meestervalkenier, twee tot drie valkeniers en twee knechten bleef lange tijd het gebruikelijke aantal personeelsleden in de valkerij. In 1468 zien we alleen Pieter Domijs nog als meester-valkenier aan het hof verbonden.⁵⁵ Franks gevorderde leeftijd en ziektebed zorgden ervoor dat hij niet meer de valkenjacht kon bedrijven zoals hij gewend was, en speelde ongetwijfeld een rol bij de inkrimping van zijn valkerij.

Het feit dat de valkerij een apart hofonderdeel vormde valt te verklaren uit het feit dat het belang van een valkerij in Holland bijzonder werd geacht. Het Hollandse hof kende, ondanks zijn geringere omvang in vergelijking met het (latere) Bourgondische en Franse hof al een apart van de maarschalkij bestaande valkerij.⁵⁶ Ook in de hoforganisatie van Frank van Borsselen moet dit meegewogen hebben.

Dat Franks valkerij van forse omvang was zien we vooral wanneer deze wordt vergeleken met valkerijen van andere edelen en vorsten. De meeste modale edellieden zullen niet meer dan één of twee valkeniers in dienst gehad hebben.⁵⁷ Jan van Blois had in 1357 waarschijnlijk slechts één valkenier in dienst⁵⁸, Albrecht van Beieren had één of twee valkeniers plus enkele knechten in dienst voor zijn jachtterrein de Haarlemmerhout, twee valkeniers en drie knapen op zijn Haagse hof alsmede twee sperweriers.⁵⁹ Antoon van Bourgondië, hertog van Brabant, hield er in 1407 drie en in 1427 vier valkeniers op na.⁶⁰ De Bourgondische hertog Filips de Goede had gemiddeld tussen de vijf en tien valkeniers in dienst.⁶¹

---

⁵² AGRek. inv. nr. 5576, f. 57v.

⁵³ HGC inv. nr. 6555, ongefolieerd.

⁵⁴ AGRek. inv. nr. 5581, f. 52v.

⁵⁵ AGRek. inv. nr. 5592, f. 35v.

⁵⁶ Delen, *Hof*, 22.

⁵⁷ Janse, *Ridderschap*, 345.

⁵⁸ Schmidt-Ernsthausen, *Rekening Blois*, 80.

⁵⁹ Savornin Lohman, *Grafelijke herberg*, 89-90.

⁶⁰ Delen, *Hof*, 22.

⁶¹ Janse, *Ridderschap*, 345, noot 267.

Dat Frank zich met de valkenjacht bezighield kwam niet alleen door de stimulering van Jacoba, of omdat hij zelf laaiend enthousiast was over deze tak van jachtsport. Een andere reden telde waarschijnlijk net zo zwaar mee, namelijk de sociale status van edelman en het voorrecht te mogen jagen. De jacht was één van de weinige manieren van edelen om zich nog als ridderschap te kunnen profileren.⁶² Ook Frank wilde zich op Voorne ongetwijfeld bewijzen als heer en hoge edelman. Zijn omvangrijke jachtafdeling kan hier een duidelijke uiting van zijn geweest.

De schutterij

Wie aan een schutterij denkt, denkt in de eerste plaats voornamelijk aan de schuttersgilden in de laat middeleeuwse steden. De stadsschutterij was slechts toegankelijk voor de poorters van de stad en het beschikken over een schutterij was voor een stad vaak een uiting van politieke onafhankelijkheid en militaire weerbaarheid. Bovendien vervulde de schutterij nog een sociale functie: de burgers van een stad konden hierin hun wapenkunst oefenen (het oefenen met het schieten van een hand- of voetboog) en meedoen aan jaarlijkse schietwedstrijden zoals het papegaai-schieten. In sommige steden speelde de schutterij zelfs een vooraanstaande rol bij de jaarlijkse benoeming van de nieuwe magistratuur. Stedelijke privileges en schutterij waren dus nauw met elkaar verbonden.⁶³

Maar een schutterij was niet slechts voorbehouden aan steden: ook Frank van Borsselen beschikte over een omvangrijke schutterij, variërend tussen negen en elf man sterk.⁶⁴ Franks schutterij is duidelijk apart van de Brielse schutterij: de schutters in dienst van Frank werden aangeduid met *mijns heere schuts*, terwijl de Brielse schutters in twee of drie aparte gilden waren verenigd.⁶⁵ De taak van de schutterij was in de eerste plaats de bescherming van de heer, maar Frank zette zijn schutterij ook voor andere taken in. Meestal kwamen de schutters in actie in de hoedanigheid van boden die gedeeltelijk de brievencorrespondentie tussen Frank van Borsselen en de domeinambtenaren verzorgden.⁶⁶ Schutter Splinter moest in 1455 de panneterie bewaken omdat Allert, de pannetier, naar de

---

⁶² Janse, *Ridderschap*, 344.

⁶³ M. Prak, 'Burgers onder de wapenen, van de zestiende tot de achttiende eeuw', *TvSG* 1 (1997) 1 – 12, aldaar 1 – 5.

⁶⁴ AGRek. inv. nrs. 5580, f. 58r., 5587, f. 60r.

⁶⁵ De Brielse schutterij waren het *Oude schut*, het *Nieuwe Schut* en het *Dolfein Schut*: zie hiervoor de wijnschenkingen aan deze schutterijen de Brielse stadsrekeningen: SA Brielle, inv. nrs. 31 en 32, de hoofdstukken *Cost van sceynken*.

⁶⁶ AGRek. inv. nr. 5579, f. 5r. (Arend de schutter naar de rentmeester van Borsselen om geld te vragen, Splinter de schut naar Klaas Grijp in Den Haag met de vraag graan te sturen).

Brusselse markt was gestuurd om kruiden te kopen.⁶⁷ De leden van de schutterij vervulden daarnaast ook politionele en militaire taken. In 1457 arresteerde schutter Pieter Pijl Maaïke Jacob Meeusdr. in de stad Brussel.⁶⁸ De twee belangrijkste acties waarbij de schutterij werd ingezet was de bestorming en inname door de fourier met zeven schutters van het huis van Brederode in Den Haag, waarover Frank een proces voerde tegen eerst Reinoud van Brederode en later Adolf van de Mark.⁶⁹ Fourier Jacob van der Voort voerde de schutterij in 1458 aan om Franks onderzaten in Hoogstraten te beschermen tegen de bastaard van Bourgondië en zijn wapenvolk.⁷⁰

De omvang van Franks schutterij, fluctuerend tussen de negen en elf schutters, kan goed afgezet worden tegen het aantal lijfwachten in dienst van de Bourgondische en Habsburgse vorsten. Hertog Filips de Goede had in vreedstijd niet meer dan 24 schutters in dienst. Zijn zoon Karel, altijd vrezend voor zijn leven, had een stuk meer schutters in dienst: 263 lijfwachten moesten hem op het hoogtepunt van zijn macht beschermen. Onder zijn opvolgers daalde het aantal schutters drastisch. Filips de Schone had 40 schutters in dienst. Onder keizer Karel V schommelde het aantal lijfwachten tussen de 94 en de 100 personen.⁷¹

'Ongebonden' hovelingen: boden en medici

Hoewel de meeste van Franks hovelingen en dienders goed zijn onder te brengen in de verschillende hofdepartementen en afdelingen, blijft er een grote groep personen over die niet duidelijk in te delen is, of slechts half aan het hof verbonden was. Het gaat functionarissen als knechten, boden, en medici.

De bode Janssone was in Franks dienst tussen 1453 en 1457. Zijn opvolger was vanaf 1457 Jan van Turnhout.⁷² De boden waren voornamelijk belast met de contacten tussen de domeinambtenaren, secretarissen, raadsheren en Van Borsselen zelf. Het hoofdstuk 'Bodeloon' spreekt van talloze reizen van boden die domeinambtenaren namens Frank opriepen om rekenschap af te komen leggen te Brielle, of met verzoeken om geld te sturen.⁷³

⁶⁷ AGRek. inv. nr. 5579, f. 49r.

⁶⁸ AGRek. inv. nr. 5581, f. 45r.

⁶⁹ AGRek. inv. nr. 5584, f. 76v.

⁷⁰ AGRek. inv. nr. 5582, f. 62v.

⁷¹ H. Cools, 'The Burgundian-Habsburg Court as a military institution from Charles the Bold to Philip II', in: S. Gunn en A. Janse, eds., *The Court as a Stage. England and the Low Countries in the Later Middle Ages* (Woodbridge 2006), 156 – 168, aldaar 161, 166.

⁷² Zie bijlage 3.

⁷³ Bijvoorbeeld in 1453: een bode naar de drossaard van Hoogstraten; een bode naar Jan Ruychrock en Gilles van Wissenkerke te Den Haag met het bevel naar Frank te komen; een bode naar de baljuw van Dirksland; een bode naar de baljuw en schepenen van Kortgene; een bode naar Jan Ruychrock te Den Haag met een brief roerende de strijd te Gent; een bode naar Jan de bastaard van Steeland om geld te vragen; Jansz. de bode naar de

Reizen naar bevriende edelen en grafelijke ambtenaren behoorden tot de dienstreizen die de boden ondernamen.⁷⁴

Medici behoorden tot een andere groep hovelingen die niet dagelijks aan het hof verbleven, maar wel nauw verbonden waren aan het hof en ook op de weddelijsten terugkeerden. Het gaat om meester Lambrecht, de chirurgijn, en meester Koenraad, de apotheker, beiden woonachtig te Brielle. Lambrecht was tussen 1453 en 1465 verbonden aan het Brielse hof, Koenraad tussen 1457 en 1466.⁷⁵ Zij waren geen topmedici van wie Frank diensten verlangde. Belangrijker waren meester Bartholomeus van Ethen, meester Filips Codde en meester Filips van Rotterdam. Bartholomeus van Ethen was Franks lijfarts in 1446 en 1448.⁷⁶ Hij had een uitgebreide staat van dienst opgebouwd. Zo was Van Ethen ook lijfarts van onder meer de graven van Nassau en de aartsbisschop van Mainz en werkzaam voor het Hof van Holland en actief op een diplomatieke reis naar Engeland.⁷⁷ Filips Codde was eveneens een medicus met veel kennis en aanzien. Vanaf 1462 komt deze arts voor op de loonlijsten.⁷⁸ Codde was een Leids poorter die ook in het stadsbestuur actief was. Maar ook met de burggraaf van Leiden, heer Jan van Wassenaar had hij een nauwe band als zijn lijfarts.⁷⁹ Dat Codde bij Frank terecht kwam als lijfarts is niet verwonderlijk gezien de goede contacten die hij had met Jan van Wassenaar. De status van Pieter van Rotterdam is echter wat minder duidelijk: hij komt sinds 1468 voor op de loonlijsten.⁸⁰

4.5 Besluit

Een gedeelte van de cliënten van Frank van Borssele was werkzaam op één van zijn hoven: te Brielle of te Sint Maartensdijk. Enkele van de centrale ambtenaren waren nauw betrokken bij dit hof, of in ieder geval vrijwel dagelijks aanwezig. Domeinambtenaren waren tenminste éénmaal per jaar op het hof te vinden, wanneer zij er rekenschap aflegden. Zoals reeds eerder vermeld verbleef Frank voornamelijk op zijn hof te Brielle, dat wat betreft opzet grote gelijkenissen vertoonde met het hof van Albrecht van Beieren en op sommige punten

---

rentmeester van Sint Maartensdijk om geld te vragen en naar Kortgene om de baljuw en de schepenen naar Brielle te ontbieden; een bode naar Willem de Bye om terstond naar Brielle te komen; wederom een bode naar Sint Maartensdijk om geld te vragen; een bode met een brief naar Jan Ruychrock te Den Haag: AGRek. inv. nr. 5578, f. 51r. – 54v.

⁷⁴ In 1453 gingen er boden naar jonker Jasper van Culemborg en meester Anton Michels: AGRek. inv. nr. 5578, f. 51v. en 53v.

⁷⁵ Zie bijlage 3.

⁷⁶ HGC inv. nrs. 6555 en 6557, ongefolieerd.

⁷⁷ Damen., *Staat*, 459. Zie verder voor het uitgebreide netwerk van de familie Van Ethen: Van den Hoven van Genderen, *Heren van de Kerk*, 217 – 220.

⁷⁸ AGRek. inv. nr. 5586, f. 59v.

⁷⁹ Aarkenbout, *Frank*, 208.

⁸⁰ AGRek. inv. nr. 5590, f. 71r.

met de hoven van hoge edellieden als René van Chalon. De dagelijkse leiding van het hof was in handen van de hofmeester. De lopende uitgaven werden bijgehouden door de klerk van de kost, doorgaans de tweede secretaris. De belangrijkste afdelingen van het hof waren de keuken, de panneterie, de bottelarij, de kamer en de maarschalkij. Deze afdelingen werden aangevuld met de fourie, de valkerij en de schutterij. Opmerkelijk in Franks hofhouding waren de valkerij en schutterij met een grote personele bezetting. Naast de hovelingen die dagelijks aan het hof verbonden waren, vinden we nog enkele ongebonden hovelingen zoals medici die in tijden van Franks ziekte regelmatig op het hof te vinden waren.

Het Brielse hof van Frank was een bestuurlijk centrum: boden werden naar de ambtenaren gestuurd om hen van informatie te voorzien, geld te vragen of naar het hof te ontbieden en naar verschillende vorstelijke ambtenaren om informatie te vragen en te ontbieden. Daarnaast vergaderden de raadsheren regelmatig op het hof. Zowel het feit dat het hof het bestuurlijke centrum was en de grote omvang van de hofhouding zorgden ervoor dat Frank dit hof kon gebruiken in zijn profilering als hoge edelman. Door deze twee aspecten kon Frank zich vergelijken met andere hoge edelen en zelfs landsheren, waarvoor het hof ook een bestuurlijk centrum vormde en de hofhouding een uiting was van hun rang.

Hoofdstuk 5. De uitvaart van een edelman. De functies van rouwlakens als stratificatiemiddel aan het hof en de processie als uitdrukking van status.

5.1 Inleiding

Frank van Borssele overleed in 1470 na een lang ziekbed, zonder wettige nakomelingen om zijn rijke erfenis te ontvangen. Zijn enige bastaardzoon, Floris, volgde zijn vader op als heer van Kortgene. Franks wettige erfgename was zijn zus, Eleanora van Borssele, vrouwe van Nyenrode. Om zijn testament uit te voeren, en Franks schuldeisers van dienst te kunnen zijn, legden de executeurs-testamentair een rekening aan van de uitgaven die uit de erfenis betaald moesten worden. Frank zelf had bepaald wie bij zijn uitvaart rouwlakens op zijn kosten kregen, om deze te dragen tijdens zijn uitvaart en rouwprocessie. Op deze wijze kan een gedetailleerd beeld gevormd worden van de totale omvang van zijn hofhouding, maar ook hoe Frank na zijn dood zich nog voor een laatste maal kon profileren als hoge edelman en welke rol zijn hovelingen hierbij speelde. In dit hoofdstuk staat dan ook de vraag centraal: Hoe zag de stratificatie aan het hof eruit en hoe gebruikte Frank zijn hovelingen om bij zijn uitvaart zich nog voor de laatste maal neer te zetten als topedelman?

De uitvaart van vorsten was een publieke aangelegenheid waarbij veel mensen naar de uitvaartprocessie kwamen kijken. Het was een uitgelezen manier om de symbolen van de middeleeuwse staat uit te dragen. Nog belangrijker was wellicht het feit dat het een ideale mogelijkheid was om de sociale hiërarchie uit te dragen.¹ De hovelingen en andere deelnemers van een uitvaartprocessie liepen in een vaste volgorde, die voor de rouwende toeschouwers duidelijk uiting gaf aan de sociale positie van de deelnemers.²

Op basis van de rekening van de rentmeester-generaal van Brabant heeft Robert Stein een analyse gemaakt van de sociale rangorde van het Brabantse hof na de dood van drie Brabantse vorsten. Als uitgangspunt hiervoor gebruikt Stein de hoeveelheid zwart rouwkleed dat de hovelingen ontvingen om rouwkledij van te maken. Hoe meer rouwkleed de hoveling ontving van de rentmeester-generaal, des te hoger zijn sociale of professionele positie was. De lengte van de rouwcape was een teken in de sociale hiërarchie. Van meer kleed kon men de sleep langer maken. De lengte van de sleep was duidelijk zichtbaar in de rouwprocessie, zodat de toeschouwers bij de uitvaart van de vorst de sociale rangorde van zijn hovelingen duidelijk konden zien. Rouwkleed werd niet alleen uitgedeeld aan de hoger geplaatsten binnen de vorstelijke hofhouding, ook het middenkader en lager bedienend personeel kreeg rouwkleed

---

¹ Stein, 'Mourning-Cloth', 53 – 54.

² Ibidem, 55 – 56.

van de rentmeester-generaal. Deze uitgebreide groep mensen die rouwkleed ontvingen maakt het mogelijk een genuanceerd beeld te geven van een micro-samenleving.³ Voor de hovelingen van Frank van Borsselen geldt hetzelfde. Niet alleen de hoger geplaatsten binnen zijn hofhouding kregen rouwkleed uitgedeeld, maar ook lager geplaatste hovelingen. Overigens gaat het hier gaat om de hovelingen verbonden aan het hof te Brielle. Hovelingen werkzaam op Sint Maartensdijk kregen geen rouwlaken uitgedeeld voor de rouwprocessie.

5.2 *Verwanten van Frank van Borsselen*

De ontvangers van de meeste el rouwlakens waren de zoon van Frank, Floris de bastaard, en zijn moeder. Zij kregen 29 el oude koeren voor zichzelf én personeel, plus nog eens 33 el Leidse lakens, enkel bestemd voor hun personeel.⁴ Al met al een aardig aantal el lakens. We zien hier overigens direct al een verschil in soort laken: oude koeren en Leidse lakens. Waarschijnlijk varieerde niet alleen het aantal el dat werd geschonken, maar ook de kwaliteit van de lakens. Helaas kunnen we voor Floris, zijn moeder en hun persoonlijke dienaren geen specifieke stratificatie geven voor hun hofhouding of de omvang ervan. De executeurs-testamentair verzamelden het in twee rekeningposten, zonder deze te specificeren. Overigens is het feit dat Floris er een eigen hofhouding op nahield al opmerkelijk genoeg: het is een bewijs dat niet alleen hoge en invloedrijke edelen als Frank van Borsselen er een hofhouding op na hielden. Ook minder hooggeboren edelen vonden het houden van een hofhouding blijikbaar belangrijk; Floris bleef immers maar een bastaardzoon.

5.3 *Leden van de Raad, de rentmeester-generaal en geestelijken*

In het sterfhuis van Frank is direct duidelijk welke positie de leden van zijn Raad innamen tussen de rest van de personen die uit zijn erfenis rouwlakens uitgedeeld kregen. In hoofdstuk 4 is al vastgesteld dat meester Gilles van Wissenkerke een hogere positie innam dan zijn mede-raadsheren, door hem de titel 'Eerste Raad' te geven. Eenzelfde positie neemt meester Jacob uit Borsselen in de laatste jaren van Franks leven in, gezien het aantal rouwkleed dat hij ontving. Meester Jacob kreeg als enige van de begunstigen zeven el oude koeren.⁵ Overigens werd hij niet meer gerekend tot één van Franks raadsheren. In de rekening van de executeurs-testamentair werd Jacob aangeduid met '*de rentmeester-generaal, deken*

---

³ Ibidem, 72-74.

⁴ CDN, 154, 155.

⁵ CDN, 154.

van *Oistvoirn*'.⁶ Een verklaring voor zijn aantal el ontvangen laken kunnen we wel geven. Hij was een hogere geestelijke, niet alleen bekend met boekhoudkundige technieken en juridische zaken, maar ook met de liturgie, als deken van het kapittel in Oostvoorne en kanunnik van de Utrechtse Oudmunster. Zijn kennis van de liturgie maakte het waarschijnlijk dat Jacob een vooraanstaande rol in de uitvaartprocessie speelde en hij om deze reden meer el lakens toebedeeld kreeg dan zijn collega raadsheren en geestelijken.

De beide raadsheren meester Jan Keyl en Aarst van der Aa ontvingen beiden zes el oude koeren.⁷ Het is direct duidelijk dat zij tot de top van de hofhouding behoorden. Opmerkelijk is dat Jan Ruychrock ontbreekt in deze lijst als begunstigde van rouwlakens. De oude diender van Frank was immers nog steeds in leven en in 1469 nog altijd raadsheer. Een verklaring voor zijn afwezigheid in de begunstiging is wellicht het feit dat hij niet bij de uitvaart aanwezig was. Hij behoorde 1470 ook niet meer tot de jongeren (hij overleed ongeveer vier jaar na Frank) en wellicht viel het reizen van Den Haag of zijn kasteel Te Werve bij Rijswijk naar Brielle hem te zwaar. Ook secretaris en rentmeester van Voorne Klaas Grijp is een grote afwezige, ondanks zijn jarenlange trouwe dienst aan Frank van Borsselen.

De overige twee geestelijken die rouwkleed ontvingen van Frank waren zijn huiskapelaan, meester Jacob, en de biechtvader, broeder Joes. Op basis van het aantal el oude koeren dat zij ontvingen, beide zes el,⁸ doet vermoeden dat deze geestelijken op hetzelfde sociale niveau zaten als de raadsheren van de graaf van Oostervant. Echter, een meer aannemelijke verklaring voor het aantal el rouwkleed dat zij ontvingen valt mijns inziens eerder te vinden in de rol van deze personen aan het einde van het leven van Frank van Borsselen. En, wellicht de rol die zijn huiskapelaan en biechtvader speelden tijdens de uitvaart, als ondersteuner van de deken van Oostvoorne bij de liturgie.

5.4 Middenkader

Het meest interessant zijn de personen die vijf el oude koeren lakens toebedeeld kregen door de executeurs-testamentair. Naast enkele personen die tevens in de rekeningen van de rentmeester-generaal onder de wedden staan opgeschreven, komen we hier een groep functionarissen tegen die blijkbaar geen loon ontvingen: de kamerlingen. In 1470 had Frank vijf kamerlingen in dienst, die allen evenveel el lakens ontvingen als hofmeester Gerrit de

---

⁶ CDN, 154.

⁷ CDN, 154.

⁸ CDN, 154.

bastaard van Culemborg en de meesters van de ambachten.⁹ Hoe lang deze vijf kamerlingen al in dienst waren is niet van allemaal duidelijk. Jan Laurensz. is in 1456 als kamerling in dienst van Frank van Borsselen¹⁰; Willem of Lem Albrechtsz. vanaf 1458.¹¹ Willem was belast met alle kosten die samenhangen met de kamer van Frank van Borsselen, en legde hiervoor door middel van een kwitantie rekenschap af aan de rentmeester-generaal.¹²

Opmerkelijk is het dus dat de kamerlingen vijf el oude koeren aan rouwlakens ontvingen, evenveel als de hofmeester Willem de bastaard van Culemborg en de vier meesters van de ambachten, Cornelis de bottelier, Allart de pannetier, Jacob van der Voort de fourier en Herman Ponciaansz. de lardiermeester. Willem van Culemborg was de opvolger van Jan van Voorne als hofmeester van het hof te Brielle vanaf 1453.¹³ Jacob van der Voort begon zijn carrière in dienst als schutter, waarna hij vanaf 1455 werd genoemd als fourier.¹⁴ Cornelis was bottelier vanaf 1460.¹⁵ Allart vervulde de functie van pannetier al eerder, vanaf 1456 was hij in die functie aan het Brielse hof verbonden.¹⁶ De lardiermeester was het kortst van al deze personen aan het hof werkzaam. Tot 1469 zien we in de rekeningen dat Herman Pous lardiermeester is.¹⁷ Waarschijnlijk werd Herman Ponciaansz. pas in het laatste jaar van Franks leven in deze functie aangenomen. Waarom de kamerlingen evenveel el lakens ontvingen als de hofmeester en ambachtsmeesters is helaas niet bekend. Een eerste idee zou zijn dat de meesters in hoger aanzien stonden dan de kamerlingen omdat ze een leidinggevende rol te vervullen hadden in hun afdeling. Anderzijds waren het de kamerlingen die dicht bij Frank stonden, waarschijnlijk een groot deel van de dag in zijn buurt verkeerden en zorg droegen voor hun heer. Deze meer persoonlijke band met Frank is waarschijnlijk de statusverhogende factor geweest voor de kamerlingen en de reden voor het feit dat deze hovelingen evenveel el geschonken kregen.

Opnieuw constateren we bij de verdeling van de lakens een vreemd verschijnsel. De meesterkok, Daniël Willemsz., kreeg slechts vier el Leidse lakens, evenveel als de andere leden van de keuken (bestaande uit Jan Florisz., kok en Theeuwe Jansz., Neele den Osse en Jan van Noorde als onderkoks plus twee keukenknechten).¹⁸ De meesterkok kreeg niet alleen

---

⁹ CDN, 154.

¹⁰ AGRek. inv. nr. 5580, f. 50v.

¹¹ AGRek. inv. nr. 5582, f. 50v.

¹² Zie hiervoor de rekeninghoofdstukken 'Camer' vanaf 1458.

¹³ AGRek. inv. nr. 5578, f. 50r.

¹⁴ HGC inv. nr. 6555 en AGRek. inv. nr. 5579, f. 51v.

¹⁵ AGRek. inv. nr. 5584, f. 56.

¹⁶ AGRek. inv. nr. 5580, f. 57v.

¹⁷ AGRek. inv. nr. 5592, f. 66v.

¹⁸ CDN, 155.

één el minder laken, maar óók nog eens laken van een andere, mindere kwaliteit toebedeeld. Daniël was sinds 1466 werkzaam aan het hof als kok onder Simon de meesterkok.¹⁹ Het moet dus in het jaar van Franks overlijden zijn geweest dat Daniël meesterkok is geworden. Waarschijnlijk is dit de reden waarom hij vier el Leidse lakens ontving.

5.5 Het lagere personeel en personen buiten het hof: stratificatie in soort laken

De laagst geplaatste personen die aan het hof verbleven of hier een functie hadden kunnen we onderverdelen in twee groepen hovelingen. Beide groepen ontvingen vier el aan rouwlakens, maar de ene groep kreeg Leidse lakens, de andere groep ontving Rotterdamse lakens. Op het eerste gezicht lijkt het een subtiel verschil tussen deze twee groepen beneficianten, maar een nadere bestudering van de ontvangers van de verschillende lakens maakt duidelijker waarom wie welk soort laken ontving.

In totaal kregen in elk geval 44 hovelingen vier el Leidse lakens geschonken. Dit aantal is niet volledig, daar ook enkele persoonlijke dienders van Floris de bastaard Leidse lakens kregen geschonken. Helaas zijn deze personen niet gespecificeerd in de rekening. Opvallend is het dat iedere beneficiant van Leidse lakens vier el ontving, in tegenstelling tot het Oude Koeren, waarbij het aantal el varieerde van vijf tot zeven el. De ontvangers van de Leidse lakens dienden in verschillende functies. Zo ontving Pieter van Gent, de aalmoezenier, vier el lakens, evenveel als Jan de portier. Opmerkelijk is het verschil in de kwaliteit lakens die twee kamerlingen ontvingen. Klaas, de kamerling van Aarst van der Aa kreeg vier el oude Koeren, terwijl Jan Bertelmeeusz., de kamerling van Jacob uit Borselen vier el Leidse lakens ontving. Voorts ontving al het keukenpersoneel, de leden van de schutterij, het stalpersoneel, de jacht en wildbewaarders en de boden allen vier el Leidse lakens. Tot slot waren het de knechten die ook vier el geschonken kregen, zoals de diender in de raadkamer (een neef van Jacob uit Borselen), de knechten in de zaal en raadkamer, de knechten van de hofmeester en van de bottelier en de schotelwasser in de raadkamer.²⁰ Van deze groep is het zeer duidelijk dat zij een functie aan het hof vervulden: ze waren schutter, werkzaam in de keuken of knecht aan het hof.

De personen die vier el aan Rotterdamse lakens ontvingen waren veel minder nauw aan het hof verbonden. Vaak is het van deze personen niet eens duidelijk welke functie zij aan het hof vervulden. Soms is de functie wel duidelijk, en dat zij waarschijnlijk niet dagelijks op het hof te vinden waren, zoals bijvoorbeeld de chirurgijn te Brielle. Toch hoorden ook deze

¹⁹ AGRek. inv. nr. 5590, f.71v.

²⁰ CDN, 155 – 156.

beneficianten waarschijnlijk bij het hof. Het gaat hier om bijvoorbeeld de stadschirurgijns die regelmatig aan het hof ontboden werden wegens de ziekte van Frank of zijn dienders, Simon de harnasmaker (die overigens ook een jaarlijkse wedde ontving), Pasquet de dwaas en twee ketelboenders.²¹ In totaal gaat het hier om 46 beneficianten. Hierbij komen dan nog wel vier armen die werden gevraagd om de toortsen te dragen. Hiervoor werden deze gekleed in rouwkleding door vier el Rotterdamse lakens aan hen te schenken.²² Het was in noord-west Europa zeer normaal voor edelen en vorsten om armen kleding te schenken bij hun uitvaart. Dit was met name rouwkleding die de beneficianten na de uitvaart mochten houden. Hiervoor speelden de armen dan ook een belangrijke, zij het ondergeschikte, rol in de processie. Zo traden zij bijvoorbeeld op als toortsdragers in het geval van Frank, maar ook wel als dragers van de banieren van de overleden edelman.²³ Het schenken van deze kleding moest het prestige en rijkdom van de edelman uitdragen, maar ook de rol die deze armen als toortsdragers in de processie speelden waren een uiting van de verheven status van de overledene. Ongetwijfeld speelde dit aspect ook mee voor heer Frank.

5.6 Besluit

Binnen de geledingen van het hof zien wij een groot verschil in de status van de hovelingen, uitgedrukt in het aantal rouwlakens die zij na de dood van Frank ontvingen. De verdeling van de rouwlakens geven een duidelijk beeld van wie Frank wel en niet tot zijn entourage rekende. De zeer omvangrijke rouwstoet die Frank na zijn overlijden begeleidde was een laatste teken van zijn profilering als hoge edelman, waarvoor zijn hovelingen, raadsheren en enkele Brielse stedelingen (zoals de medicijnmeester en apotheker) werden betrokken. De massaliteit van de rouwstoet en de personen die een rol speelde bij de processie benadrukten voor de laatste maar zijn status als heer van Brielle, maar ook zijn status als bovengewestelijk edelman.

---

²¹ CDN, 156.

²² CDN, 156.

²³ J. T. Rosenthal, *The purchase of paradise: gift-giving and the aristocracy 1307 – 1485* (Londen 1972) 104.

Hoofdstuk 6. Franks sociale kapitaal: ambtenaren en hovelingen in zijn politiek-sociale netwerk

6.1 Inleiding

Een machtig en invloedrijk patroon was voor zijn prestige afhankelijk van de sociale status van zijn groep cliënten.²⁹⁰ Des te invloedrijker en aanzienlijker de volgelingen waren, des te meer prestige had de patroon. Dit gold dus ook voor het prestige van Frank van Borsselen. Daarom wordt in dit hoofdstuk de sociale achtergrond van zijn dienders behandeld. Verschillende aspecten komen bij deze behandeling aan bod, zoals de sociale afkomst van de dienders, of deze een universitaire opleiding genoten hadden en welke functies zij bij andere broodheren nog bekleedden. Een opmerking is hierbij wel op zijn plaats. Veel ambtenaren blijven uit het zicht, daar zij weinig of geen sporen in de bronnen hebben achtergelaten. We moeten daarom oppassen met het trekken van generaliserende conclusies over het gehele ambtenarenapparaat.

In navolging van Blockmans artikel over cliëntnetwerken, corruptie en venaliteit schreef Jan Dumolyn een artikel waarin hij enkele netwerken van Vlaamse ambtenaren onder de Bourgondische hertogen analyseerde. Hierin integreerde Dumolyn het idee van netwerken met de kapitaal soorten van de socioloog Bourdieu. Op basis van diens inzichten van verschillende kapitaal soorten, te weten economisch kapitaal (onder andere geld en goederen), sociaal kapitaal (het netwerk van vrienden en familieleden, maar ook (politieke) bondgenootschappen) en cultureel kapitaal (de culturele bagage van een individu, bijvoorbeeld schooldiploma's, maar ook culturele goederen in diens bezit, zoals boeken en kunstvoorwerpen), aangevuld met andere vormen van kapitaal, te weten symbolisch kapitaal (het prestige en de eer van een patroon of machtsmakelaar) en politiek kapitaal (de (toegang) tot de macht) weet Dumolyn enkele sociale netwerken van Vlaamse ambtenaren te reconstrueren. Belangrijk hierbij is tevens het feit dat er onder de leden van een netwerk uitwisseling van kapitaalvormen plaatsvond, om andere vormen van kapitaal uiteindelijk te kunnen vergroten. De uitwisseling van deze kapitaalvormen tussen patroon en cliënten was een bindmiddel tussen de leden van het netwerk, en een middel om uiteindelijk het sociale kapitaal te kunnen vergroten. Dumolyn stelt verder dat het Bourgondische hof het zenuwcentrum was van politieke netwerken. Damen bekritiseert deze conclusie voor de

---

²⁹⁰ Blockmans, 'Corruptie', 242.

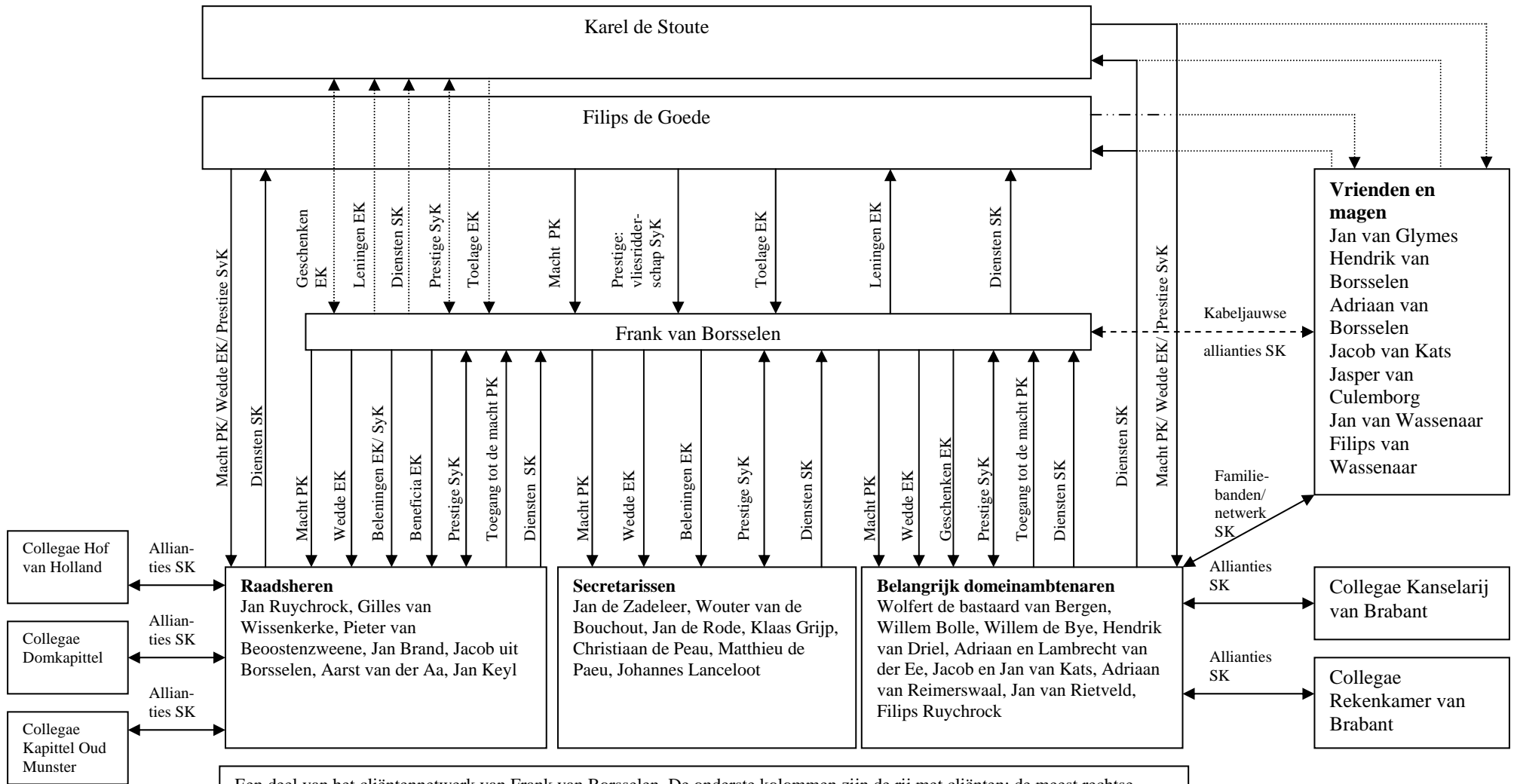

graafschappen Holland en Zeeland. Hij stelt dat het niet alleen de vorst met zijn hof was die een middelpunt van een uitgebreid politiek netwerk was, maar dat ook de belangrijkste vorstelijke cliënten zelf machtige patronen (of machtsmakelaars) waren, die zelf veel cliënten en een uitgebreid netwerk hadden, en zo hun eigen cliënten een plaats aan het hof gaven. Deze invloedrijke personen ruilden voortdurend hun economisch kapitaal (zoals wedden, pensioenen en toelagen) voor sociaal (diensten, loyaliteit) en symbolisch kapitaal (prestige, status) om hun netwerken te onderhouden. Op deze wijze ontstond er een uitgebreid complex aan kapitaal stromen.²⁹¹ Frank van Borsselen is een goed voorbeeld van een dergelijk figuur waar Damen in zijn artikel op doelt.

In dit hoofdstuk en de hoofdstukken 7 en 8 staan de uitwisselingen van de kapitaalsoorten centraal. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het symbolisch en politiek kapitaal dat Frank van zijn ambtenaren kreeg. Hoofdstuk 7 gaat in op de kapitaalstromen die van Frank naar zijn cliënten gingen (wedde, toelagen) en hoofdstuk 8 behandelt welke diensten (sociaal kapitaal) hij van zijn cliënten kreeg. De vraag waar dit hoofdstuk om draait is: welke positie namen Franks ambtenaren in zijn netwerk in en hoe verhoogden zij Franks prestige en toegang tot de politieke macht (symbolisch en politiek kapitaal). Om een antwoord op deze vraag te vinden geef ik van enkele van de belangrijkste cliënten een biografische schets en probeer ik te analyseren welke plaats deze individuen in Franks netwerk innemen. Eerst worden enkele cliënten onder de loep genomen die geen verwantschap hebben met andere belangrijke Zeeuwse, Hollandse of Brabantse edelen. In het tweede gedeelte wordt gekeken naar enkele vrienden en verwanten van Frank van Borsselen die wel lid waren van de adellijke top en zijn hof regelmatig bezochten en verwantschapsbetrekkingen hadden met enkele van Franks cliënten

---

²⁹¹ J. Dumolyn, 'Investeren in sociaal kapitaal. Netwerken en sociale transacties van Bourgondische ambtenaren' *TvSG* 28 (2002) 417 – 438, passim. Zie voor een inleiding op het werk van Bourdieu en diens kapitaal soorten: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en veldbegrip* (Amsterdam 1992) en P. Bourdieu, 'The forms of capital' in: J. Richardson ed., *Handbook of theory and research for the sociology of education* (New York 1986) 241 – 258. Zie voor kritiek op het artikel van Dumolyn: M. Damen, 'The Nerve Centre of Political Networks? The Burgundian Court and the Integration of Holland and Zeeland into the Burgundian State, 1425-1477', in: S. Gunn en A. Janse ed., *The Court as a Stage. England and the Low Countries in the Later Middle Ages* (Woodbridge 2006) 70-84, aldaar 71.

Een deel van het cliëtnetwerk van Frank van Borsselen. De onderste kolommen zijn de rij met cliënten; de meest rechtse kolom zijn verwanten. Let tevens op de positie van Frank als *powerbroker* tussen de hertog en zijn cliënten (die op hun beurt Frank zelf ook toegang tot de macht kunnen verschaffen. Sommige, zoals Jan Ruychrock, waren tevens cliënt van de hertog zelf geworden). Opmerkelijk is dat vooral de domeinambtenaren contacten met Karel de Stoute onderhielden, en deze volledig ontbraken bij Franks raadsheren.

EK = Economisch kapitaal   PK = Politiek kapitaal
 SK = Sociaal kapitaal   SyK = Symbolisch kapitaal

6.2 Een uitgebreid netwerk: de familie Ruychrock

Frank van Borssele had verschillende leden van het geslacht Ruychrock in dienst. Jan Ruychrock was de belangrijkste man uit dit geslacht en was één van Franks raadsheren met de langste staat van dienst. Daarnaast diende hij meerdere broodheren. Ruychrock was geen universitair geschoolde burger; hij was wel uiterst kundig boekhouder en secretaris. De geboren Zeeuw begon zijn loopbaan als klerk van Filips van Borssele, rentmeester van Bewesterschelde. Na het overlijden van Filips trad Ruychrock op als de executeur van het testament.¹ Rond 1430 trad hij in dienst van Jacoba van Beieren, voor wie hij samen met Jan van der Mije het rentmeester-generaalschap bekleedde. Na 1433 nam Van der Mije ontslag en werd hij rentmeester van Noordholland; Ruychrock oefende sindsdien het ambt van rentmeester-generaal alleen uit. Hij werd hij ook genoemd als persoonlijk secretaris van Jacoba.² De ster van Jan bleef rijzen toen hij aantrad als secretaris tijdens het gouverneurschap van de drie Borssele's over Zeeland. Jan Ruychrock werd namens Jacoba één van de secretarissen die zij in de Kanselarij kon aanstellen, naast 'de grote prior' Jan van Neck en Hendrik van der Goes. Damen wijst erop dat Jan Ruycrock geen doorsnee secretaris was. Hij ontving een wedde van 300 schilden, drie keer zoveel als zijn collegae Jan van Neck en Hendrik van der Goes en werd als vierde genoemd in de weddebetalingen na Frank van Borssele, Floris van Borssele en tesorier Boudijn van Zwieten. Ruychrock diende Boudijn van Zwieten tevens als klerk. De vele dienstreizen die hij uitvoerde voor het driemanschap betreffende de Zeeuwse bede en gerechtsvernieuwingen duiden op een sterke betrokkenheid bij het bestuur.³ Na de val van het driemanschap kwam de carrière van Jan Ruychrock in de knel. Hij bleef wel in dienst van Jacoba van Beieren als haar rentmeester-generaal, maar raakte zijn functies op gewestelijk niveau kwijt. Toch bleek in dienst blijven van de vrouwe van Beieren geen ongelukkige keuze. Via Jacoba werd Ruychrock wederom in contact gebracht met Frank van Borssele. Na het overlijden van Van Beieren diende hij de graaf van Oostervant als rentmeester-generaal. Via Frank wist Jan Ruychrock weer toegang te krijgen tot het bestuurlijke centrum van Holland en Zeeland: het Hof van Holland. Eerst vanaf 1439, waarschijnlijk als gemachtigde van zijn heer. Vanaf 1453 nam hij zelfstandig zitting in de Raad als opvolger van Gilles van Wissenkerke. Tien jaar later echter moest hij het ambt opgeven na de reformatie van de Raad. In deze tien jaren raadsheerschap in Holland ontwikkelde Jan zich als één van de meest actieve raadsheren. Hij bleef wel in dienst van

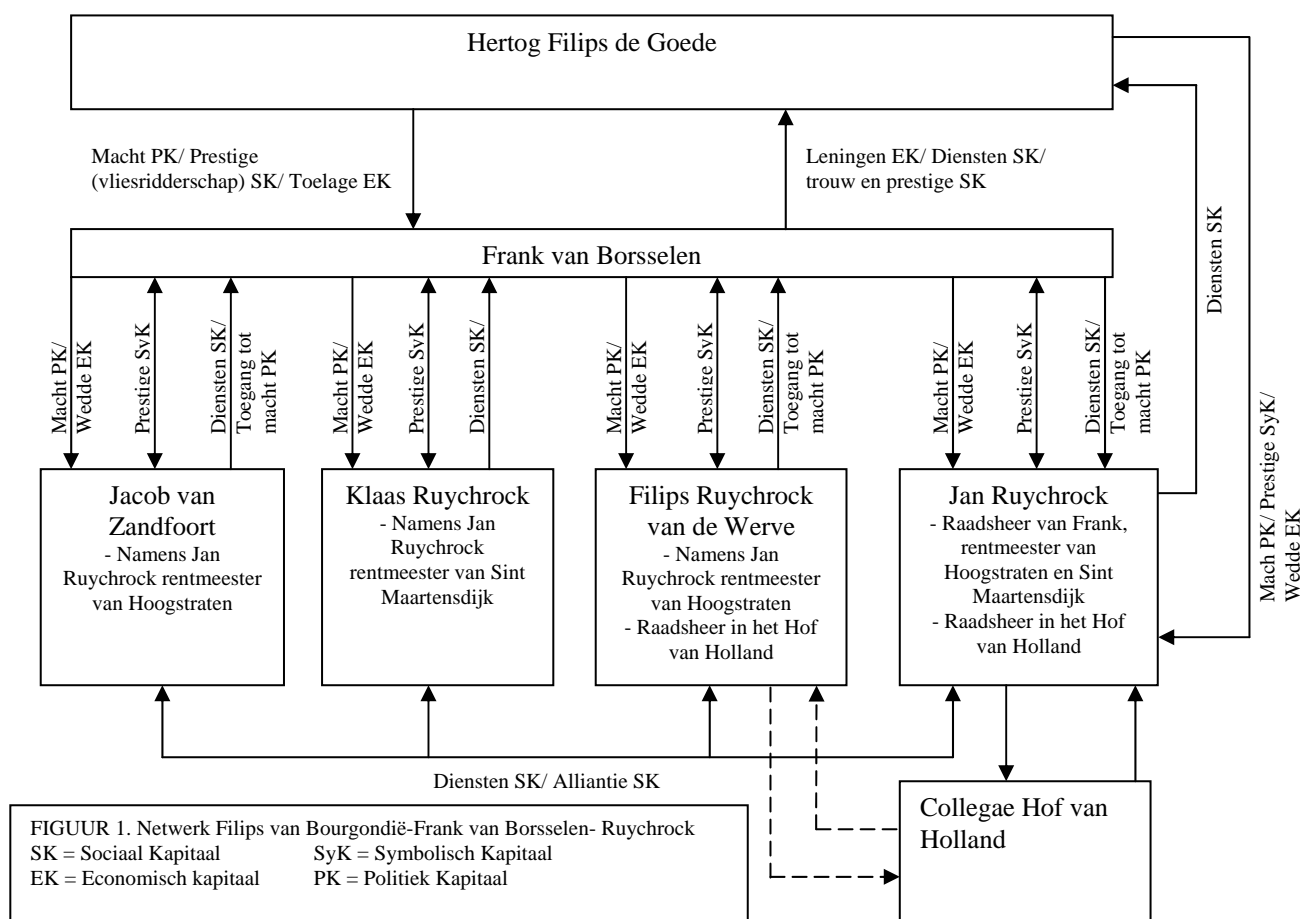
¹ Damen, *Staat*, 293 en Van Riemsdijk, *Tresorie*, 345 noot 1.

² Damen, *Staat*, 293 noot 73 en 74.

³ *Ibidem*, 294.

Frank als zijn raadsheer en rentmeester van Sint Maartensdijk en Hoogstraten en vervulde nog enkele ambten voor de grafelijkheid. Hij was tot 1472 hoogheemraad van Delfland en had nog een geestelijke functie als kapelaan van het Heilige Kruisaltaar in Brielle.⁴

Jan Ruychrock behoorde tot de weinige sociale stijgers in de vijftiende eeuw. Zijn vergaring van goederen en ambten maakte hem een welvarend en invloedrijk man met de middelen om zich een adellijke levensstijl aan te meten. Deze adellijke levensstijl uitte zich in twee aspecten. Ten eerste zijn aankoop van kasteel De Werve bij Rijswijk. Dat hij hier vooral in de jaren zestig van de vijftiende eeuw veel verbleef blijkt uit de rekeningen over die jaren. Regelmatig werden er bodes naar Rijswijk gestuurd om Jan te vragen naar Brielle te komen.⁵ Het sluitstuk van zijn carrière was de adelsverheffing die enkele van zijn zonen ten deel viel. Deze verheffing was een teken van vorstelijke erkenning voor de verdiensten van vader Ruychrock en formele opneming in de groep mensen van wie hij de levensstijl al geruime tijd nabootste.⁶

⁴ Ibidem, 294 – 296.

⁵ Bijvoorbeeld AGRek. inv. nr. 5591, f. 62v: een bode werd naar Rijswijk gezonden om Jan te ontbieden in Brielle rekeningschap af te leggen.

⁶ Ibidem, 293 – 297 en Janse, *Ridderschap*, 132.

Filips Ruychrock van de Werve, een zoon van Jan Ruychrock, begon zijn ambtelijke carrière ook in dienst van Frank van Borssele. Filips begon als rentmeester van Hoogstraten, uit naam van zijn vader, in 1460.⁷ Dit ambt zou hij vanaf 1468 uit eigen hoofde bekleden.⁸ Ook het baljuwsambt van Den Haag, dat hij tussen 1458 en 1467 bekleedde, dankte hij aan zijn vader.⁹ Zijn dienstbetrekking bij de graaf van Oostervant was in feite maar een opstapje voor zijn verdere carrière, met name voor zijn ambtelijke carrière in dienst van de Bourgondische hertog Karel de Stoute. Zijn universitaire studie maakte hem waarschijnlijk een goede kandidaat voor verschillende bestuurlijke posities.¹⁰ In 1465 benoemde Karel Filips tot zijn charterbewaarder, waarna in 1467 zijn benoeming als raadsheer in het Hof van Holland volgde.¹¹ Dit raadsheerschap zou hij in de periode 1467 tot 1499 met enkele onderbrekingen blijven uitoefenen. Zijn hoogtepunt beleefde hij in 1477, toen hij raadsheer-
rekwestmeester werd in de nieuwe bovengewestelijke Raad, het Parlement van Mechelen.¹²

Een schoonzoon van Jan Ruychrock was eveneens in dienst van Frank van Borssele. Schoonzoon Jacob van Zandfoort nam namens Jan en Filips Ruychrock het rentmeesterschap van het land van Hoogstraten waar tussen 1465 en 1468.¹³ Hij nam als onbezoldigd raadsheer zitting in het Hof van Holland tussen 1472 en 1475.¹⁴

Dan is er nog één Ruychrock die een dienstbetrekking had bij Frank, namelijk Klaas Ruychrock, rentmeester van Sint Maartensdijk in 1443.¹⁵

Door de familie Ruychrock aan zich te binden wist Frank niet alleen zijn eigen prestige als patroon en hoge edelman te verhogen (dus zijn symbolisch kapitaal), maar ook indirecte toegang tot de macht en de Hollandse politiek te krijgen (politiek kapitaal).

6.3 Dienders in de Haarlemmerhout: de familie Van Rietveld

Het stadhouderschap van de Haarlemmerhout was lange tijd vervuld door twee telgen uit het riddermatige geslacht Rietveld. Het is eerst Adriaan van Rietveld die het stadhouderschap op zich nam, samen met het bijbehorende kasteleinschap van kasteel Teilingen en het rentmeesterschap van Overmaze. Adriaan werd op augustus 1438 in deze

⁷ AGRek. inv. nr. 5584, f. 10v.

⁸ AGRek. inv. nr. 5592, f. 8v.

⁹ Damen, *Staat*, 488.

¹⁰ *Ibidem*, 488.

¹¹ *Ibidem*, 297, 488.

¹² *Ibidem*, 488.

¹³ AGRek. inv. nrs. 5589, f. 9r en 5591, f. 10.

¹⁴ Damen, *Staat*, 499.

¹⁵ HGC, inv. nr. 6554, ongefolieerd.

functies benoemd.¹⁶ Het rentmeesterschap zou hij echter niet in eigen persoon vervullen; hij verpachtte dit ambt aan zijn verwant Willem van Rietveld.¹⁷ Adriaan was geen echt zwaargewicht in het Hollandse politieke centrum. Zijn zoon Jan daarentegen wist een betere ambtelijke carrière op te bouwen. De eerste ambtelijke functie die hij bemachtigde was een bescheiden ambt: vanaf 1458 bezat hij het bode-ambacht op de zeedijk in het dijkgraafschap Medemblik.¹⁸ Op 23 juli 1457 volgde hij zijn vader op als stadhouder van de houtvesterij en kastelein van Teilingen.¹⁹ Ook andere lokale functies wist Jan vanaf ongeveer 1460 te bemachtigen. Hij was tussen 1458 en 1467 pachter van Vlieland, en pachtte vanaf 1460 de duinen van de Haarlemmerhout van Frank van Borsselen. In 1462 kwam hij in contact met Karel van Charolais en werd stalmeester van de graaf. Een rechtelijke functie kwam in zicht toen hij in 1463 baljuw van Rijnland werd.²⁰ Twee jaar later ging Jan van Rietveld in de fout door doodslag te plegen op zijn halfbroer Willem van Dolre, die als klerk van de Houtvesterij werkzaam was. De Bourgondische hertog was hem blijkbaar gunstig gezind, daar hij tegen betaling een remissiebrief van de vorst ontving.²¹ De graaf van Oostervant was hem kennelijk minder welgevallig en stuurde zijn bastaardzoon, Floris, naar Teilingen om het beheer over de houtvesterij waar te nemen.²² Op de verdere carrière van Jan had zijn misdaad weinig invloed. In 1473 en 1474 wist hij in Gelre het burggraafschap Roozendaal te bemachtigen en keerde in 1480 wederom terug in publieke functies in Holland. Tussen 1480 en 1484 was hij procureur-generaal van het Hof van Holland, vervolgens kastelein en baljuw van Muiden en Gooiland en van 1484 tot 1489 raadsheer bij hetzelfde Hof.²³ Doordat Frank eerst Adriaan aan zich wist te binden door hem een functie en wedde te bieden, kon Frank zijn zoon en opvolger Jan makkelijker aan zich binden. Door financieel in Jan te investeren wist Frank toegang tot niet alleen Filips van Bourgondië te krijgen, maar belangrijker, ook tot Karel van Charolais, voor wie Jan enkele functies uitvoerde.

---

¹⁶ AGH inv. nr. 88 f. 80 r. – v

¹⁷ AGRek. inv. nr. 5578, f. 3r.

¹⁸ Damen, *Staat*, 486 – 487.

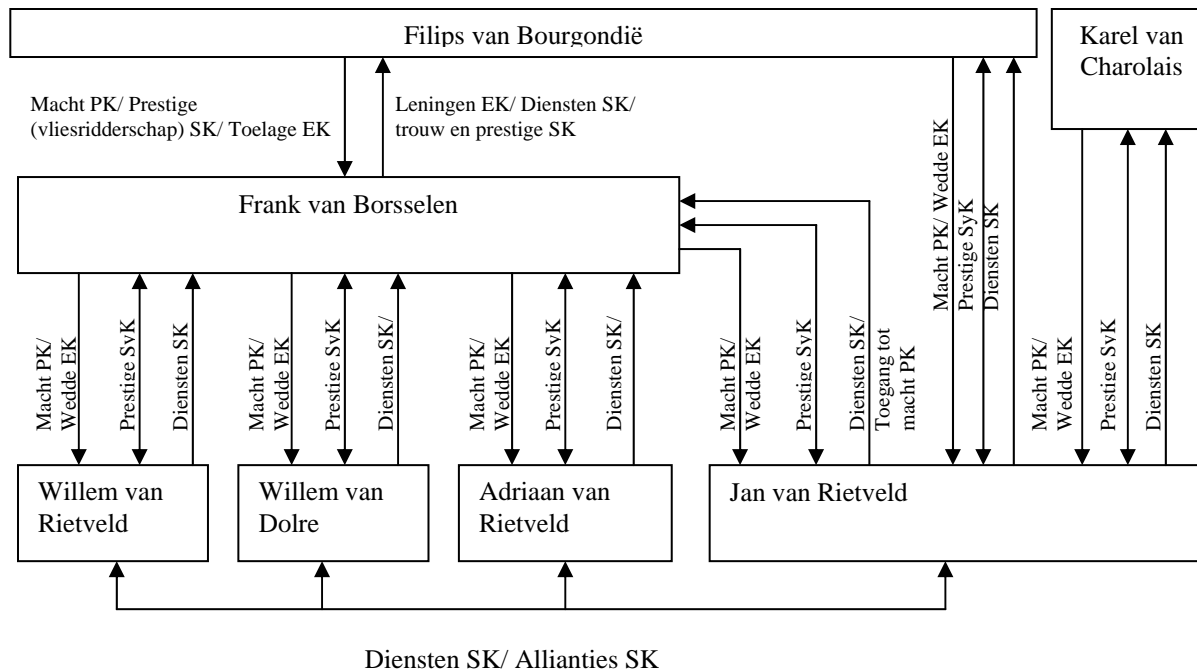
¹⁹ AGH inv. nr. 88, f. 101r.

²⁰ Damen, *Staat*, 486 – 487.

²¹ *Ibidem*, 486 – 487.

²² Arkenbout, *Frank*, 198. Overigens meent Arkenbout dat de installatie van Floris de bastaard als houtvester te maken heeft met de vele processen en de inbreuk die Jan van Heemstede op de houtvesterij heeft gedaan. Ik meen echter dat de veroordeling van Jan van Rietveld de oorzaak is van zijn ontslag.

²³ Damen, *Staat*, 486 – 487.

FIGUUR 2. Netwerk Filips van Bourgondië-Frank van Borsselen-Van Rietveld-Karel van Charolais
 SK = Sociaal Kapitaal   SyK = Symbolisch Kapitaal
 EK = Economisch kapitaal   PK = Politiek Kapitaal

6.4 Dienders in Brabant: Adriaan en Lambrecht van der Ee

Adriaan en Lambrecht van der Ee waren twee belangrijke politieke schakels van Frank in Brabant. Frank van Borsselen was waarschijnlijk met Adriaan in contact gekomen toen hij Jacoba van Beieren diende in 1434 als haar secretaris.²⁴ Heer Frank vertrouwde Adriaan van der Ee het rentmeesterschap van Everen toe, de heerlijkheid bij Brussel die hij van zijn moeder had geërfd. De rentmeester zou deze functie van 27 februari 1444 tot zijn dood in 1465 blijven uitoefenen.²⁵ Dat de graaf van Oostervant een competente administrateur hiervoor in dienst had genomen blijkt wel uit de andere functies die Adriaan voor de Bourgondische hertog uitvoerde. Zo was hij secretaris van het Hof van Holland tussen 1433 en 1438 en diende hij in de Brabantse Kanselarij als charterbewaarder van 1442 tot 1449. Echte rekenkundige kennis deed hij echter pas op na 1449, toen hij in dienst kwam als rekenmeester van de Brabantse rekenkamer.²⁶ In deze functie behartigde hij waarschijnlijk Franks belangen samen met Jan van de Beversluis, baljuw van Hoogstraten, die als Franks procureur voor de Rekenkamer in een zaak optrad.²⁷ Na de dood van Adriaan in 1465 nam zijn broer Lambrecht het rentmeesterambt van Everen op zich.²⁸ Heer Frank zag zich dus in

²⁴ Damen, *Staat*, 456.

²⁵ AGH inv. nr. 88 f. 32 v. en AGRek. inv. nrs. 5578, f. 11v en 5588, f. 10v.

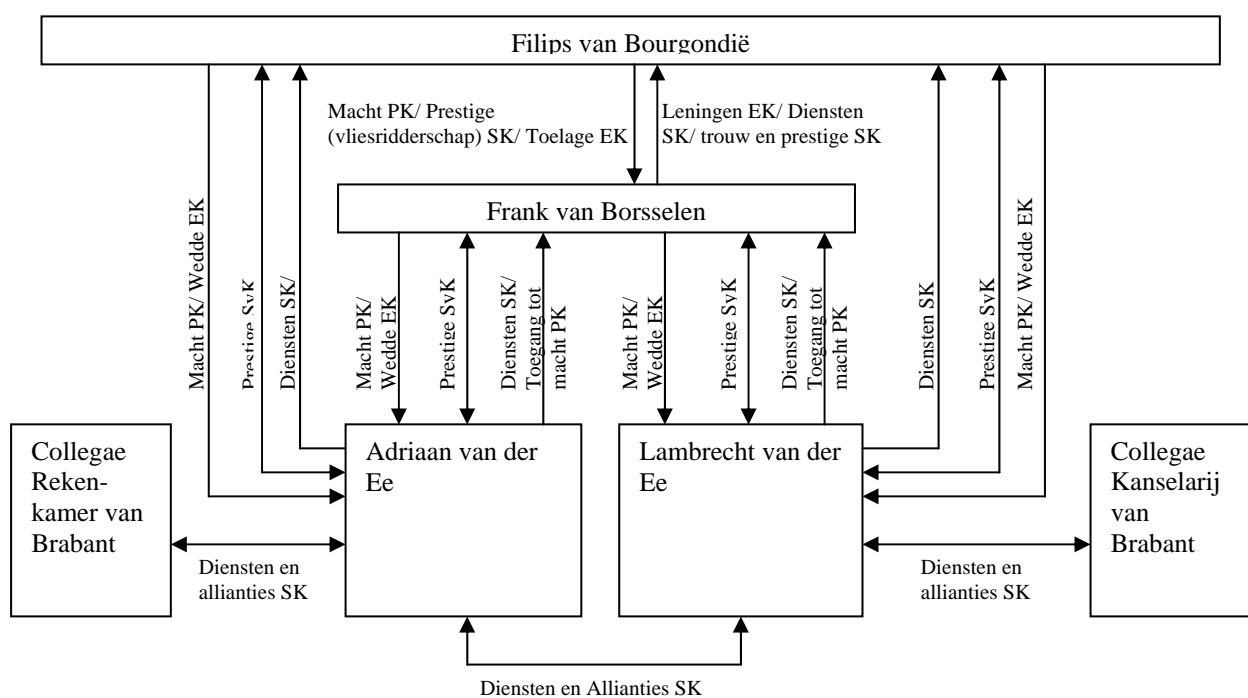
²⁶ Damen, *Staat*, 456.

²⁷ Godding, *Conseil*, 293 noot 430.

²⁸ AGRek. inv. nrs. 5589, f. 10r. en 5592, f. 9v.

Brabant verzekerd van een continue steun van eenzelfde familie. Ook Lambrecht was trouwens geen onkundige ambtenaar. Zijn kennis van boekhoudkunde deed niet onder voor die van wijlen zijn broer, daar hij ook in de Brabantse Kanselarij diende als secretaris en er bovendien audiencier was.²⁹

De gebroeders van der Ee waren onmisbaar voor Frank voor de behartiging van zijn Brabantse belangen. Niet alleen gaven ze Frank meer prestige door hun professionele achtergrond, maar waren een schakel in de Brabantse politiek. Door de broers geschenken en wedde (economisch kapitaal) en een functie als rentmeester (symbolisch kapitaal) te geven investeerde Frank in zijn eigen prestige en beschikte over een ingang tot de Brabantse politiek (politiek kapitaal), gezien de functies die Adriaan en Lambrecht in Brabant vervulden.

FIGUUR 3. Netwerk Filips van Bourgondië-Frank van Borssele-Van der Ee
SK = Sociaal Kapitaal SyK = Symbolisch Kapitaal
EK = Economisch kapitaal PK = Politiek Kapitaal

6.5 Een Utrechtse geestelijke: meester Jan Brand

Blijkbaar had heer Frank er een voorkeur voor om universitair geschoolden en dienders met een geestelijke functie in zijn Raad op te nemen. Naast Jacob uit Borssele, kanunnik van de Utrechtse Oud Munster en Gilles van Wissenkerke was meester Jan Brand sinds 1455 in dienst als raadsheer van Frank van Borssele.³⁰ Hij was ingeschreven aan de universiteit van Keulen in 1432 bij de artes faculteit, en vervolgens in 1439 aan de Leuvense

²⁹ Damen, *Staat*, 456.

³⁰ AGRek. inv. nr. 5579, f. 67r.

universiteit. Of hij de studies aan deze universiteiten heeft afgerond is niet bekend. Over zijn studietijd te Orléans is meer te melden. In 1444 schreef hij zich er in om beide rechten te gaan studeren (canoniek recht en Romeins recht). Hij schreef zich er in in zijn hoedanigheid van kanunnik van het kapittel te Sint Maartensdijk en licenciatus legibus. Het lijkt er dus op dat hij zijn graad in de rechten reeds had behaald (in Leuven?). Twee jaar later studeerde hij dan ook in Orléans af en behaalde zijn licentiaat in het cannoniek recht.³¹ Na zijn afstuderen in Orléans zagen zijn carrièremogelijkheden er waarschijnlijk beter uit. In 1456 werd hij benoemd tot deken van het kapittel te Sint Maartensdijk.³² Hij was, net als Jacob uit Borsselen, werkzaam in de domstad. Daar werd hij in 1456 officiaal van en ontving er een kanunnikprebende aan het Utrechtse Domkapittel.³³ De officiaal was de functionaris die belast was met de uitvoering van de geestelijke rechtspraak namens de bisschop of de aartsdiakens in hun rechtsgebied.³⁴ Jan Brand vervulde zijn functie aan het kerkelijke gerechtshof te Utrecht.³⁵ Hij was regelmatig voor deze werkzaamheden in Utrecht aanwezig, hetgeen blijkt uit het feit dat Frank vaak een bode naar Utrecht stuurde om hem te ontbieden. In ieder geval bleef hij wel een belangrijke rol spelen in de Utrechtse politiek. In 1460 waren er in de stad onlusten uitgebroken over de benoeming van de nieuwe bisschop. De deken van het Domkapittel, Reinoud van Brederode, maakte aanspraak op de bisschoppelijke zetel, evenals de Bourgondische hertog, die zijn bastaardzoon David graag op het Utrechtse kathedraal zag zitten. Jan koos voor de Bourgondische zijde en werd tussen 1460 en 1462 uit de stad verbannen.³⁶ In 1464 probeerde hij zijn macht in Utrecht te vergroten door aartsdiaken van de Domkerk te worden. Deze functie oefende hij echter niet langer dan een maand uit (van 10 september tot 12 oktober) en werd hierna kapitulair kanunnik van het Domkapittel.³⁷ Alle functies zou hij tot zijn overlijden blijven vervullen. Jan was rijk genoeg om na zijn

³¹ H. de Ridder-Symoens, C.M. Ridderikhoff en D. Illmer, *Premier livre des procureurs 1444 – 1526. 2e partie: Biographies des étudiants, vol. I, 1444-1515* (Leiden 1978) 8 en H. de Ridder-Symoens, 'Studenten uit het bisdom Utrecht aan de rechtenuniversiteit van Orléans 1444 – 1546. Een overzicht', in M. Bruggeman ed., *Mensen van de nieuwe tijd. Een liber amicorum voor A. Th. van Deursen* (Amsterdam 1996) 70 – 98, aldaar 85. Opmerkelijk is ook dat Jan Brant als enige van Franks raadsheren te Orléans heeft gestudeerd én behoorde tot vijf Utrechtse Orléans alumni die een hogere geestelijke waardigheid hebben bekleed: De Ridder-Symoens, 'Studenten', 77.

³² De Ridder-Symoens, Ridderikhoff en Illmer, *Livre des procureurs*, 8.

³³ Ibidem, 8.

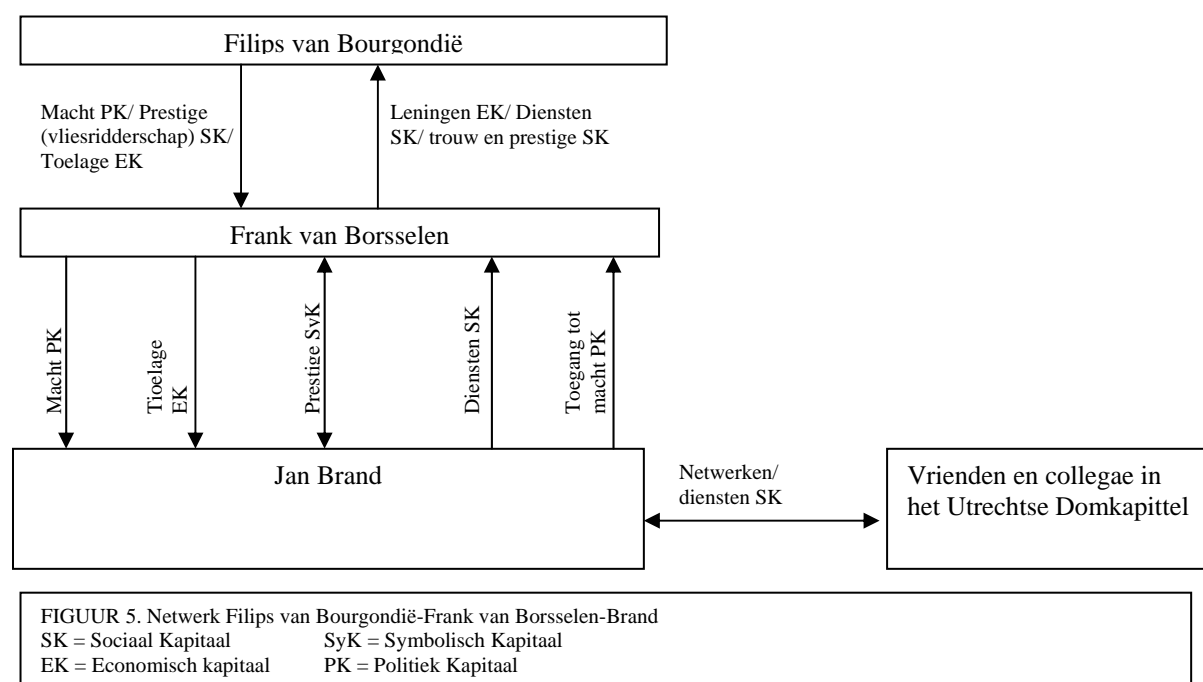
³⁴ J. Verdam, *Middelnederlandsch handwoordenboek* ('s-Gravenhage) 389.

³⁵ De Ridder-Symoens, Ridderikhoff en Illmer, *Livre des procureurs*, 9.

³⁶ Opmerkelijk is wel dat Jan Brand in een charter uit 1430 voorkomt. Dit document is een zoen tussen de zittende bisschop Rudolf van Diephold en hertog Filips de Goede. Jan Brand staat hierin genoemd in de lange lijst met getuigen. Had Frank in de jaren '30 wellicht geleerd om zich niet tegen een Bourgondiër te keren en koos hij daarom nu voor Bourgondische zijde? Of hebben wij hier te maken met een andere Jan Brand? Zie hiervoor: F. van Mieris, *Groot charterboek der graaven van Holland, Zeeland en heeren van Vriesland IV* (Leiden 1753 – 1756) 967 – 971.

³⁷ De Ridder-Symoens, Ridderikhoff en Illmer, *Livre des procureurs*, 8-9.

overlijden voor zijn zielenheil te laten zorgen: in zijn testament bepaalde hij dat uit zijn naam een nieuwe kapel in de Oude Kerk van Delft, zijn geboorteplaats, gesticht moest worden.³⁸ Stichtingen van nieuwe kappellen en kapittels kwamen regelmatig voor in de Middeleeuwen. Dit waren zeker geen goedkope investeringen voor het zielenheil en wijzen op een groot financieel draagvlak van de stichter.³⁹ Jan Brand was niet alleen een geleerd man en zeer invloedrijk in Utrecht, maar ook een vermogend man.

Meester Jan Brand was een Delftenaar met vele talenten, waarvan vooral zijn juridische kennis bijna onmisbaar moet zijn geweest voor de graaf van Oostervant. In hoofdstuk 9 wordt dieper ingegaan op de diensten (sociaal kapitaal) die Jan aan Frank bracht. Vast staat wel dat Jan het sociale kapitaal van Frank aanzienlijk vergrootte door zijn professionele achtergrond. De functie van Brand in Utrecht was voor Frank van belang omdat zijn belangen in het Sticht natuurlijk behartigd moesten worden, niet alleen door de rentmeester ter plekke. Jan Brand had als domkanunnik een grote invloed op vooral de Utrechtse politiek. Hij wist Jan aan zich te binden, door in hem economisch kapitaal, symbolisch kapitaal en politiek kapitaal te investeren, namelijk een toelage en de aanstelling als deken van Sint Maartensdijk en zijn aanstelling als raadsheer.

³⁸ Ibidem, 8.

³⁹ Ibidem, nr. 9.

6.6 Franks persoonlijke netwerk: vrienden en magen op bezoek in Brielle

Gelukkig kon dit luisterrijke hofleven zich verheugen op een aardig aantal bezoekers, van een zeer bonte schakering. De stadsrekeningen van Brielle geven in het hoofdstuk ‘*Cost van sceynken*’⁴⁰ een lange lijst van bezoekers aan deze stad. Aangezien het hier doorgaans om hoge edelen en gewestelijke bestuurders gaat, is het aannemelijk dat Frank als gastheer van deze personen optrad. De achtergrond van deze bezoekers, namelijk familieleden, gewestelijke ambtenaren en personen uit zijn (Kabeljauwse) netwerk, versterkt deze veronderstelling nog eens.

Jan van Glymes, heer van Bergen op Zoom, was één van de meest frequente bezoekers van het Brielse hof. Zo frequent zelfs, dat hij over zijn eigen kamer beschikte. Dit gold tevens voor een andere goede vriend en Kabeljauwse partijgenoot, Jan van Wassenaar. Maar, Jan van Glymes en Jan van Wassenaar waren niet de enige edelen die het Brielse hof met een bezoek vereerden. Schema 2 laat een lijst met personen, waarvan de politieke signatuur, namelijk Kabeljauws, het meest in het oog springt.

Persoon	Jaar	Aantal bezoeken	Politieke signatuur	Bijzonderheden / relatie met Frank
Jan (II) van Glymes	1457/58	2	Kabeljauws	Beschikte over een eigen kamer op het Brielse hof. Jan was aangetrouwd familielid van Frank, enkele van zijn basaards waren als baljuw in dienst van Frank. Voor een biografische schets van Jan van Glymes zie: Cools, <i>Mannen met macht</i> , 218 – 221.
	1458/59	2		
	1461/62	1		
	1465/66	1		
	1466/67	1		
	1467/68	1		
	1469/70	1		
Adriaan van Borssele	1461/62	4	Kabeljauws	Adriaan was verwant met Frank. Frank bemoeide zich met de erfenis van Adriaan. Zie voor een biografische schets van Hendrik van Borssele: Damen, <i>Staat</i> , 447 – 448.
	1462/63	2		
	1463/64	1		
	1465/66	1		
	1466/67	1		
Hendrik (II) van Borssele,	1454/55	1	Kabeljauws	Hendrik was verwant met Frank.
	1460/61	3		
	1461/62	1		
	1465/66	1		
Jasper van Culemborg	1454/55	1		Gerrit de bastaard van Culemborg was Franks hofmeester. Wellicht waren Jasper en Gerrit met elkaar verwant.
	1460/61	2		
	1462/63	1		
	1463/64	1		
	1465/66	1		
	1467/68	1		
	1469/70	2		
De vrouwe van IJsselstein	1457/58	1		De vrouwe van IJsselstein was de schoonmoeder van Adriaan van Borssele.
	1459/60	1		
	1460/61	1		
	1462/63	1		
Adriaan van Kruiningen	1459/60	1	Kabeljauws	
	1461/62	1		
	1467/68	1		
	1469/70	2		
Filips, heer van Grimbergen	1459/60	1		In 1459/60 samen met Jan van Glymes; 1460/61 samen met Jan van Wassenaar;
	1462/63	1		
	1463/64	1		

⁴⁰ SA Brielle inv. nrs. 31 en 32.

	1465/66 1466/67 1467/68	1 1 1		
Jan van Wassenaar	1460/61 1462/63 1465/66 1466/67 1467/68 1469/70	2 2 1 2 1 1	Kabeljauws	Beschikte over een eigen kamer aan het hof. Jan was de broer van Filips van Wassenaar. In 1462/63 de eerste keer samen met Jan van Glymes, de tweede keer samen met Frederik van Egmond, Adriaan van Borssele <i>en vele anderen</i> ; in 1469/70 samen met Willem van Egmond, Frederik van Egmond en Filips van Wassenaar. Zie voor een biografische schets van Jan van Wassenaar: Damen, <i>Staat</i> , 496 en Cools, <i>Mannen met macht</i> , 302 – 303.
Filips van Wassenaar	1460/61 1461/62 1462/63 1463/64 1465/66 1469/70	1 1 1 1 1 1	Kabeljauws	Filips was de broer van Jan van Wassenaar. In 1469/70 samen met Willem van Egmond, Frederik van Egmond en Jan van Wassenaar. Zie voor een biografische schets van Filips van Wassenaar: Damen, <i>Staat</i> , 495.
Willem van Egmond	1460/61 1465/66 1469/70	1 2 1	Kabeljauws	Willem was de broer van Frederik van Egmond. In 1469/70 samen met Jan van Wassenaar, Filips van Wassenaar en Frederik van Egmond. Zie voor een biografische schets van Willem van Egmond: Damen, <i>Staat</i> , 458 en Cools, <i>Mannen met macht</i> , 207 – 208.
Frederik van Egmond	1462/63 1465/66 1466/67 1469/70	1 1 1 1	Kabeljauws	Frederik was de broer van Willem van Egmond. In 1462/63 samen met Adriaan van Borssele, Jan van Wassenaar <i>en vele anderen</i> ; in 1465/66 samen met Jan van Wassenaar; in 1469/70 met Willem van Egmond en Jan en Filips van Wassenaar
Jan van Reimerswaal	1461/62	1	Kabeljauws	Verwant met Adriaan van Reimerswaal. In 1461/62 samen met Jan van Glymes, Jasper van Culemborg, de jonker van Montfoort en Klaas de Vriese, wegens een dagvaart.
Adriaan van Reimerswaal	1465/66	1	Kabeljauws	Verwant met Jan van Reimerswaal. In dienst van Frank als baljuw.
Arend van Zevenbergen	1462/63 1463/64 1465/66 1466/67	1 1 1 1	Kabeljauws	In 1466/67 samen met Adriaan van Borssele. Zie voor een biografische schets van Arend van Zevenbergen: Damen, <i>Staat</i> , 409.
Willem de bastaard van Holland	1466/67 1467/68	1 1		Zie voor een biografische schets van Willem van Schagen: Damen, <i>Staat</i> , 466.
Hendrik van Naaldwijk	1469/70	1	Gematigd Hoeks	
De bastaard van Brabant	1469/70	1		
De heer van Walhain	1462/63 1466/67 1467/68	1 1 1		

Schema 6.6 . Bezoekende edelen. Zie voor de jaren waarin deze edelen Brielle een bezoek brachten SA Brielle, inv. nr. 32 en 32, stadsrekeninghoofdstukken ‘*Cost van sceynken*’.

Naast deze stoet vrienden en magen was het hof een plaats waar Frank hoog geplaatste gewestelijke ambtenaren verwelkomde, zoals de (voormalige) Hollandse stadhouders Willem van Lalaing in 1462, Jan van Lannoy in 1454 en Lodewijk van Gruuthuse in 1463. De prins-bisschop van Luik bezocht het hof in 1456. Wellicht had zijn bezoek te maken met te maken met zijn benoeming in hetzelfde jaar als bisschop van Luik. De invloedrijke Bourgondische hoveling Anton Hanneron, proost van Sint Donaas, bezocht het hof in 1464. Zelfs Karel van

Charolais en diens gemalin Isabella van Bourbon waren enkele malen te gast te Brielle, en vonden waarschijnlijk onderdak bij Franks hof.⁴¹

Het netwerk van Frank van Borsselen met daarin zijn kring van vrienden en verwanten en zijn (domein)ambtenaren wordt nog nauwer: aan enkele familieleden uit zijn vriendenkring gaf hij bestuurlijke posities op domaniaal niveau. Hieronder wordt de positie van de familie Van Kats in het netwerk van Frank eerst behandeld. Vervolgens volgt een korte beschouwing van Jan van Glymes, en zijn twee bastaardzonen die een baljuwambt in Franks dienst vervulden.

6.7 Kabeljauwse partijgangsters als ambtenaren van Frank: Jan en Jacob van Kats

De Zeeuwen Jacob en Jan van Kats waren twee broers uit een geslacht Kats op wiens steun de Borsselens altijd konden rekenen.⁴² Het is dan ook niet verwonderlijk dat wij enkele leden van dit geslacht tegenkomen als ambtenaren. Jacob en Jan waren zoons van Laurens van Kats, die goede contacten onderhield Floris en Jacob van Borsselen met wie hij samen kapitein van Zierikzee was.⁴³ Jan trad in het huwelijk met de enige dochter van Floris van Borsselen, Maria.⁴⁴ Voor heer Frank was hij van 1446 tot 1460 baljuw van Sint Maartendijk.⁴⁵ Over zijn verdere ambtelijke carrière is weinig bekend. Wel trad Jan op als getuige in een leenakte van Frank als zijn leenman.⁴⁶ Over Jacob is meer bekend. Vanaf 1439 tot aan waarschijnlijk zijn overlijden was hij baljuw van Kortgene⁴⁷, dat hij overigens in het boekjaar 1459/1460 verpandde aan Hugo van Boorvliet, die het ambt vanaf 1467 uit eigen hoofde vervulde.⁴⁸ Naast deze functie wist Jacob nog enkele andere lokale Zeeuwse ambten te bemachtigen, zoals dijkgraaf van Zuidland te Schouwen (vanaf 1437) en van Westeinde te Noord-Beveland (vanaf 1447). Op gewestelijk niveau was hij werkzaam in het Hof van Holland als raadsheer vanaf 1447, als opvolger van Floris van Borsselen. Op

⁴¹ Jan van Lannoy bezocht het hof wellicht samen met Karel van Charolais. Zie voor een biografische schets van Jan van Lannoy: Damen, *Staat*, 471 – 472 en Cools, *Mannen met macht*, 250. Lodewijk van Gruuthuse bezocht het hof samen met de heer van Luxemburg. Zie voor een biografische schets van Lodewijk van Gruuthuse: Damen, *Staat*, 464. Lodewijk had banden met de Kabeljauwse partij, daar hij was gehuwd met de dochter van Hendrik van Borsselen: Van Gent, *'Pertijelike saken'*, 36. De prins-bisschop van Luik was Lodewijk van Bourbon, die op 7 april 1456 als bisschop van Luik werd bevestigd: Cools, *Mannen met macht*, 314. Karel van Charolais bezocht het hof in 1454 samen met Jan van Lannoy, in 1455/56 één maal (ter dagvaart) en in 1459/60 twee maal. Isabella van Bourbon: bezocht het hof in 1459/60 twee maal. Zie voor de bezoeken van deze personen: SA Brielle, inv. nr. 32 en 32, stadsrekeninghoofdstukken *'Cost van sceynken'*.

⁴² Damen, *Staat*, 170.

⁴³ Ibidem, 468.

⁴⁴ Ibidem, 446.

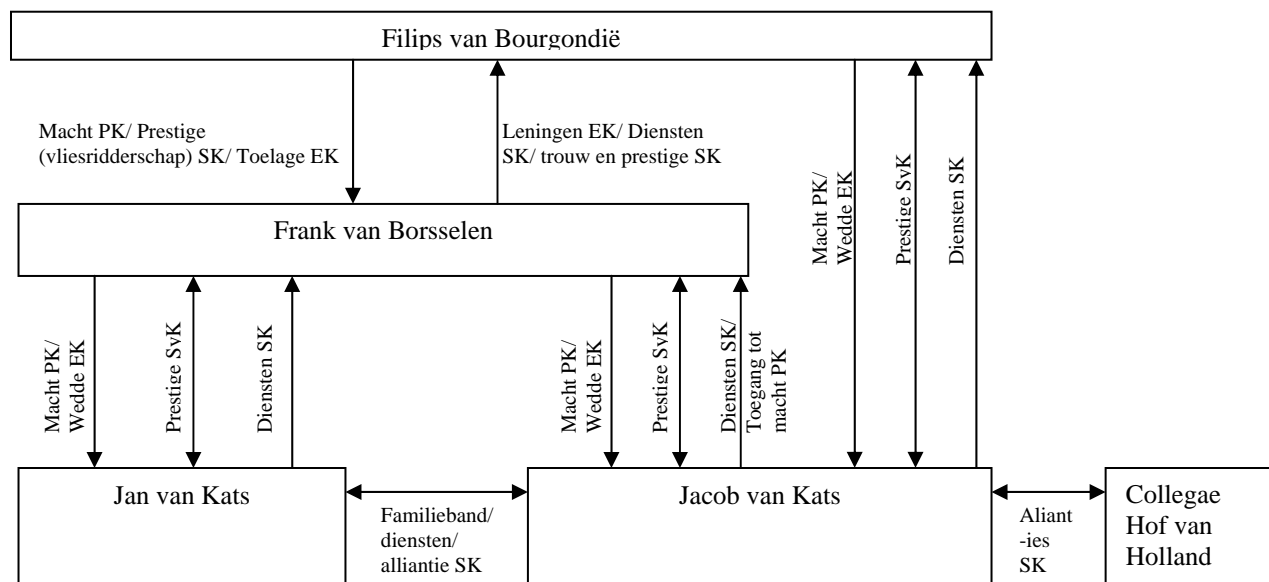
⁴⁵ HGC. inv. nr. 6555, ongefolieerd en AGRek. inv. nr. 5883, f. 17r.

⁴⁶ CJR, 29v.

⁴⁷ AGRek. inv. nr. 5577, f. 4r.

⁴⁸ AGRek. inv. nrs. 5583, f. 14v., 5591, f. 22r.

bovengewestelijk niveau bevond hij zich in de nabijheid van de hertog als *échanson*. In 1460 kon hij echter het raadsheerschap niet meer vervullen wegens de staat waarin hij zich bevond. Waarschijnlijk was Jacob geveld door een langdurige ziekte en werd hij in zijn functie waargenomen en opgevolgd door Hendrik Oom, zijn zwager.⁴⁹ De verpanding van zijn baljuwsambt aan Hugo van Boorvliet moeten we dan ook in verband brengen met zijn ziekte vanaf 1460.

FIGUUR 4. Netwerk Filips van Bourgondië-Frank van Borssele-Van Kats
 SK = Sociaal Kapitaal   SyK = Symbolisch Kapitaal
 EK = Economisch kapitaal   PK = Politiek Kapitaal

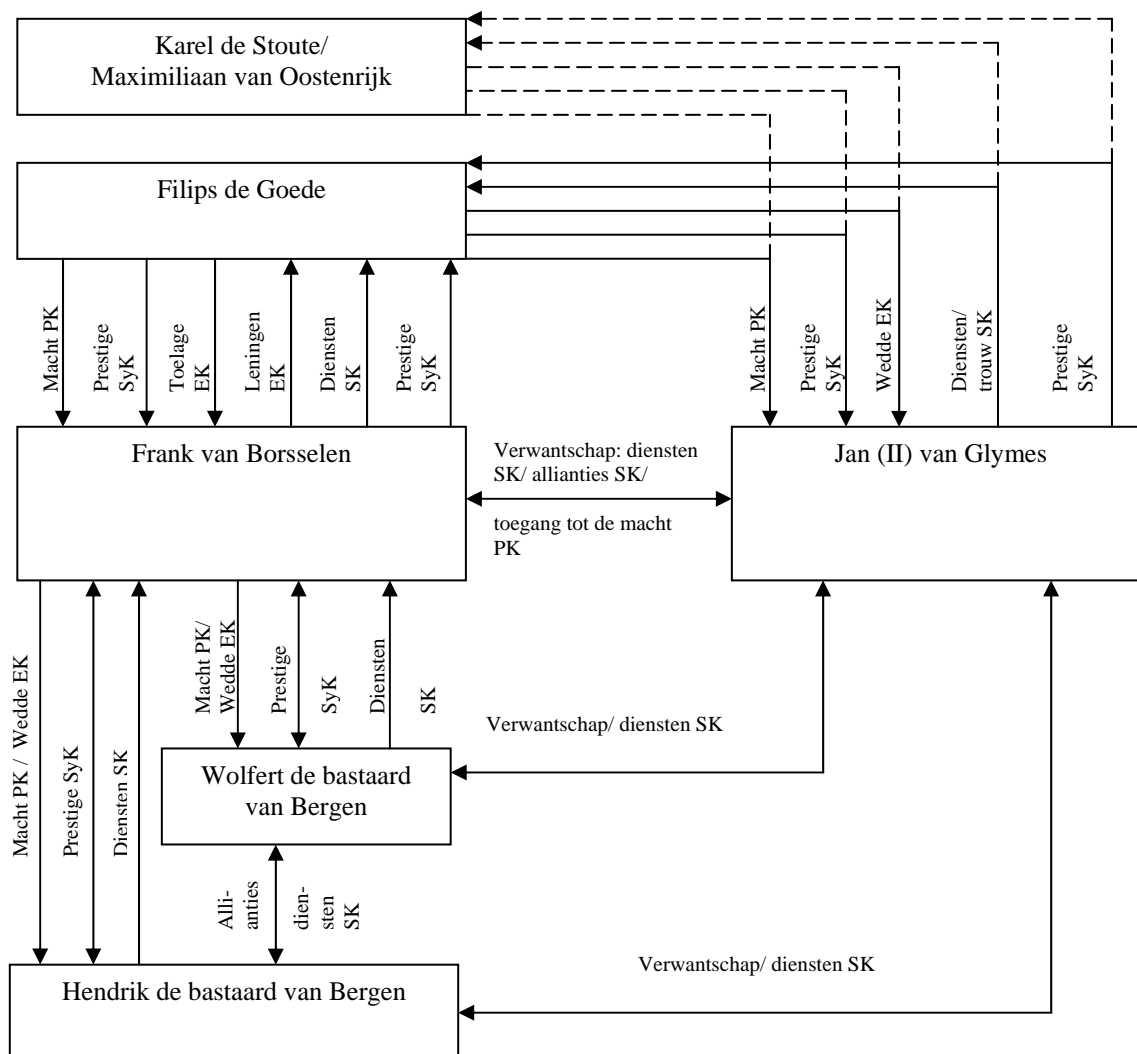
Jan en Jacob van Kats waren twee telgen uit een oud Zeeuws geslacht, op wiens steun het geslacht Borssele altijd al kon rekenen. Het is daarom ook niet heel verwonderlijk dat Frank beide edellieden aan zich zou binden. Voornamelijk Jacob was van belang: door economisch en symbolisch kapitaal in hem te investeren wist Frank naast Jan Ruychrock nóg een stroman in het Hof van Holland te bespelen, wat een verzekering van zijn belangen betekende en een verhoging van zijn symbolische en politieke kapitaal.

6.8 Een Brabantse edelman en zijn halfbroers in het netwerk van Frank.

Jan (II) van Glymes behoorde tot de top van de Brabantse adel: door een gunstig huwelijk van zijn vader met de erfdochter van de heerlijkheid Bergen op Zoom: Johanna van Boutersem-Bergen. Door het huwelijk van Jan (I) van Glymes met Johanna van Boutersem raakte het geslacht van Glymes via de Boutersems verwant met het geslacht Borssele-Sint

⁴⁹ Damen, *Staat*, 467.

Maartensdijk: Floris van Borssele, heer van Sint Maartensdijk was gehuwd met Oede van Boutersem.⁵⁰ Jan van Glymes, heer van Bergen op Zoom, was derhalve een verre verwant van Frank van Borssele. Voor beide heren moet het bijzonder gunstig geweest zijn een verwantschapsbetrekking met elkaar te hebben. Niet alleen Frank was een belangrijk edelman in Holland, Zeeland en Brabant, maar ook Jan van Glymes had een behoorlijke machtspositie in Brabant opgebouwd. Als heer van de stad en het Land van Bergen op Zoom en andere bezittingen en heerlijkheden was Jan één van de belangrijkste leenmannen van de hertog, dat tot uiting komt in de verschillende posities die hij voor de hertog vervulde en privileges die Filips de Goede Jan schonk. Jan verbleef vaak aan de hoven van de Bourgondisch-Habsburgse vorsten als kamerheer van Filips de Goede en Karel de Stoute, en raadslid-kamerheer van Maximiliaan van Oostenrijk.⁵¹

⁵⁰ Damen, *Staat*, 287 en Van Ham, *Macht en gezag*, 57.

⁵¹ Cools, *Mannen met macht*, 218.

Jan bevond zich zodoende in het centrum van de Bourgondische politiek, in tegenstelling tot Frank van Borsselen die geen hof functies voor de vorst bekleedde, wat Jan tot een goede bondgenoot voor Frank moet hebben gemaakt. Anderzijds moet Jan zijn vriendschap met Frank ook op prijs hebben gesteld, gezien zijn frequente bezoeken en omdat lid was van het Kabeljauwse netwerk. Beide heren konden waarschijnlijk goed gezamenlijke belangen behartigen. Aan de andere kant bood Frank ook een toekomst voor Jans eigen verwanten. Wolfert de bastaard van Bergen, was waarschijnlijk een bastaardzoon van Jans vader, Jan I van Glymes-Bergen, en werd aangesteld als baljuw van Sint Maartensdijk.⁵² Hij werd in deze functie opgevolgd door zijn zoon, Hendrik Wolfertsz. de bastaard van Bergen.⁵³ De familiebanden tussen Borsselen en Glymes werden op deze manier extra verstevigd.

6.9 Besluit

Frank van Borsselen wist een behoorlijke groep mensen achter zich te krijgen. De belangrijkste en meest prestigieuze van deze personen waren aan hem verbonden als zijn raadsheer. Deze raadsheren waren doorgaans personen met een specifieke achtergrond: het waren geschoolde juristen of specialisten op het gebied van de financiën. Goede voorbeelden van de geschoolde juristen zijn meester Jan Brand en meester Jacob uit Borsselen. Vooral Brand was hiervoor van onschatbare waarde voor Frank van Borsselen. Als universitair geschoold jurist in de beide rechten wist hij alles van het canonieke recht, en had ook de kennis van het Romeinse recht. Een financieel specialist is voornamelijk Jan Ruychrock, die Frank dan ook diende eerst als rentmeester-generaal en later als raadsheer en rentmeester van Hoogstraten. Maar de specialistische kennis was niet alleen van belang voor Frank. Het waren zelf lieden met een behoorlijke ambtelijke carrière, ook buiten de dienstbetrekking bij Frank, in dienst van de vorst en steden, die hen sociale status en politieke invloed verschafte: Brand was officiaal van Utrecht en Ruychrock had zitting in het Hof van Holland. Het feit dat Frank dergelijke personen aan zich wist te binden verhoogde zijn eigen prestige en politieke invloed in Holland, Zeeland en het Sticht. Blockmans stelde immers al dat het sociale prestige van de cliënten van invloed was op het prestige van de patroon. Maar niet alleen raadsheren waren mensen met een groot prestige. Ook enkele van de domeinambtenaren waren personen die op ambtelijke basis of door geboorte al hoog op de sociale ladder stonden. Voorbeelden van cliënten die door ambtelijke carrière in dienst van de Bourgondische hertog al hoog op de sociale ladder stonden zijn de gebroeders Van der Ee. De Van der Ee's zouden hun nut als

---

⁵² AGRek. inv. nr. 5576 f. 9v

⁵³ AGH inv. nr. 88, f. 117v., 157 v.

Brabantse kanselarijambtenaren ook hun politieke nut voor Frank bewijzen, zoals we in hoofdstuk negen zien. Echter, niet alleen gewestelijke ambtenaren en academici van burgerlijke afkomst wist Frank aan zich te binden. Ook edelen hoorden tot zijn dienders en groep van cliënten. Telgen uit de Zeeuws adellijke geslachten Reimerswaal en Kats waren als baljuw van een van Franks domeinen aan hem verbonden. De Rietvelds waren stadhouder van de Haarlemmerhout. Frank kon ook rekenen op steun of cliëntschap van meerdere telgen uit een geslacht. Het meest vertegenwoordigd waren de Ruychrocks: Jan Ruychrock was dan wel de belangrijkste, maar ook zijn broer Klaas, zoon Philips en schoonzoon Jacob van Zandfoort waren aan Frank als domeinambtenaar verbonden. Opeenvolgende zonen van het geslacht Rietveld waren ook in dienst van Frank. Hij kon dus rekenen op een uitgebreid cliëntennetwerk waarvan sommige cliënten een hoge sociale status hadden die hem dienstbaar waren als domeinambtenaren en Franks eigen sociale prestige verhoogde en hem soms toegang tot de politieke macht konden geven. Daarnaast bleken veel van deze cliënten bijzonder trouw, gezien het feit dat er meerdere telgen uit éénzelfde familie zich aan Frank verbonden; tegelijkertijd of na elkaar.

Hoofdstuk 7. Kapitaalstromen in werking: de middelen

7.1 Inleiding

De Bourgondische hertogen hadden een uitgebreid pakket aan middelen om hun cliënten aan zich te binden. In de eerste plaats waren het vooral wedden of jaarlijkse salarissen waarmee de hertog probeerde de loyaliteit van zijn hovelingen en ambtenaren probeerde te verkrijgen. Het Bourgondische hof kende een uitgebreid en verfijnd stelsel van wedden om hovelingen te belonen. Daarnaast gaf hij zijn hovelingen en ambtenaren soms een extra geldbedrag voor bewezen diensten of trouw. In de tweede plaats waren het geschenken waarmee de Bourgondische hertog hovelingen en ambtenaren in zijn dienst extra wilde belonen. De waarde van het geschenk benadrukte hierbij de status van de beneficiant: des te waardevoller het geschenk, des te hoger de status van de dienaar was. Zo gaf de hertog paarden aan zijn cliënten, maar ook zilverwerk met het hertogelijke wapen gegraveerd ter gelegenheid van de doop van de zoon van de rentmeester-generaal van Henegouwen.¹

Sommige van deze ambtenaren en hovelingen konden nog op een extra gunst van de hertog rekenen, samen met andere heren die niet als ambtenaar of hoveling aan de hertog verbonden waren. De hertog plaatste familieleden in hogere en lagere bestuurlijke functies, soms zonder dat hier een wedde tegenover stond. De inkomsten zou de cliënt zelf uit het ambt moeten genereren, net als het prestige dat gepaard ging met de functie. Andere gunstelingen van de hertog, zowel mensen binnen zijn organisatie van hovelingen en ambtenaren als personen die buiten deze organisatie vielen, maar die de hertog wel graag binnen zijn invloedssfeer zag, werden door bemiddeling van de hertog en zijn collatierecht benoemd in kerkelijke functies.²

Het meest ultieme middel van de hertog om cliënten aan zich te binden was het opnemen van edelen in prestigieuze ridderorden. Op deze wijze probeerde de hertog de hoogste, meest prestigieuze en invloedrijkste edelen in zijn persoonlijke invloedssfeer te krijgen door ze op te nemen in zijn eigen omgeving. Ook in dit geval vroeg hij van zijn orderidders politieke steun om zijn politieke doelen na te kunnen streven.³

Frank van Borsselen had uiteraard niet de financiële middelen en ambten om de vorst te evenaren in zijn geschenkpolitiek. Toch zijn er grote overeenkomsten tussen de Bourgondiërs en Van Borsselen op te merken wat betreft de middelen die de laatste had om

¹ M. Damen, 'Gift exchange at the court of Charles the Bold', in: M. Boone en M. Howell ed., *In but not of the market: movable goods in late medieval and early modern society* (ter perse)

² Blockmans, 'Corruptie', 235.

³ C.M. Chattaway, 'Looking a medieval gift horse in the mouth. The role of giving of gift objects in the definition and maintenance of the power networks of Philip the Bold', *BMGN* 114 (1999) 1 – 15, aldaar 14.

cliënten aan zich te kunnen binden. Dit hoofdstuk draait dan ook om de vraag welke middelen Frank ter beschikking had om zijn hovelingen en ambtenaren aan zich te kunnen binden. Om deze vraag te beantwoorden wordt eerst ingegaan op het systeem van wedden dat door Frank werd gehanteerd. Vervolgens wordt ingegaan op andere middelen die hij voorhanden had om zijn hovelingen en ambtenaren extra te belonen voor hun trouw: geschenken, beloningen en kerkelijke prebenden. Tot slot wordt in dit hoofdstuk ingegaan op wat Frank voor zijn investeringen terug verwachtte.

7.2 Beloningen voor diensten⁴

De rekenmeesters van hertog Karel de Stoute adviseerden de vorst al dat het geven van geschenken aan hovelingen en hofpersoneel geen effectief middel meer was om deze personen aan zich te binden. In plaats hiervan bepleitten ze een systeem van periodiek uitbetaalde wedden. Ook Frank van Borsselen kende een systeem van wedde en inwoning aan het hof om zijn hovelingen en ambtenaren te belonen.⁵

Wedden

Ambt en wedde waren met elkaar verbonden en vormden samen een middel voor Frank om een grote groep cliënten aan zich te binden. Dit middel was voor Frank in ruime mate voorhanden, zijn domeinen waren immers omvangrijk en verspreid, maar moesten wel financieel beheerd worden, net als er rechtgesproken moest worden. Hij kon deze taken derhalve goed delegeren aan cliënten die een dergelijke functie waarschijnlijk graag wilden uitoefenen: het baljuw- of rentmeesterambt bracht immers invloed, status en extra inkomsten met zich mee. Binnen de domeinambtenaren waren er echter wel weer verschillen. De baljuw en rentmeester van Voorne en Sint Maartensdijk stonden hoger op de ladder dan de rentmeester van bijvoorbeeld Akeren. Voor de rentmeester van 's-Gravezande werd in de domeinrekening een wedde van 16 pond gereserveerd, ruim twee maal zoveel als de secretarissen van Frank jaarlijks ontvingen.⁶ Hierbij moet er wel mee rekening gehouden worden dat de secretarissen aan het hof verbleven, en er kost en inwoning ontvingen. De rentmeesters en baljuwen van de domeinen hadden dit privilege niet. De uitbetaling van de wedde van Willem de Bye, rentmeester van Voorne, was een geval apart: hij nam in 1455 een rekenpost op, met daarin een jaarwedde van 35 pond. Frank, de rentmeester-generaal en de

⁴ In dit hoofdstuk zijn de bedragen zoveel mogelijk in reële munt weergegeven, tenzij de rentmeester(-generaal) slechts de rekeningmunt weergaf. Zie voor een kort overzicht van verschillende munten: Damen, *Staat*, 517.

⁵ Damen, 'Gift exchange', 6.

⁶ AGRek. inv. nrs. 5609 en 5612, ongefolieerd.

raadsheren die de rekening afhoorden op 12 november 1455 keurden deze post echter af. Willem kreeg derhalve geen wedde uitbetaald voor zijn diensten.⁷ Zijn opvolger Klaas Grijp kreeg in 1465 ook geen wedde uitbetaald.⁸ Blijkbaar moesten de rentmeesters van Voorne hun inkomsten uit het ambt zelf halen, en kregen ze hiervoor geen wedde uitbetaald. Er moet wel rekening gehouden worden met het feit dat Klaas Grijp ook secretaris van Frank was, en waarschijnlijk kost en inwoning ontving. Willem de Bye was voorheen meester-panetier van Jacoba van Beieren. Zijn contact met Frank was ongetwijfeld van zeer goede aard en hij verbleef wellicht vaak aan het hof of in de stad Brielle (wat gezien zijn werkterrein als rentmeester van Voorne niet verwonderlijk is) en genoot wellicht net als zijn opvolger Klaas Grijp ook wel kost (en inwoning) aan het hof. De hoogste wedde van de domeinambtenaren toucheerde de stadhouder van de Houtvesterij in 1456. Jan van Rietveld toucheerde niet minder dan 75 pond!⁹

Naast de ambtenaren waren er nog enkele personen die ‘los’ aan het hof verbonden waren en slechts wanneer hun diensten nodig waren aan het hof ontboden werden. Het gaat hier vooral om de medici wiens kennis en kunde regelmatig werd gevraagd. Voor hun diensten kregen ze in de eerste plaats een wedde uitbetaald, maar het is niet onvoorstelbaar dat zijn gedurende hun verblijf aan het hof ook door Franks hof zijn onderhouden. Het blijft belangrijk te onthouden dat deze personen geen vaste aanstelling genoten, maar slechts werden opgeroepen wanneer het nodig was.

In 1449 was meester Bertholemeus van Ethen aan het hof verbonden als medicijnmeester en lijfarts van Frank. Hiervoor ontving hij een niet onaardige wedde van elf pond.¹⁰ Vanaf 1460 is de Leidse medicus Filips Codde, lijfarts van de heer van Wassenaar, ook arts in dienst van heer Frank, met een niet mis te verstane wedde van 100 pond Hollands. Tot aan 1469 bleef meester Filips deze wedde jaarlijks ontvangen.¹¹ Hij was overigens niet de enige geneesheer die aan het hof was verbonden: meester Jan Keyl was, voor hij het raadsheerschap op zich nam in 1465, lijfarts van heer Frank, maar verdiende een stuk minder dan zijn collega Codde: slechts drie pond Vlaams.¹² Een derde meester in de medicijnen die in 1465 nog aan het hof verbonden was, is meester Filips van Rotterdam, die voor een jaar

⁷ AGRek. inv. nr. 5593, ongefolieerd.

⁸ AGRek. inv. nr. 5604, ongefolieerd.

⁹ AGRek. inv. nr. 2071, f. 14. De twee meesterknepen Daniël van Alphen en Dirk van Foreest, de duinmeier Willem Jansz. en de klerk van de houtvesterij toucheerden allen 18 pond.

¹⁰ HGC, inv. nr. 6557, ongefolieerd.

¹¹ AGRek. inv. nrs. 5586, f. 59v; 5587, f. 58r.; 5588, f. 60v.; 5589, f. 64r.; 5590, f. 71r; 5591, f. 64v. en 5592, f. 64v.

¹² AGRek. inv. nr. 5589, f. 64r.

diensten een wedde van 20 pond Hollands uitbetaald kreeg.¹³ Naast deze medicijnmeesters werden ook chirurgijns en apothekers uit de stad Brielle om diensten gevraagd, en kregen hiervoor een gestandariseerde jaarwedde betaald. Meester Lambrecht, chirurgijn in Brielle, kreeg in 1453 een wedde van 12 schilden.¹⁴ In 1465 kwam meester Lambrecht te overlijden. Tot zijn dood bleef hij zijn jaarsalaris van 12 schilden ontvangen.¹⁵ Ook de Brielse stadsapotheker, meester Coenraad, werd door middel van een bescheiden wedde aan het Brielse hof verbonden. Hij wordt in 1457 voor het eerst om zijn diensten gevraagd, waarvoor hij een vergoeding van twee kronen door Frank geboden krijgt.¹⁶ Toch blijken de diensten van deze Brielse apotheker wel te bevallen: tot en met 1461 kreeg hij jaarlijks twee kronen uitbetaald.¹⁷ Hierna komt meester Coenraad niet meer in de rekeningen terug. Het verschil in de wedden van de stadschirurgijns en de medicijnmeesters is overigens te verklaren uit het feit dat lieden als Filips Codde, Filips van Rotterdam en Jan Keyl een universitaire studie gevolgd hadden, en meesters in de medicijnen waren. Coenraad en Lambrecht waren vaklieden, die binnen het gilde de meesterstitel hadden verworven.

Onderhoud aan het hof

De raadsheren stonden aan de top van Franks hiërarchie en waren zijn meest prestigieuze en invloedrijke cliënten. Zij stonden zeer dicht bij hun patroon en konden op zijn bescherming rekenen. Het raadsheerschap in dienst van een edelman als de graaf van Oostervant betekende daarnaast voor deze cliënten meer prestige en invloed. Anderzijds had Frank met zijn raadsheren trouwe en capabele cliënten aan zich weten te binden. De vergelijking met de vorstelijke raadsheren is in dit geval in grote lijnen te trekken. Een groot verschil is dat Franks raadsheren in de regel geen jaarlijkse wedde toucheerden. In plaats hiervan werden enkele van de raadsheren op een andere wijze financieel beloond, namelijk door onderhoud aan het hof. Raadsheer Aarst van der Aa beschikte over een eigen kamer aan het Brielse hof en ook zijn collegae moeten regelmatig aan het hof verbleven hebben.¹⁸ De raadsheren Jan Ruychrock en Jan Brand hadden functies elders, te Den Haag en te Utrecht, waarvoor zij waarschijnlijk ook veel op deze plaatsen verbleven en niet over een eigen vertrek aan het hof beschikte. Ook de overige raadsheren, Wissenkerke, Beostenzweene, Keyl en Uit Borsselen hadden geen eigen vertrek op het Brielse hof. Toch kan met redelijke zekerheid

---

¹³ AGRek. inv. nr. 5589, f. 64r.

¹⁴ AGRek. inv. nr. 5578, f. 55r.

¹⁵ AGRek. inv. nr. 5588, f. 61v.

¹⁶ AGRek. inv. nr. 5581, f. 53r.

¹⁷ AGRek. inv. nr. 5584, f. 71r.

¹⁸ Arkenbout, *Frank*, 31.

gesteld worden dat ook zij regelmatig in Franks omgeving te vinden waren en in die tijden waarschijnlijk onderhoud aan het hof hebben genoten. In de dienstreizen die de heren ondernamen blijkt duidelijk dat zij hun reis begonnen van de plaats waar Frank zich bevond (aan één van zijn hoven, voornamelijk te Brielle of anders Sint Maartensdijk of Teilingen).¹⁹

Een uitzondering was meester Gilles van Wissenkerke die wel in 1437 als enige raadsheer een wedde toucheerde van 210 Bourgondische schilden.

Wedde en onderhoud aan het hof

De secretarissen kregen wel een wedde uitbetaald, in tegenstelling tot de raadsheren. Daarnaast werden deze functionarissen onderhouden aan het hof. Jan Ruychrock kreeg toen hij Frank diende als zijn rentmeester-generaal in 1436 een wedde van 300 schilden uitbetaald²⁰, de helft van wat zijn gewestelijke collega van de Bourgondische hertog mocht ontvangen.²¹ De secretarissen Hendrik van Driel en Jan de Zadeleer kregen in hetzelfde jaar 60 schilden.²² Toen Jan de Zadeleer in 1455 inmiddels zelf rentmeester-generaal geworden was en dit ambt combineerde met het secretarisambt kon hij geen salarisverhoging verwachten; zijn loon bleef zeven pond per jaar, gelijk aan de 60 Bourgondische schilden die hij in 1437 ook al ontving. Ondanks zijn promotie zat er dus geen salarisverhoging in. Dit wekt het vermoeden dat het niet zozeer de functie is die door Frank werd gewaardeerd, maar de persoon die de functie uitvoerde en het gezag en prestige van de diender. Want, ook de tweede secretaris, Klaas Grijp, die tevens klerk van de kost was, ontving minder wedde dan Jan de Zadeleer als tweede secretaris mocht ontvangen: 50 schilden.²³ Het jaar erop kreeg secretaris Jan de Rode wel evenveel uitbetaald als zijn collega secretaris, Jan de Zadeleer, namelijk 60 schilden.²⁴ Na het overlijden van Jan de Rode in 1463 volgde Johannes Lanceloot en het jaar erna Christiaan de Peau hem op als secretaris en klerk van de kost. Opmerkelijk is dat nu wél de wedde van zestig schilden gehandhaafd bleef, anders dan bij de secretarisaanstelling van Klaas Grijp.²⁵ Hetzelfde zien we terug na het overlijden van Jan de Zadeleer: toen meester Jan Brand in 1466 en meester Jacob uit Borsselen in 1468 de ambten van secretaris en rentmeester-generaal overnamen bleef de wedde voor deze

¹⁹ Zie voor de reizen van de raadsheren AGRek inv. nrs. 5576 – 5592de hoofdstukken *Cleyn Foureyn* en *Groot Foureyn*.

²⁰ Omgerekend naar rekeningmunt op Zeeuwse wijze ongeveer 35 lb., en op Hollandse wijze: 210 lb.

²¹ Damen, *Staat*, 294.

²² AGRek. inv. nr. 5576, f. 56r.

²³ AGRek. inv. nr. 4479, 51v.

²⁴ AGRek. inv. nr. 5580, f. 57v.

²⁵ AGRek. inv. nrs. 5587, f. 62r. en 5588, f. 58r.

combinatiefunctie staan op 60 schilden.²⁶ Het eerder uitgesproken vermoeden over de financiële waardering van de functies van secretaris en rentmeester-generaal komt hiermee in de problemen: Jan en Jacob waren beiden geschoolde juristen, hadden Frank gediend als raadsheer en Jan had bovendien een hoge kerkelijke functie in Utrecht. Het heeft er de schijn dat deze beide heren meer status hadden dan Jan de Zadeleer, maar wellicht nog niet de status van Jan Ruychrock, die immers zitting had in het Hof van Holland. De vraag dient gesteld te worden of wellicht de wedden van Franks dienders in de loop der jaren waren geüniformeerd en vastgesteld naar functie-inhoud, of dat Brand en Uit Borsselen zoveel minder prestige hadden dan Ruychrock en niet in staat waren een hogere wedde te vragen. Het antwoord op deze vraag ligt waarschijnlijk besloten in enkele factoren. Een hiërarchisch verschil in persoon die de functie uitvoerde maakte waarschijnlijk het verschil in salariëring uit, waarbij vooral werd gelet op opleiding, dienstjaren, leeftijd en de sociale status van de persoon. Jan Ruychrock behoorde duidelijk bij de sociale top van vijftiende eeuws Holland, in tegenstelling tot de andere rentmeesters-generaal. Daarnaast moeten de vele jaren die Ruychrock Frank trouw heeft gediend en de nauwe band tussen de beide heren een rol hebben gespeeld in de uitbetaling van zijn hogere wedde in vergelijking met zijn opvolgers.

Dat de secretarissen aan het hof werden onderhouden blijkt uit het feit dat in ieder geval de rentmeester-generaal een eigen kamer op het Brielse hof had, de rentmeesterskamer.²⁷ Daarnaast zien we het zelfde patroon als wat voor de raadsheren gold: wanneer zij op dienstreis gingen vertrokken ze altijd vanaf één van Franks hoven, voornamelijk het hof te Brielle.²⁸

Ook enkele leden van het hofpersoneel kregen een wedde uitbetaald en werden gedeeltelijk aan het hof onderhouden. Het betreft hier in de eerste plaats de hofmeester en de hoofden van dienst, die dagelijks aan het hof werkzaam waren. In 1455 ontving hofmeester Gerrit de bastaard van Culemborg een jaarwedde van 50 schilden, plus onderhoud aan het Brielse hof. Het feit dat er een hofmeesterskamer is, wijst hier op.²⁹ Fourier Jacob van der Voort toucheerde in hetzelfde jaar een jaarwedde van 20 schilden. De bottelier Otto van Voorne, Allert de pannetier en de kok, Jan, ontvingen beiden hetzelfde jaarloon: een salaris van 12 schelling.³⁰ Jans opvolger, Simon, kreeg een jaarsalaris van twee pond en zes

²⁶ AGRek. inv. nrs. 5590, f. 71v. en 5592, f. 64r.

²⁷ Arkenbout, *Frank*, 24.

²⁸ Zie voor de reizen van de raadsheren AGRek inv. nrs. 5576 – 5592de hoofdstukken *Cleyn Foureyn* en *Groot Foureyn*.

²⁹ Arkenbout, *Frank*, 24.

³⁰ AGRek. inv. nr. 5579, f. 51v.

schelling.³¹ Het jaar erop was er ook een pannetier, Allert, aan het Brielse hof verbonden, die een wedde van 12 schilden ontving.³² De lonen van de afdelingshoofden bleven overigens over de jaren heen redelijk gelijk: fourier Jacob van der Voort ontving 20 schilden;³³ de salarissen van Allert, de pannetier, en het salaris van Cornelis de bottelier bleven 12 schilden verdienen.³⁴ Het salaris van Simon, meesterkok aan het Brielse hof, kende een salarisverhoging van één pond in 1462, wat hij tot 1469 jaarlijks bleef ontvangen.³⁵

Het systeem van salariëring van de hovelingen en ambtenaren was een rationeel en vastgesteld systeem, waarmee Frank zijn cliënten kon belonen. Dit systeem van wedde gold overigens niet alleen voor de hoofden van dienst, maar ook de andere personeelsleden kregen jaarlijks een wedde uitbetaald, zoals figuur 1 laat zien. Tevens laat het systeem van salariëring zien dat de salarissen weinig fluctueerden en er bijna geen loonsverhogingen voorkwamen.

Het is echter de vraag of deze hoofden van dienst en andere hovelingen met een wedde dagelijks aan het hof werden onderhouden. Anders dan de hovelingen zonder wedde, zoals de kamerlingen, is het waarschijnlijker dat deze personen niet meer full-time aan het hof aanwezig waren, maar er slechts nog hun diensten uitvoerden en daarbuiten niet aan het hof verbleven, maar in de nabijheid ervan. De beperkte omvang en de ligging van het hof middel in Brielle maken dit vrij aannemelijk. Toch meen ik dat wanneer zij op het hof waren wel door Frank van voedsel en drank werden voorzien, zodat zij gedeeltelijk door het hof werden onderhouden. Langzaam maar zeker komen de hovelingen dus steeds losser van het hof en onderhoud aan het hof te staan en begint salariëring een belangrijker rol te spelen, een proces van 'going out of court' deed ook aan Franks hof zijn intrede.

Jaar / Functie	1453	1455	1460	1465	1469
Rentmeester Generaal / Secretaris	14 lb.	60 schilden	60 schilden	60 schilden	60 schilden
Klerk van de kost / secretaris	50 schilden	50 schilden	60 schilden	60 schilden	60 schilden
Hofmeester	50 schilden	50 schilden	-	-	-
Fourier	20 schilden	20 schilden	20 schilden	20 schilden	20 schilden
Kok	12 schilden	12 schilden	2 lb.	2 lb.	2 lb.
Pannetier	12 schilden	12 schilden	12 schilden	12 schilden	12 schilden
Bottelier	12 schilden	12 schilden	12 schilden	12 schilden	12 schilden
Lardiermeester	-	-	12 schilden	12 schilden	12 schilden
Meester	8 Rijnse gulden	8 Rijnse gulden	8 Rijnse gulden	8 Rijnse gulden	8 Rijnse gulden

³¹ AGRek. inv. nr. 5581, f. 51v.

³² AGRek. 5580, f. 57v.

³³ AGRek. inv. nr. 5592, f. 65r.

³⁴ AGRek. inv. nr. 5584, f. 65r.

³⁵ AGRek. inv. nrs. 5586, f. 60r en 5592, f. 65r. De meesterkok van Frank, Simon, toucheerde het hoogste jaarsalaris van alle hoofden van dienst. Dit onderstreept wederom het belang van de rol van de keuken in de hofhouding en daarmee de kok en zijn personeel, zoals in hoofdstuk drie al uiteen is gezet.

valkenier					
Maarschalk	15 Rijnse gulden	15 Rijnse gulden	15 Rijnse gulden	15 Rijnse gulden	15 Rijnse gulden
Vogelaar	17 schilden	17 schilden	17 schilden	17 schilden	17 schilden
Veldhoender-vanger	8 kronen	8 kronen	8 kronen	8 kronen	8 kronen
Poortier			10 schelling	10 schelling	10 schelling
Bode	10 schelling	10 schelling	10 schelling	10 schelling	10 schelling
Chirurg	12 schilden	12 schilden	12 schilden		
Apotheker		2 kronen	2 kronen		

Tabel 8.1. Tabel met lonen van enkele hovelingen

Soms kon het middel ‘wedde’ ook anders gehanteerd worden, om onwillige hovelingen tot de orde te roepen, en te manen om hun taken naar behoren uit te voeren. Hofmeester Gerrit van Culemborg vervulde zijn taak niet volledig naar behoren: hij liet het vanaf 1457 afweten jaarlijks een rekening in te leveren van de ‘ontvangsten van beesten’ (ontvangsten die voortvloeiden uit de verkoop van restmaterialen van geslachte beesten voor het eten, zoals de huid en beenderen). Frank van Borsselen ontzegde zijn hofmeester daarom zijn wedde, en beval de rentmeester-generaal deze niet uit te betalen voordat de hofmeester zijn verplichtingen zou nakomen.³⁶ Desondanks bleef Gerrit wel als hofmeester aan het hof werkzaam tot de dood van Frank. Na het overlijden van de graaf van Oostervant declareerde hij bij de executeurs-testamentair zijn achterstallige wedde, die hem wegens niet functioneren werd onthouden. De commissarissen belast met het toezien op uitbetaling van de schuldeisers van Frank wezen Gerrits eis af, omdat hij reeds uit het testament van heer Frank 50 Bourgondische schilden zou ontvangen, en omdat zijn loon hem bij bevel van Frank tijdens diens leven werd ontzegd.³⁷

Sommige lager geplaatste hovelingen kregen naast hun jaarwedde nog een aanvulling in de vorm van kleding of schoeisel. De leden van de schutterij kregen jaarlijks een bedrag uitgekeerd om laarzen aan te schaffen. De bottelier, fourier en stalknecht kregen ook jaarlijks geld ten behoeve van de aanschaf van laarzen. De aard van hun werkzaamheden maakte dat deze lieden veel onderweg waren, en het schoeisel waarschijnlijk in hoog tempo sleet. Ook leden van het valkhuis in Sint Maartensdijk kregen regelmatig schoenen vergoed.³⁸

³⁶ AGRek. inv. nr. 5581, f. 51r.

³⁷ *CDN*, 151.

³⁸ Arkenbout, *Frank*, 119 – 121.

7.3 Geschenken

Geschenken hebben tot doel maatschappelijke relaties te bevorderen en soepel te laten verlopen, zoals de Franse socioloog Mauss heeft betoogd. Deze uitwisseling van geschenken heeft Mauss benoemd als het ‘reciprociteit beginsel’.³⁹ Latere sociologen hebben de theorie van Mauss verder uitgewerkt. Zo heeft Sahlins reciprociteit in drie onderdelen uitgesplitst. Ten eerste onderscheidt Sahlins de zogenaamde ‘generalized reciprocity’, oftewel algemene reciprociteit. Dit kenmerkt zich door een geschenk, waarbij niet direct te bepalen valt wat de tegengift inhoudt, of de waarde hiervan is. Slechts vast staat dat ooit een tegengift gedaan zal worden. Vervolgens kent Sahlins de ‘balanced reciprocity’, of gebalanceerde reciprociteit. Bij deze tweede vorm is direct duidelijk wat de tegengift wordt. Tenslotte onderscheidt Sahlins een derde vorm, te weten ‘negative reciprocity’, negatieve reciprociteit. Hierbij draait het om het feit, ‘iets voor niets’ te krijgen, wat ook wel beschouwd kan worden als diefstal. Sociale relaties worden hier zoals te begrijpen, niet door bevorderd doch negatief door beïnvloed. Ook Bourdieu benadrukt het reciprocerende karakter van geschenken.⁴⁰

Een belangrijk instrument om personen aan een patroon te binden was het geven van geschenken. Deze geschenken kregen nog een extra dimensie wanneer deze blijvend van aard waren, en de beneficiant er keer op keer aan zouden herinneren wie de gulle gever was. Een glasraam was een dergelijk blijvend geschenk: het wapen of een afbeelding van de schenker stond afgebeeld op het glas, zodat de beneficiant nooit zou vergeten wie zijn huis van een glasraam had voorzien.⁴¹

De Haagse glazenmaker Zweder van Opburen maakte in 1465 drie glazen in opdracht van de graaf van Oostervant. Twee van de glasramen waren bestemd voor het nieuwe huis van broeder Joos, te Ruggie, die Frank in totaal negen schelling kostte. Het andere glasraam was bestemd voor de bode Jan van Turnhout, en kostte zeven schelling en zes penning. In 1469 werden aan twee van Franks ambtenaren glasramen geschonken. De eerste was Aarst van der Aa, voor zijn huis aan het Brielse kerkhof. Het gaat hier om vier glasramen ten behoeve van een kozijn in zijn huis, waarvan er twee waren beschilderd met het wapen van Frank. In totaal waren de kosten voor deze vier glasramen veertien schelling en acht penning. Als laatste werd in december 1469 een glasraam met Franks wapen in het huis van Pieter Klaasz., de rentmeester van Overmaze. In totaal kostte dit glasraam vier schelling en zes

³⁹ M. Mauss, *The gift. Forms and functions for exchange in archaic societies* (Londen 1990).

⁴⁰ M. D. Sahlins, ‘On the sociology of primitive exchange’, in Aafke E. Komter ed., *The Gift: an interdisciplinary perspective* (Amsterdam, 1996) 26-39, aldaar 31-33. Zie voor kritiek op onder andere Mauss en Bourdieu: A. Smart, ‘Gifts, bribes and *Guanxi*: a reconsideration of Bourdieu’s social capital’, *Cultural Anthropology* 8 (1993) 388 – 408, aldaar 394 – 399.

⁴¹ Arkenbout, *Frank*, 169 – 192.

penning.⁴² We zien hier overigens duidelijk een verschil in status tussen de raadsheer en de rentmeester: de kosten van het glasraam voor Aarst lagen aanzienlijk hoger dan de kosten voor het glasraam van Pieter.

Ook een minder blijvend geschenk, zoals geld, drank en voedsel, werd wel door Frank gegeven. Lem, de onderbakker in de bakkerij van het Brielse hof, kreeg voor zijn vele jaren van trouwe dienst drie Bourgondische schilden.⁴³ Coppijn van Beieren, keukenknecht, krijgt een huwelijksgeve van 5 Beierse gulden.⁴⁴ Op Sint Hubertusdag werden de jagers en hun huisgezinnen door Frank gefêteerd op vier stoep wijn '*na oude costuyme dat zij vrolijk zouden zijn*'.⁴⁵ De rentmeester van Everen, Adriaan van der Ee, mocht zich in 1459 en 1460 verheugen op een half tonnetje haring. In 1459 stuurde hij Frank eerst een stuk kaas voor hij zijn half tonnetje haring mocht ontvangen.⁴⁶

Tot slot gebruikte Frank ook een minder tastbaar middel om zijn cliënten aan zich te binden: het ten doop houden van kinderen van zijn cliënten. Bij deze doop kwam overigens vaak ook nog een tastbaarder geschenk te pas, in de vorm van een pillegave. Maar het ten doop houden schiep ongetwijfeld een emotionele band tussen de cliënt, diens nageslacht en Frank van Borssele. In 1438 hield Frank de zoon van jonge Jan, de kok in Brielle, ten doop, waarbij een pillegave van 15 schelling en negen penning werd gegeven.⁴⁷ De hofmeester hield namens Frank de zoon van Daan, de kok, op 25 januari 1456 ten doop. Bij deze doop werd echter geen pillegave gegeven.⁴⁸ Deze pillegaven bleven in kosten ver achter bij de pillegave die Frank schonk bij de geboorte van het kind van zijn rentmeester Jan van Reimerswaal. Om deze gelegenheid te vieren werd Jacob van der Voort naar Den Haag gezonden om een zilveren kroes, ingegraveerd met Franks wapen, aan te schaffen om als pillegave aan Jan te schenken.⁴⁹

7.4 Beleningen van land en functies

Eén van de oudste middelen om dienders te belonen voor het werk wat zij hadden verricht was deze personen te belenen met een stuk land. Het belenen werd door de Bourgondische hertogen dan ook veelvuldig gedaan. Franks dienders Pieter van Beoostenzweene en Filips Ruychrock waren ook trouwe ambtenaren van de hertog, om welke

⁴² Ibidem, 181, 186.

⁴³ AGRek. inv. nr. 5576, f. 72v. De drie Bourgondische schilden stonden gelijk aan zeven schelling.

⁴⁴ AGRek. inv. nr. 5579 f. 64r.

⁴⁵ AGRek. inv. nr. 5576, f. 71r.

⁴⁶ AGRek. inv. nrs. 5582, f. 64r. en 5583, f. 64r.

⁴⁷ AGRek. inv. nr. 5576, f. 70r.

⁴⁸ AGRek. inv. nr. 5579, f. 59r.

⁴⁹ Arkenbout, *Frank*, 152.

reden hij ze beleenden met enkele leengoederen. Duidelijk is hierin dat deze ambtenaren hun lenen ontvingen om hun trouwe diensten aan de vorst. Een andere vorm van belening die de vorst aanwendde om zijn cliënten aan zich te binden was het belenen van ambten aan zijn gewestelijke ambtenaren.⁵⁰ Karel van Charolais beleende zijn cliënten ook met een stuk land. Zijn middelen om cliënten te belenen waren vanzelfsprekend een stuk minder omvangrijk dan de middelen van zijn vader, hertog Filips de Goede.⁵¹

Door de vele heerlijkheden die Frank van Borssele in bezit had, beschikte ook hij over de mogelijkheden enkele van zijn cliënten met leengoederen en ambten te belenen. Het waren voornamelijk de ambtenaren die zich mochten verheugen een leen van heer Frank opgedragen te krijgen. Willem de Bye, rentmeester van Voorne, kreeg in 1436 twee gemet en zes roeden land in leen aan de weg bij het Waaltje in Oostvoorne. In deze belening staat de rentmeester bekend als de neef van de leenheer, Frank van Borssele.⁵² In 1434 werd secretaris Hendrik van Driel beleend met één achtste deel van het ambacht en ambachtsgevolg van Naters te Voorne. Zijn zoon, Albert van Driel, volgde na het overlijden van zijn vader op in de belening in 1445.⁵³ Ook de rentmeester van Oude Horen en Pendrecht, jonge Willem, was een leenman op Voorne met zeven en een halve gemet land in Bornesse en het Oude Land van Heenvliet.⁵⁴ Maar ook een andere cliënt van heer Frank was een leenman op Voorne. Het betreft hier de arts Bartholomeus van Ethen, die in 1446 en 1448 aan het Brielse hof verbleef.⁵⁵

Naast beleningen van land in Voorne werd ook het schoutambacht van Oostvoorne door Frank aan enkele van zijn getrouwen in leen opgedragen. Secretaris Jan de Zadeleer werd in 1443 beleend met dit schoutambacht. Na zijn dood in 1466 werd hij opgevolgd door de rentmeester van Pendrecht en Oude Horen, Boudijn Cornelisz.⁵⁶ Opmerkelijk is het dat beide schouten ook voor hun hoofdwerkzaamheden hun standplaats in of nabij Brielle hadden. Jan was immers persoonlijk secretaris van Frank, en het rentmeesterschap Oude Horen was niet ver buiten Brielle gesitueerd.

---

⁵⁰ Damen, *Staat*, 260, 263.

⁵¹ Damen, *Staat*, 330.

⁵² Kort, 'Hofstede Voorne', 413. Zie ook hoofdstuk 4 voor een nadere toelichting op de familiebetrekking.

⁵³ Ibidem, 426.

⁵⁴ Ibidem, 208.

⁵⁵ Damen, *Staat*, 303.

⁵⁶ Kort, 'Hofstede Voorne', 413.

Sommige ambtenaren werden beleend met tienden die werden opgebracht uit de inkomsten van het Land van Voorne. Klaas Grijp bezat jaarlijkse renten van tien pond Hollandse groten die hem vanaf 1463 waren toegevallen na de dood van zijn moeder.⁵⁷

De meeste van Franks ambtenaren en hovelingen beschikten niet over een uitgebreid pakket van lenen. Jan Ruychrock had daarentegen wel een combinatie van verschillende soorten lenen weten te vergaren. Deze charters zijn door Jan samengevoegd in zijn cartularium. De vroegste beleningen hierin stammen uit 1435 en 1436. In 1435 werd hij beleend met acht gemet in het ambacht van 's-Heeren Arendskerke. Het jaar erop volgde de belening van 7½ gemet in het Zeeuwse Cappellen.⁵⁸ Maar deze beleningen waren niks vergeleken met een project dat hij samen met de vermogende Godschalk Oom van Wijngaarden en Pieter van Steenhuizen Bertholomeusz. uitvoerde: de bedijking van het land, gorzen en tongen van Grijsoord, of de Tonge, in het Land van Voorne. Na de drooglegging van het land werd het opgedragen aan de heer van Voorne, Frank van Borsselen. Het opdragen van dit nieuwe land legde de drie heren geen windeieren. In ruil hiervoor kregen ze namelijk in 1440 het recht de tienden van het nieuwe land te innen, waarbij ze op de medewerking en de steun van de andere ambtenaren en dienstlieden binnen het Land van Voorne konden rekenen.⁵⁹ Van deze drie was Jan de meest begunstigde: hij kreeg het baljuwsambt van Grijsoord in leen opgedragen in 1439.⁶⁰

7.5 Beneficia: ambtenaren op kerkelijke functies

De Bourgondische hertogen hadden het collatierecht op veel kerkelijke functies in de graafschappen Holland en Zeeland. Dit hield in dat zij gunstelingen op bepaalde kerkelijke functies mochten benoemen. Dit betekende voor de vorst een bron van inkomsten en bevoegdheid voor zijn rechtspraak, maar bovenal een middel om de wereldlijke geestelijken aan zich te binden en door het positioneren van zijn mannen zijn invloed in zijn vorstendommen uit te breiden. Belangrijker was wellicht nog dat de hertog op deze wijze personen aan zich kon binden, zonder dat het hem veel geld kostte: de begunstigde kreeg zijn inkomsten namelijk uit te prebenden die samenhangen met zijn functie. Deze beneficia vormden derhalve een belangrijk middel voor de Bourgondische hertogen om hun netwerk van cliënten aan zich te kunnen binden.⁶¹

---

⁵⁷ Ibidem, 387.

⁵⁸ CJR, f. 29v. - 30r.

⁵⁹ CJR, f. 47v.

⁶⁰ CJR, f. 50v.

⁶¹ A.G. Jongkees, *Staat en kerk*, 276 – 277.

Ook Frank van Borsselen had het recht binnen zijn hoge heerlijkheden Oostvoorne en Sint Maartensdijk zijn gunstelingen op de decanaten te benoemen. Op deze wijze werd meester Pieter van Beostenzweene deken van het kapittel in Oostvoorne, in ieder geval vanaf 1442.⁶² Op deze wijze wist hij zijn geleerde diender aan zich te binden. Dit decanaat werd hem echter wel door meester Jacob uit Borsselen betwist in 1458. In 1459 stierf Beostenzweene, zodat Jacob als enige aanspraak maakte op het decanaat van Sint Pancras op Oostvoorne. Opmerkelijk is echter dat meester Jacob zich in 1456 al ‘deken van Oostvoorne’ liet noemen, blijkens de rekening van de rentmeester-generaal over dat jaar.⁶³ Tot aan de dood van Frank, en waarschijnlijk ook tot aan zijn eigen overlijden, zou meester Jacob dit decanaat blijven bekleden.⁶⁴

Een andere universitair geschoolde raadsheer die de hogere geestelijke wijding had ontvangen was meester Jan Brand. In 1444 was hij al kanunnik in het kapittel van Sint Maartensdijk. Na zijn studie te Orléans werd hij in 1456 benoemd tot deken van het kapittel aldaar.⁶⁵ In dit jaar trad hij tevens op als raadsheer van Frank van Borsselen.⁶⁶ Zijn benoemingen als raadsheer en als deken van het kapittel houden ongetwijfeld verband met elkaar. Naast deze prebende kreeg Brand ook nog jaarlijks een financiële vergoeding uitgekeerd. Omdat hij veelvuldig afwezig was voor zijn werkzaamheden als officiaal van Utrecht en als procureur en gemachtigde van heer Frank liep hij blijkbaar nogal wat emolumenten, die voortkwamen uit zijn decanaat van Sint Maartensdijk, mis. Om dit te compenseren kreeg hij jaarlijks elf pond groten van Frank uitgekeerd.⁶⁷

Maar ook lagere geestelijke ambten werden waarschijnlijk door bemiddeling van Frank bezet door zijn cliënten. Hendrik van Driel en Jan Ruychrock waren achtereenvolgens kapelaan van het Heilig Kruisaltaar in Den Briel, officieel aangesteld door het klooster Leeuwenhorst.⁶⁸ Een daadwerkelijke bemiddeling door Frank om zijn twee trouwe dienders op deze post benoemd te krijgen is niet hard te maken, maar kan zeker niet uitgesloten worden.⁶⁹

⁶² Damen, *Staat*, 298 en noot 99 op dezelfde bladzijde.

⁶³ AGRek. inv. nr. 5580, f. 76r.

⁶⁴ AGRek. inv. nr. 5592, f. 64v.

⁶⁵ De Ridder-Symoens, Ridderikhoff en Illmer, *Livre des procureurs*, 8.

⁶⁶ AGRek. inv. nr. 5579, f. 67r.

⁶⁷ AGRek. inv. nr. 5580, f. 52r. Het verzuim heeft te maken met het feit dat hij vaak afwezig was om dienstreizen namens Frank van Borsselen en zijn ambt van officiaal van Utrecht.

⁶⁸ Damen, *Staat*, 488.

⁶⁹ De Moor stelt de abdij Leeuwenhorst een goede relatie onderhield met Frank van Borsselen en Jacoba van Beieren, zodat een bemiddeling van Frank in de aanstelling van Van Driel en Ruychrock zeer aannemelijk is: G. de Moor, *Verborg en geborgen. Het cisterciënzerinnenklooster Leeuwenhorst in de Noordwijkse regio (1261 – 1574)* (Hilversum 1994) 379 – 383 en 465 – 466.

7.6 Van economisch kapitaal naar sociaal kapitaal: land voor trouw

De beleningen die Jan van zijn heer opgedragen kreeg zijn ten eerste tekenend voor de wijze waarop zijn ster rees. De formuleringen van de beleningen door Frank aan Ruychrock maken duidelijk wat Frank precies van zijn hovelingen en ambtenaren verwachtte. In de beleningen van enkele gemeten grond in 's-Heeren Arendskerke werd Jan genoemd als '*ons liefs getruwen ontfanger-generael*'.⁷⁰ De formulering rond de belening van grond in Cappellen was nog omslachtiger, waarin duidelijk het reciprocerende karakter van de belening, een geschenk, ook voor de toekomst moest gelden: '*dat wij [Frank van Borsselen – JR] omme vele truwen dienstwille, die ons onse getruwe rentmeester-generael Jan Ruychrock gedaen heeft, dagelicx doet, ende of God will, noch meer doen sal*'.⁷¹ Ook het driemanschap Ruychrock, Oom van Wijngaarden en Van Steenhuizen werden in dergelijke bewoordingen beleend met de tienden van het door hen bedijkte Grijsoord.⁷² Ook bij de belening van het baljuwsambt benadrukte Frank de goede trouw van zijn diender: '*onsen getruwen Jan Ruychrock*'.⁷³ Het is vooral het woord 'trouw' dat essentieel is bij de formulering van de beleningen. Frank verwachtte in de eerste plaats trouw van zijn ambtenaren en hovelingen. Ook in de aanstellingsbrieven van de domeinambtenaren hamerde Frank op de trouw die hij van zijn dienders verwachtte.⁷⁴

7.7 Besluit

Heer Frank had een indrukwekkend pakket aan middelen om zijn cliënten sterker aan zich te binden. In de uitgebreidheid hiervan deed hij niet veel onder voor de Bourgondische hertogen. De financiële reserves waren voor Frank eerder uitgeput dan voor de hertog, maar de gevarieerdheid van de middelen was minstens zo kleurrijk. Net als voor de hertog was voor Frank het belangrijkste middel het aanbieden van dienstbetrekkingen. De belangrijkste posten, het raadsheerschap, secretarisambt en rentmeester-generaalsambt waren gereserveerd voor de meest kundige personen, met een groot prestige. Maar ook de baljuwsambten en rentmeesterambten waren een belangrijk middel om cliënten te binden. Maar ook in de hofhouding waren er talloze ambten te vergeven, die tevens werden beloond met een jaarlijkse wedde. Naast deze dienstbetrekkingen waren het ook occasionele geschenken die de

⁷⁰ CJR, f. 29v.

⁷¹ CJR, f. 30r.

⁷² CJR, 47v.

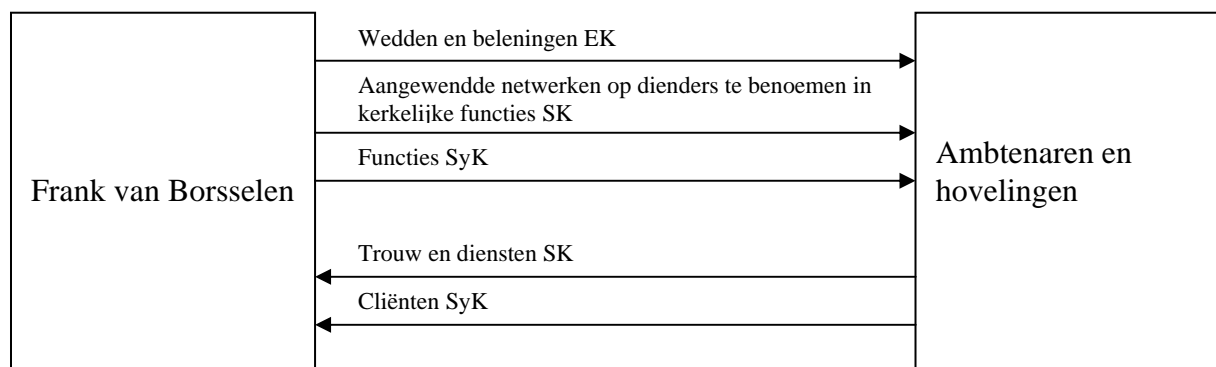
⁷³ CJR, 50v. Vergelijk deze zinsneden met zinsneden uit beleningscharters van Filips de Goede waarin hij Pieter van Beostenzweene beleende *uut speciaelre graciën ende bij menigen truwen diensten willen*; Damen, *Staat*, 260.

⁷⁴ Zie voor formuleringen in de aanstellingsbrieven van de domeinambtenaren hiervóór, hoofdstuk drie.

band tussen patroon en cliënt verstevigden. Dit kon zijn in het geval van een speciale gelegenheid, zoals de pillegave bij de doop van een kind, of een geschenk wegens trouwe diensten. Beide soorten konden nog zeer kostbaar zijn. Een pillegave kon variëren van enkele schellingen tot een zilveren ingegraveerde kroes. Ook de geschenken wegens trouwe diensten konden verschillen van een paar schilden tot de belening van een baljuwsambt.

De middelen die heer Frank tot zijn beschikking had om cliënten aan zich te binden waren naast een middel om dit doel te bereiken ook nog een uiting van het sociale prestige van Frank. Om de middelen in te schakelen werd er nogal wat van Franks financiële reserves gevraagd, wat een uiting was van zijn vrijgevigheid als hoge edelman. De beleningen van ambten, land, tienden en het vergeven van geestelijke prebenden waren een teken van de zelfstandigheid van Frank.

Frank van Borssele investeerde veel in zijn ambtenaren en hovelingen: wedden, beleningen, het aanbieden van ambtelijke functies en het bemiddelen in het vergeven van kerkelijke functies vroegen veel van zijn economisch en sociaal kapitaal. Voor deze investeringen verwachtte hij trouw en dienstbaarheid van zijn ambtenaren en hovelingen terug.

Hoofdstuk 8. Sociaal kapitaal in werking: Franks cliënten als pionnen in zijn spel

8.1 Inleiding

In de voorgaande hoofdstukken is vooral behandeld hoe de dienders van heer Frank op verschillende wijzen bijdroegen aan zijn prestige. In dit hoofdstuk wordt verder gekeken naar enkele belangrijke diensten (sociaal kapitaal) die deze voor Frank uitvoerden. De diensten die deze dienders vervulden hadden een praktisch en politiek nut voor heer Frank. De competenties van voornamelijk de hogere ambtenaren en enkele hovelingen werden door Frank ingezet bij zijn inspanningen om zijn invloed in voornamelijk de Hollandse en de Zeeuwse politiek niet te verliezen. De raadsheren, secretarissen en rentmeesters-generaal werden ingezet als procureur bij rechtszaken die uit naam van Frank werden gevoerd, of als zijn gemachtigden of gecommiteerden ter afvaardiging naar een dagvaart of Zeeuwse Vierschaar. De vraag waarop dit hoofdstuk antwoord probeert te geven is ‘welke soorten diensten leverden de dienders van Frank van Borsselen (en vormden dus de stroom sociaal kapitaal die van de cliënten naar de patroon vloeiden)?’ Het spreekt vanzelf dat niet alle diensten die de cliënten leverden in kaart kunnen worden gebracht. In dit hoofdstuk worden daarom slechts enkele voorbeelden van diensten gegeven en wordt er gekeken welke rol de dienders hierin speelden.

8.2 Raadsheren als procureur

Een belangrijk deel van de dienstreizen die de raadsheren ondernamen betrof juridische zaken. Franks raadsheren traden op als zijn procureur bij het Hof van Holland, of de Grote Raad, het overkoepelend rechtsorgaan van de Bourgondische hertog. Veelal betrof dit processen tegen andere individuen: burgers en edellieden. Enkele jaren lang was Frank in een juridisch gevecht verwickeld met de heer van Brederode. Reinoud van Brederode had in het Haarlemmerhout en de bijbehorende duinenrij gejaagd op wild: herten, hinden, zwijnen en vogels. Tevens heeft Reinoud van Brederode gestroopt op konijnen met de fret en deze in grote partijen verkocht. Brederode haalde met deze bezigheden de woede van Frank op zijn hals, die op zijn rechten inbreuk gedaan zag in zijn functie als houtvester en duinwaarder van de Haarlemmerhout. Op 1 december 1453 gebood de Grote Raad van de hertog Reinoud van Brederode al streng om uit de genoemde gebieden te blijven.¹ Toch volgde een lang proces waarin Franks raadsheer meester Jan Brand als zijn procureur bij de vorstelijke raden optrad.

---

¹ Arkenbout, *Frank*, 56.

Op 21 maart 1455 zien we de eerste sporen van dit proces in de rekening van de rentmeester-generaal. Op die datum betaalde de rentmeester-generaal raadsheer meester Jan Brand voor enkele reizen die hij gedaan heeft in het proces roerende de houtvesterij tegen de heer van Brederode.² Op 15 juli kreeg Brand betaald voor een reis naar de hertog zelf en zijn Raad, die zich in Leuven ophielden, om de zaak aanhangig te maken.³ Opmerkelijk hierin is dat Brand zich in hedendaagse ogen schuldig maakte aan beïnvloeding van de rechtsgang, het geven van geschenken in de vorm van maaltijden aan hogere ambtenaren aan het Hof. Op 15 oktober leverde hij wederom een rekening in bij de rentmeester-generaal, waar hij niet alleen zijn reis vergoed kreeg, maar tevens een maaltijd die hij op zijn kosten genuttigd heeft met de heren van de Raad van Holland.⁴ Het jaar erop is Jan Brand nog altijd Franks gemachtigde in de zaak bij het Hof van Holland. Van 28 mei tot 19 april bevond hij zich in Den Haag, en declareerde hij bij terugkomst wederom de gemaakte kosten bij de rentmeester-generaal. Dit keer had Brand aan Jan Lodijk, adjunct-griffier van de Raad,⁵ één Rijnse gulden betaald voor het kopiëren van een akte.⁶ Daarnaast had Brand Jacob Bossaert, griffier en secretaris van de Raad,⁷ een maaltijd geschonken.⁸ Het schenken van maaltijden en wijn (en soms in goederen of klinkende munt) aan grafelijke ambtenaren door steden en individuen om zo de relaties tussen de partijen warm te houden was een geaccepteerd middel in de Middeleeuwen. Op 13 oktober 1456 is het proces duidelijk nog niet ten einde, daar een bode vanuit Teilingen naar Utrecht werd gestuurd om Jan Brand naar Gouda te ontbieden om vervolgens appellatie te geven over het proces over de houtvesterij.⁹ Dat Den Haag de zaak volgens Frank kennelijk niet vlot genoeg afhandelde blijkt uit het feit dat Brand op 16 augustus 1458 betaald kreeg voor zijn reis naar Brugge, Gent en Rijssel, waarschijnlijk richting de Grote Raad en de hertog.¹⁰ Op 4 april eerder dat jaar bevond Jan Brand zich zeker in Brugge, daar Frank op dat moment een bode met brief van hem uit Brugge ontving.¹¹ Op 7 juni zit er voor Frank dan, ogenschijnlijk, eindelijk schot in de zaak en wierpen de geschenken, reizen en processen die Jan Brand namens Frank voerde dan eindelijk zijn vruchten af: een hertogelijke bode bracht Frank die dag een brief afkomstig van Jan Brand met daarin de mededeling dat het proces was

---

² AGRek. Inv. nr. 5579, f. 45r.

³ AGRek. Inv. nr. 5579, f. 46r.

⁴ AGRek. Inv. nr. 5579, f. 46v.

⁵ Damen, *Staat*, 472.

⁶ AGRek. Inv. nr. 5580, f. 49v.-50r.

⁷ Damen, *Staat*, 449.

⁸ AGRek. Inv. nr. 5580, f. 49v.-50r.

⁹ AGRek. Inv. nr. 5580, f. 55r.

¹⁰ AGRek. Inv. nr. 5582, f. 50r.

¹¹ AGRek. Inv. nr. 5582, f. 60v.

gewonnen.¹² Reinoud trok zich echter weinig aan van de hertogelijke uitspraak. We zien dan ook dat Jan Brand bleef reizen voor het proces ‘houtvesterij’. Op 7 juli 1459 kreeg Jan Brand wederom een reis vergoed die hij om het vervolg in het proces naar Brussel had ondernomen. Ook Den Haag staat later dat jaar op het programma, waar hij contact zocht met de stadhouder van Holland, voor ‘*zaken die Frank wel weet*’. Nu Jan Brand toch in Den Haag was inviteerde hij de grafelijke ambtenaren van het Hof van Holland Anton Miechels, Klaas de Vriese en Jacob Bossaard voor een maaltijd bij Thomas Rietveld. Anton, Klaas en Jacob waren personen die dichtbij de stadhouder stonden, en wellicht invloed op hem konden uitoefenen. Het is niet ondenkbaar dat Jan Brand de zaken die hij namens Frank met de stadhouder had besproken ook aan deze groep kenbaar maakte, en tijdens de maaltijd wellicht hoopte op steun van hun kant.¹³ Op 16 oktober kreeg Jan Brand de hulp van meester Jean de Bois, procureur-generaal van de hertog, om een repliek te maken tegen de heer van Brederode. Beide heren trokken daarvoor speciaal naar Brussel.¹⁴ In 1460 kwam er wederom voor Frank een einde in zicht. De heren van de Raad en de deurwaarders van het grafelijke Hof gingen over tot executie van het huis van Brederode te Den Haag, waarbij het huis in handen kwam van Frank.¹⁵ Om het huis te taxeren ondernamen Jan Brand en Franks secretaris Jan de Rode een reis naar Den Haag, waar wederom enkele ambtenaren werden betaald voor geleverde diensten, zoals het kopiëren van akten.¹⁶ Formeel had Frank nu het proces gewonnen, maar het huis van Brederode was inmiddels in handen gekomen van een cliënt van Frank, Adolf van der Marck.¹⁷

Jan Brand was zeker niet de enige van Franks raadsheren die als Franks procureur optrad bij de verschillende vorstelijke Raden. Meester Jacob uit Borselen trad ook op als procureur van Frank voor het Hof van Holland. Eind 1455 was Jacob samen met Jan Brand betrokken bij een proces uit naam van Frank tussen de weduwe van Pieter Pottersz. en Willem Gerritsz.¹⁸ Het jaar erop is Jacob Franks procureur in het proces tegen Dirk van de Maer.¹⁹ Ook was Jacob aanwezig namens Frank bij het proces tussen Frank en Jan van Tuyll. Ook in dit proces zien we weer dat namens Frank geschenken aan een functionaris van het Hof van Holland werden gegeven. De secretaris Gijsbrecht van der Mije kreeg van Jacob twee stoop wijn geschonken. Maar de reizen van Jacob voerden hem vanwege dit proces niet alleen naar

---

¹² AGRek. Inv. nr. 5582, f. 61v.

¹³ AGRek. Inv. nr. 5583, f. 48v en f. 49v.

¹⁴ AGRek. Inv. nr. 5583, f. 49v.

¹⁵ Arkenbout, *Frank*, 56 – 57.

¹⁶ AGRek. inv. nr. 5584, f. 57r-v.

¹⁷ Damen, *Staat*, 307.

¹⁸ AGRek. Inv. nr. 5597, f. 65r.

¹⁹ AGRek. Inv. nr. 5580, f. 51v.

Den Haag, ook Utrecht werd aangedaan, waar hij hulp kreeg van Gijsbrecht van der Mije. Vanaf 1461 zien wij dat Jan Brand zich ook met het proces tegen Jan Tuyll ging bemoeien, daar hij een vergoeding kreeg van een reis naar Utrecht voor het proces tegen Tuyll.²⁰ Waar het proces tegen Tuyll precies om ging is echter niet geheel duidelijk.

Naast processen die tegen individuen werden gevoerd speelden de raadsheren ook een rol bij processen tegen de steden of de vorst. Over de bepaling van Franks heerlijkheid Pendrecht bestond blijkbaar een geschil. Op 7 juni 1458 reisde Jacob uit Borselen namelijk naar de steden Maasland, Rotterdam, Schiedam en naar het Hof te Den Haag om informatie in te winnen over de bepaling van Pendrecht. Later die maand trok Jacob naar de Raad om een compromis aan te horen tussen Frank en ‘*die van Roden*’²¹, waar het proces tegen gevoerd werd. Dit was waarschijnlijk niet helemaal naar de zin van Frank, want Jacob nam na het aanhoren hiervan contact op met Willem van Zwieten, de substituut-procureur-generaal van Holland.²²

8.3 Raadsheren als gemachtigden en gecommiteerden

Op dagvaarten in Holland, Zeeland en een enkele naar Brabant liet Frank zich regelmatig vertegenwoordigen door zijn raadsheren. Maar ook bij de organisatie van dagvaarten waren zijn raadsheren betrokken, in het bijzonder Jan Ruychrock, die in zijn positie van raadsheer in het Hof van Holland en voor Frank een dubbelrol vervulde. Begin 1456 kreeg hij zijn collega Jan de Zadeleer op bezoek, die naar de positie van de Hollandse steden informeerde bij Jan en zijn collega Anton Miechels. In de zomer van dat jaar reisde Jan Ruychrock samen met Jan de Zadeleer naar de stadhouder-generaal te Leiden om te overleggen over de compositie van de heervaart die gehouden werd op de landen van Voorne.²³ Dezelfde lieden gingen in de zomer van 1458 samen met Lodewijk van der Eycke, collega raadsheer van Jan Ruychrock te Den Haag naar Goes om ter dagvaart te verschijnen.²⁴ Jacob uit Borselen werd belast met het bijwonen van een dagvaart te Den Haag betreffende visserij en koopvaardij schepen. Voor Frank geen onbelangrijke dagvaart om een afgevaardigde te hebben, daar er nogal wat belangen voor hem op het spel stonden. Hij was immers heer van het havenplaatsje Brielle, dat afhankelijk was van de haringvisserij en

²⁰ AGRek. Inv. nr. 5584, f. 59r, f.61r en AGRek. Inv. nr. 5585, f. 51v.

²¹ Waarschijnlijk Rhoon.

²² AGRek. Inv. nr. 5582, f. 61v – 62r.

²³ AGRek. Inv. nr. 5579, f. 49r-v., 57r., 61v.

²⁴ AGRek. Inv. nr. 5581, f. 56r.

koopvaardij op Engeland.²⁵ Jan Brand ging in 1460 ter dagvaart naar Brussel, vergezeld door Jan de Zadeleer. Het onderwerp van gesprek ditmaal was de heervvaart die ondernomen werd tegen Deventer en het aandeel hierin van Walcheren en delen van Zeeland. Jan Brand, die toch al bekend was met het geven van maaltijden aan invloedrijke personen, trakteerde ook ditmaal weer. Zijn gasten waren de jonker Hendrik van Borsselen, die heer van Veere was, de heer van Walhain, de heer van Grimbergen en Filips Huickaart.²⁶

Dat Franks raadsheren ook als zijn vertegenwoordigers werden gezien, zien we terug in een dagvaart op Haarlem in juni 1467. De reden voor de dagvaart was het overlijden van hertog Filips de Goede en de huldiging van Karel de Stoute als nieuwe landsheer. De dagvaart stond in het teken van rouwbeklag om de overleden vorst, maar ook praktische zaken werden besproken zoals de regeling van de munt, de inbreuken die het gewest gedaan zag op haar rechten door de vorst en het aanstellen van de tollenaars.²⁷ De gebruikelijke gang van zaken was dat de stad die als gastheer optrad voor de vertegenwoordigers van de ridderschap en de steden de heren uit gastvrijheid enkele kannen wijn uitschonk. De stad had hiermee tevens tot doel de banden met de gezagsdragers en stedelijke vertegenwoordigers aan te halen. Haarlem schonk bij deze gelegenheid vier stadskannen Rijnwijn uit aan de heer van Zevenbergen, de heer van Montfoort en de heer van Schagen, net als aan de stedelijke gedeputeerden van Amsterdam, Schoonhoven, Zierikzee, Delft, Remmerswaal, Tholen, Schiedam, Enkhuizen, Rotterdam, Dordrecht en Den Briel. Dit gold ook voor meester Anton Michels en meester Jan Brand, *die kwam in naam van mijnheer van Oostervant*.²⁸ Als we dit aantal geschonken kannen vergelijken met wat Frank zelf geschonken kreeg door de stad in 1447, 1455 en 1465, zien we duidelijk een verschil in status tussen Jan en Frank, maar ook tussen de ontvangsten die Frank kreeg in vergelijking met andere edelen. Van Borsselen steekt hier duidelijk bovenuit in zijn ontvangsten. Respectievelijk kreeg de graaf van Oostervant namelijk in deze jaren drie vaten bier, twee vaten bier en twee vaten bier geschonken.²⁹

Naast deze algemene dagvaarten, doorgaans bijeengeroepen door de Staten van een gewest, een stad of vorst voerden Franks raadsheren uit Franks naam ook dagvaarten uit met en naar de jonker van Cuijck. In 1441 kocht Frank de heerlijkheid Hoogstraten en de helft van het ambacht Brecht van Jan van Cuijck.³⁰ De eerste sporen van de koop van Hoogstraten door

²⁵ AGRek. inv. nr. 5582, f. 61v.

²⁶ AGRek. inv. nr. 5583, f. 51v.

²⁷ RGP 242, xxxviii.

²⁸ RGP 242, nr. 2.

²⁹ A. van Steensel, 'Giften aan vrienden en invloedrijken. Schenkgewoonten van de stad Haarlem gedurende de Bourgondische en Habsburgse periode', *Holland 1* (2005) 1 – 22, aldaar 8.

³⁰ Damen, *Staat*, 295, 299.

Frank zien we in 1437, wanneer raadsheer Gilles van Wissenkerke samen met de rentmeester-generaal Jan Ruychrock en Dirk van Zwieten vanuit Sint Maartensdijk naar Bergen op Zoom vertrok om een dagvaart te houden tussen Frank en Jan van Cuijck. Later datzelfde jaar vertrok Gilles van Wissenkerke samen met Aarst van der Aa en secretaris Hendrik van Driel naar Antwerpen wegens een dagvaart met Jan van Cuijck. Dat de zaken nog niet rond waren bleek wel op enkele dagvaarten die later dat jaar nog volgden. Gilles vertrok nog met Jan Ruychrock naar Antwerpen ter dagvaart bij Jan van Cuijck om een financiële kwestie af te ronden, later nog naar Bergen op Zoom en Hoogstraten.³¹ Op 22 juni 1440 kreeg Gilles van Wissenkerke nog betaald voor een reis naar Antwerpen om Franks rechten op Hoogstraten te behartigen. Vanuit Antwerpen probeerde Gilles de zaken voor Frank te behartigen. In augustus stuurde hij een bode naar het gerecht van Hoogstraten om te weten of deze nog wel recht deed. Ook de rentmeester-generaal ontbood hij in augustus.³²

In 1460, tijdens de ziekte van Frank, moesten zijn belangen nog wel steeds behartigd worden. Het feitelijke bestuur werd door Franks vrienden en magen waargenomen en de raadsheren werden ook waarschijnlijk door deze mensen aangestuurd. In de zomer van dit jaar bevond Karel van Charolais zich in Zeeland en spande in Middelburg de Hoge Vierschaar van Zeeland aan. Jacob uit Borsselen werd naar Middelburg gestuurd om bij Karel van Charolais Franks afwezigheid te verontschuldigen bij de Zeeuwse vierschaar die Karel aanspande, waar Frank als Zeeuws leenman aanwezig moest zijn. Het is hoogstwaarschijnlijk dat de raadsheer in de Vierschaar zitting nam als gecommiteerde.³³

8.4 Frank en de wetsverzetting van Dordrecht

De bovenstaande voorbeelden zijn slechts summiere schetsen van situaties waar de dienders zich als gecommiteerden mee bezighielden. Het meest opmerkelijke is de wetsverzetting in Dordrecht waar Frank zich mee bemoeide, samen met Adriaan van Borsselen, heer van Brigdamme, en Jan van Glymes-Bergen. Het is niet duidelijk wat Franks belangen in Dordrecht waren, maar het feit dat hij zich met het stadsbestuur van deze, nabij zijn Voorne heerlijkheid gelegen, stad bezighield en het feit dat Dordrecht een politiek belangrijke stad was, is tekenend voor het gedrag van Frank als hoge edelman in Holland en Zeeland, die zijn gezag wilde laten gelden. De rol van de graaf van Oostervant en zijn gecommiteerden is te mooi om hier onbesproken te laten.

³¹ AGRek. inv. nr. 5576, f. 44v., f. 46v., f. 47r.

³² AGRek, inv. nr. 5577, 48r.-v.

³³ AGRek. inv. nr. 5584 f. 58v. en f. 66r.

Dordrecht werd regelmatig geplaagd door partijtwisten tussen de Hoeken en Kabeljauwen. Na de Zoen van Delft op 3 juli 1436 tussen Jacoba en Filips kwam een verbod op het spreken over Hoeken en Kabeljauwen om de Hollandse en Zeeuwse onrusten te onderdrukken. In Dordrecht werd dit verbod blijkbaar niet helemaal nageleefd daar het in 1455 nog eens in een stedelijke keur werd herhaald. In 1457 waren de termen nog steeds in zwang en de magistratuur moest het verbod op het gebruik van de termen nogmaals bekrachtigen op straffe van verbeuring van lijf en goederen. De partijstrijd bleef niettemin nog na deze datum voortbestaan en beleefde zelfs een hoogtepunt. In ongeveer twintig jaar waren afwisselend vijf Hoekse of Kabeljauws georiënteerde besturen in Dordrecht geïnstalleerd. Tot 1462 kende de stad een Hoeks bestuur, dat in dat jaar werd vervangen door een Kabeljauws bestuur. Dit hield het uit tot 1467 toen de magistraten werden vervangen door Hoeken. Deze hielden het uit tot 1473 toen de Kabeljauwen weer de macht in de stad in handen kregen gedurende vier jaar.³⁴

Wat was nu de reden dat de Hoeken en Kabeljauwen elkaar het licht niet in de ogen gunden? Ten eerste speelde een grote discussie en vijandigheid tussen beide partijen over de wijze van het bemachtigen van bestuurlijke functies. De corruptie betichtingen vlogen hene en weer. Ten tweede waren er sinds 1462 spanningen tussen de stad en Karel van Charolais, die toen al een gedeelte van het landsheerlijk gezag naar zich had toegetrokken en kon onderhandelen over de bedeeslag.³⁵

De twee leidende figuren in het Kabeljauwse en Hoekse kamp waren respectievelijk Jan Oom van Wijngaarden en Jacob Pot. Jan Oom behoorde tot het Dordtse patricische geslacht Oom. Al in 1438 was hij schout van Dordrecht en hij vervulde tot 1454 enkele malen het burgemeestersambt, tot hij in dit jaar van alle ambten werd uitgesloten na beschuldigingen van corrupte praktijken. Zijn broer Godschalk Oom van Wijngaarden werd samen met zijn kinderen uit de stad verbannen omdat ze nadien toch probeerden Jan Oom weer in het zadel te helpen. Toch wist Jan in 1463 wederom van gemeentewegen burgemeester te worden. Jans tegenspeler was de Vlaming Jacob Pot, die door een huwelijk in Dordrecht terecht was gekomen. Dit huwelijk bracht hem in de politiek aan Hoekse zijde, waardoor hij vanaf 1457 voor tien jaar het schoutambt van Dordrecht kon pachten. De twist tussen beide heren spitste zich vooral toe op de bede die aan de hertog betaald moest worden.³⁶

---

³⁴ J. van Herwaarden e.a., *Geschiedenis van Dordrecht tot 1572* (Hilversum 1996) 171.

³⁵ Van Herwaarden e.a., *Geschiedenis van Dordrecht*, 172.

³⁶ *Ibidem*, 172.

In 1462 lopen de spanningen zo hoog op in Dordrecht dat Frank van Borsselen samen met zijn magen Adriaan van Borsselen-Brigdamme en Jan van Glymes-Bergen besluit in te grijpen en de wet te gaan verzetten. Om de strategie voor te bereiden organiseerden de drie heren enkele dagvaarten met de stad Dordrecht te Gorinchem en te Brielle. Ten tijde van de dagvaart op Brielle, op 24 mei 1462, was Jan Brand echter al naar het Hof van Holland en de stadhouder te Den Haag vertrokken om de aangelegenheden rond Dordrecht te bespreken. Blijkbaar waren de zaken nog altijd niet naar tevredenheid geregeld, want Frank stuurde op 7 juni een bode naar Den Haag om Karels vertrouwing Anton Michels naar Brielle te halen. De reden om Anton te halen laat zich ondubbelzinnig in de rekening terug vinden: de wet moest in Dordrecht verzet worden en Michels was hiervoor als gecommiteerde van Karel van Charolais onmisbaar. De zaken gingen vanaf dit moment echt rollen: de heren Adriaan van Borsselen en Jan van Glymes-Bergen vertrokken samen met meester Jan Brand (Frank gaat zelf niet mee naar Dordrecht maar stuurde Jan als zijn gemachtigde) en Anton Michels naar Dordrecht om daadwerkelijk het Hoekse gerecht te ontslaan en een nieuw Kabeljauws gerecht te installeren. Het contact tussen Brand als gecommiteerde van Frank en Anton Michels blijft. Eind juli overlegde Brand met Michels in Den Haag, waarschijnlijk over de Dordtse aangelegenheden. In augustus ondernamen Adriaan van Borsselen, Jan van Glymes en Jan Brand nog een reis naar de stad. De zaken dienden blijkbaar nog goed in het oog gehouden te worden.³⁷ Het jaar erop bracht de raadsheer een bezoek aan de pas benoemde burgermeester Jan Oom van Wijngaarden, die van gemeentewege was benoemd.³⁸ Of deze echt om deze reden was benoemd waag ik te betwijfelen. Zijn broer, Godschalk Oom van Wijngaarden was namelijk voormalig raadsheer in het Hof van Holland en rentmeester-generaal, en een leenman van Frank van Borsselen te Voorne.³⁹ Zijn andere broer Tielman Oom was Franks kastelein en leenman te Voorne.⁴⁰ De bemoeienis van Frank wat betreft de aanstelling van Jan Oom ligt meer voor de hand, gezien de contacten die hij al met deze familie had en de wetsverzetting die het jaar ervoor op instigatie van Frank had plaats gevonden.

Uiteindelijk werd de bemoeienis van de drie heren met de wetsverzetting niet door iedere Dordtenaar op prijs gesteld. Cornelis Jansz. verwoordde zijn ongenoegen over het nieuwe Kabeljauwse stadsbestuur op niet mis te verstane wijze. Hij vond dat de nieuwe magistraten niet konden regeren en maar op de muur van de vergaderzaal in het stadhuis afgebeeld moesten worden met één hand in de mond en de andere in *de aars*; hij dreigde het

³⁷ AGRek. inv. nr. 5586, f. 54r . – 65v.

³⁸ AGRek. inv. nr. 5587, f. 65v.

³⁹ Damen, *Staat*, 479 – 480.

⁴⁰ A.A. Arkenbout, 'Het kasteleinschap van de burcht Oostvoorne', *Holland* 6 (1973) 273 – 282, aldaar 281.

hoofd van Jan Oom met een knots in te slaan tot *'dat breijn op die straet vallen'* zou; hij was van mening dat de stront van de heer van Brederode beter was dan de hele lijven van de heren Borsselen en de heer van Bergen en hij wenste tot slot de voltallige stadsregering de vallende ziekte toe. Deze uitspraken werden door de stadsregeerders allesbehalve in dank afgenomen. Als straf werden Cornelis' ogen uitgestoken en werd hij voor eeuwig uit de stad verbannen.⁴¹

In dit geval was het dus niet de vorst die de wet in een stad verzette, maar drie edelen aangevoerd door heer Frank van Borsselen die hiertoe het initiatief namen. Blijkbaar hadden de drie heren grote belangen in de stad, die zij door het Hoekse bestuur in het gedrang zagen komen. Dit is een aanwijzing voor het feit dat Frank wel degelijk verbonden was met de Kabeljauwen in Holland. Ook de felle strijd die er was tussen Reinoud van Brederode en Frank van Borsselen over de houtvesterij is hiervan een voorbeeld. De opmerking die Cornelis de ogen kostte maakt ook wel duidelijk dat tijdgenoten van Frank hem inderdaad verbonden zagen met de Kabeljauwse partij. Hoe het ook zij, Frank trad in deze kwestie vrij eigenmachtig op en liet zich vertegenwoordigen door zijn gemachtigde Jan Brand bij de werkelijke wetsverzetting. Deze twee zaken zijn duidelijk voor de profilering van Frank als hoge edelman die enerzijds zich actief bemoeit met politiek en zijn invloed laat gelden en anderzijds de daadwerkelijke afwikkeling overlaat aan zijn raadsheer die als gemachtigde optreedt.

8.5 Cliënten als liaisons tussen Frank en gewestelijke bestuursorganen

Franks dienders vervulden in sommige gevallen nog ambten in dienst van andere landsheerlijke bestuursorganen, zoals het Hof van Holland of de Kanselarij van Brabant. Deze dienders vervulden zo een dienstbetrekking voor twee heren: de Bourgondische hertog en de graaf van Oostervant. Vooral voor de laatste waren deze personen van groot belang: op deze wijze konden zijn belangen voortdurend behartigd worden, zonder dat hij hier al te veel omkijk naar had.

In 1443 verloor Frank voorgoed het ambt van raadsheer in het Hof van Holland. Vanaf 26 juli 1453 is Jan Ruychrock bezoldigd raadsheer in het Hof van Holland en Franks liaison in Den Haag. Bodes tussen Frank en Jan reisden af en aan om Frank van politieke zaken op de hoogte te kunnen houden. In 1456 kreeg Jan twee boden van Frank met brieven. Jaarlijks zou Jan brieven van Frank ontvangen over de stand van zaken, informatie en allerhande. Opmerkelijk hierbij is het overigens dat in veel gevallen tevens een brief naar Anton Miechels

---

⁴¹ Van Herwaarden e.a., *Geschiedenis van Dordrecht*, 173.

werd gezonden. In de zomer van 1559 wilde Frank blijkbaar graag contact opnemen met de stadhouder, Jan van Lannoy. Frank stuurde vanuit zijn hof te Brielle een bode naar Jan Ruychrock met de vraag of de stadhouder al in Den Haag was aangekomen. Wanneer dit niet het geval was, moest de bode informeren of Jan wist wanneer Jan van Lannoy dan wel in Den Haag zou aankomen.⁴²

Het graafschap Oostervant leverde Frank volgens afspraak een jaarlijkse som geld op, die opgebracht moest worden door de hertogelijke rentmeester-generaal van Henegouwen. Helaas bleef deze regelmatig in gebreke de graaf van Oostervant 500 klinkaarts te betalen. Hierom reisde Jan de Zadeleer naar Bergen om met de Henegouwse rentmeester-generaal te overleggen.⁴³ Ook reisde De Zadeleer naar Brussel om de stadhouder-generaal en Guillaume Poupet te verzoeken of de hertog aan zijn betalingsverplichting wilde voldoen.⁴⁴ Maar niet alleen door centrale ambtenaren werd getracht dit probleem tot een oplossing te brengen. Voor Frank was het gunstiger om de belangenbehartiging over te laten aan één van zijn rentmeesters, die toch al in Brabant zetelde en werkzaam was in de Kanselarij. Het betreft hier rentmeester Adriaan van der Ee, rentmeester van Everen, die Franks belangen in zijn Zuidelijk gelegen heerlijkheden beter kon behartigen bij de hertog of de Brabantse Raad dan Frank of zijn raadsheren zelf konden.⁴⁵

8.6 Besluit

Frank zette zijn cliënten in om zijn eigen politieke spel te spelen. De kennis en vaardigheden waarover de dienders beschikten werden ingezet door de patroon om zijn eigen belangen te kunnen verdedigen en te behartigen bij de vorstelijke bestuursorganen. In juridische zaken speelden de cliënten een zeer belangrijke rol als zijn procureur. ‘Monsterzaken’ zoals de zaak tussen heer Frank als houtvester van de Haarlemmerhout en heer Reinout van Brederode zijn hier een goed voorbeeld van. Beide kemphanen waren ook nog eens politieke tegenstanders, waardoor een gunstige uitkomst voor Frank van groot belang was. Frank had goede troeven in handen om de zaak in zijn voordeel te kunnen beslechten. Zijn raadsheer meester Jan Brand trad op als procureur, wat geen moeilijke keuze moest zijn geweest. Hij was immers jurist in beide rechten en had als officiaal van Utrecht

⁴² AGRek. inv. nr. 5582, f. 53r.

⁴³ AGRek. inv. nr. 5584, f. 62v.

⁴⁴ AGRek. inv. nr. 5583, f. 49v.

⁴⁵ Van de ontvanger-generaal van Henegouwer, Johan Aubert, is één brief bewaard gebleven in het Archief Nassause Domeinraad, waarin de ontvanger-generaal verklaarde dat Frank voor de inning van de 500 klinkaards en de andere schulden die Frank nog ter vordering bij de hertog had lopen zich voor betaling moest wenden tot de rentmeester van Zeeland Bewesterschelde, gedateerd 4 augustus 1462: NDR inv. nr. 656.1002.

ongetwijfeld de kennis en vaardigheden die nodig waren om een rechtszaak tot een goed einde te brengen. Daarnaast had Frank een cliënt die zitting had in het Hof: zijn eigen raadsheer en voormalig rentmeester-generaal Jan Ruychrock. De andere leden en ambtenaren werkzaam bij het Hof werden door Jan Brand met geschenken mild gestemd voor Franks zaak, wat uiteindelijk tot een zwaar bevochten juridische overwinning leidde. Franks invloed en gezag bleef behouden, dankzij de inspanningen van zijn cliënten.

Ook bij de dagvaarten werden zijn cliënten namens de graaf van Oostervant gecommiteerd om te onderhandelen. De bestuurlijke kennis en kennis van de politieke verhoudingen zal ongetwijfeld een rol gespeeld hebben. Ook de financiële belangenbehartiging bij de nagelaten betalingsverplichtingen van de hertog werden opgelost door de kennis en vaardigheden van de cliënten. Het waren onder andere deze trouwe diensten waar Frank zoveel geld in investeerde: economisch kapitaal voor sociaal kapitaal (diensten en trouw).

De cliënten droegen ook op een andere wijze bij aan de verhoging van de status van heer Frank. Het zou tijdgenoten ongetwijfeld opgevallen zijn dat hij zijn zaken liet behartigen door gemachtigden, die ook nog eens op hoog bestuurlijk niveau opereerden. Het onderhouden van een dergelijk uitgebreid cliëntennetwerk wat zo goed zichtbaar was, was op zich al statusverhogend. Maar belangrijker is wellicht nog het feit dat Frank zich liet vertegenwoordigen in zoveel zaken en zelf zelden uit Brielle vertrok om de zaken te regelen. Integendeel, hij verbleef steeds vaker op zijn hofstede te Brielle. Dit doet sterk denken aan de vorst die zijn belangen ook liet behartigen door gecommiteerden en zelf zoveel mogelijk op een centrale plaats verbleef. Het is duidelijk dat heer Frank zich een belangrijk man voelde, en zich hiervoor bijna vorstelijke allures aanmat.

Conclusie

Frank van Borsselen behoorde tot de groep van bovengewestelijke edelen binnen het Bourgondische landencomplex. Hij kende tot zijn huwelijk met Jacoba van Beieren in 1434 een glansrijke ambtelijke carrière in dienst van de Bourgondische hertog. Van Borsselen wist met enkele verwanten het graafschap Zeeland van Filips te pachten in 1430 en was daarna tot 1432 gouverneur van Holland en Zeeland. Daarnaast was hij onder meer aangesteld als rentmeester van de aan de grafelijkheid toegevallen goederen van Gwijde van Blois, rentmeester van Tholen en Schakerloo en dijkgraaf van Noord-Beveland. Na zijn huwelijk met Jacoba van Beieren in 1434 moest hij een groot deel van zijn ambtelijke functies neerleggen en behield alleen zijn functie als onbezoldigd raadsheer in het Hof van Holland (1436 – 1443) en houtvester van de Haarlemmerhout (1434 – 1470).

Dat Frank na 1436 een flink deel van zijn functies moest neerleggen en na het overlijden van zijn echtgenote en terugtrekking op zijn hoven een deel van zijn directe politieke macht moest afstaan, neemt niet weg dat hij zich niet bleef profileren als bovengewestelijk-edelman. In plaats daarvan jaagde hij een omvangrijk goederenbezit na en zette een luisterrijke en uitgebreide hofhouding op: zaken die zijn prestige als hoge edelman benadrukten én hem van behoorlijke financiële reserves voorzagen. Als telg uit de tak Borsselen-Sint Maartensdijk erfde hij in 1424 de hoge heerlijkheid Sint Maartensdijk in Zeeland en Zuilen in het Sticht Utrecht van zijn vader, en andere kleinere ambachten in Zeeland en Holland, zoals Scherpenisse, Poortvliet en Pendrecht. Van zijn moeder, Oede van Boutersem-Bergen, erfde hij de hoge heerlijkheid Everen, gelegen bij Brussel. Voornamelijk na 1436, kon Frank zijn domeinen flink uitbreiden door koop en erfenis. Zo wist hij de prestigieuze Brabantse heerlijkheid Hoogstraten te kopen van Jan van Cuyck, gevolgd door de omliggende ambachten Zundert, Brecht en Rijkevorsel. Ook in Zeeland breidde hij zijn goederen bezit uit, door aanspraak te maken op de goederen van Filips van Borsselen na diens overlijden. Door deze aanspraak verkreeg heer Frank onder andere het ambacht Borsselen, met daarbij de kernheerlijkheid van het geslacht Borsselen: het ambacht met hoge en lage jurisdictie Monster en het slot aldaar. Zijn huwelijk met Jacoba leverde hem de hoge heerlijkheid Voorne en de titel ‘graaf van Oostervant’ op. Deze ambachten bestonden in de eerste plaats uit de lage (en soms hoge) jurisdictie. Daarnaast bestonden ambachten nog uit een complex van heerlijke rechten: ambachtsgevolgen (zoals molendwang, recht op aangewassen landen en het recht op het veer) en overige rechten (zoals het tiendrecht). Helaas zijn deze verschillende rechten voor de meeste ambachten niet meer te reconstrueren. Door de

gebrekkige administratie en slordige leenbrieven, waar doorgaans werd verwezen naar de rechten bij het ambacht zoals de vorige bezitter die in leen had, was het waarschijnlijk een zaak van gewoonterecht en algemene bekendheid welke ambachtsgevolgen bij welk ambacht hoorde.

Zijn omvangrijke goederenbezit leverde Frank prestige, macht en inkomen op, én was een middel om zijn cliënten aan zich te kunnen binden. Zijn domeinen moesten immers bestuurd worden: voor de juridische rechten bij een ambacht kon Frank een schout of soms baljuw aanstellen, om zijn goederen te beheren en gelden te innen stelde hij rentmeesters aan. Op centraal niveau stelde heer Frank raadsheren, secretarissen en een rentmeester-generaal aan. Uit de inkomsten van de domeinen financierde Frank zijn omvangrijke ambtenarenapparaat en hofhouding. Door het aanstellen van vertrouwelingen op deze ambtelijke posities wist hij deze cliënten nauwer aan zich te binden en zijn prestige te laten stijgen. Door deze band bouwde Frank niet alleen een uitgebreid ambtelijke organisatie op, maar haalde ook expertise voor het bestuur in huis, en cliënten via wie hij politieke macht kon uitoefenen.

Het ambtenarenapparaat was een uitgebreid netwerk. Op lokaal niveau speelden de rentmeesters en gerechtelijke ambtenaren (schouten en baljuws) een belangrijke rol. De rentmeesters van de domeinen beheerden de ambachtsgevolgen en andere rechten, zoals tienden, die Frank in het ambacht had. Het was hun taak de inkomsten en gedane uitgaven te administreren en de inkomsten uit het ambacht over te dragen aan de rentmeester-generaal. De baljuws, drossaards en schouten spraken namens Frank recht binnen het domein waarin zij ressorteerden. Op centraal niveau speelden de raadsheren en secretarissen een belangrijke rol. Enkele van deze waren (geschoolde) specialisten op het gebied van financiën en rechtspraak. Ze voorzagen Frank van raad, fungeerden als een college van hoger beroep voor de rechtspraak binnen zijn domeinen, hoorden jaarlijks de rekeningen af van de domaniale rentmeesters en de rentmeester-generaal en waren aanwezig bij de benoeming van nieuwe domeinambtenaren. Belangrijker was nog hun rol op het gebied van specialistische taken zoals het vertegenwoordigen van Frank bij verschillende dagvaarten en het optreden als procureur bij de vorstelijke instanties.

Door de omvangrijke domeininkomsten wist Frank een vrij grote hofhouding op te zetten. Als centrale plaats voor zijn hof koos hij zijn hofstede te Brielle, die hij verkreeg uit zijn lijftocht. De centrale ligging van het havenstadje, vanwaar hij vrij gemakkelijk bij zijn andere belangrijke bezittingen, het kasteel te Sint Maartensdijk en het slot Teilingen, en zijn huizen in Middelburg en het bestuurscentrum Den Haag kon komen, lagen aan de basis voor

deze keuze. De organisatorische opbouw van zijn hofhouding was een samensmelting van Franks topambtenaren (raadsheren, secretarissen, rentmeester-generaal) en de dienders en hovelingen die belast waren met de dagelijkse verzorging van Frank en de bezittingen op het hof (het hotel of de herberg). Aan het hoofd van de hofhouding stond de hofmeester, aan wie de dagelijkse leiding over het hofpersoneel was toevertrouwd. De hofmeester werd in de financiële huishouding van het hof bijgestaan door de klerk van de kost (een functie vervuld door één van de secretarissen), die zorgdroeg voor de lopende inkomsten en uitgaven aan het hof. De klerk van de kost legde hiervoor schriftelijke verantwoording af bij de rentmeester-generaal. Organisatorisch kan het hof onderverdeeld worden in vijf hofafdelingen, drie ‘onderafdelingen’ en een stoet aan hovelingen die niet duidelijk te plaatsen zijn. De hofafdelingen die zorgden voor voedsel en drank stonden het hoogst in aanzien. Het gaat hier om de afdelingen ‘keuken’, ‘bottelarij’ en ‘panneterij’. De keuken was verantwoordelijk voor het bereiden van maaltijden en voor het beheren en inslaan van de ingrediënten. De bottelarij had tot taak het op peil houden van de drankenvoorraad (voornamelijk witte rijnwijn en bier). De panneterij ten slotte droeg zorg voor het inslaan van tarwe, rogge en graan en het bakken van het brood. Naast deze afdelingen die zorgden voor de inwendige mens, waren er nog de afdelingen ‘maarschalkij’ en ‘kamer’. De leden van de maarschalkij waren werkzaam op de stallen en zorgden voor Franks paarden, stallen en alle zaken daaromheen. De kamer zorgde voor de persoonlijke verzorging van Van Borsselen. Opmerkelijk aan het hof was de vrij grote personele bezetting van de valkerij, zeker in vergelijking met andere vorsten van zijn tijd.

De samensmelting tussen de top van het ambtenarenapparaat en het hof blijkt duidelijk wanneer we kijken naar de stratificatie van het hof. Deze stratificatie en de omvang van het hof komt het duidelijkst naar voren bij de beneficianten van rouwkleden uit de erfenis van de graaf van Oostervant. Alle personen die een band met het hof hadden kregen uit deze erfenis een bepaald aantal el rouwlaken, gekoppeld aan de status van de beneficiant. De raadsheren en de rentmeester-generaal ontvingen zes en zeven el rouwlaken, van de hoogste kwaliteit. De hofmeester, de kamerlingen en de hoofden van dienst kregen allen vijf el lakens uitgedeeld voor het maken van de rouwcape. De overige hovelingen, waaronder ook de Brielse medici die tijdens het leven van Frank regelmatig aan het hof werden ontboden, kregen allen vier el rouwlakens. Binnen de groep van beneficianten die vier el laken ontvingen, is er nog een onderscheid aan te brengen tussen de kwaliteit van het laken en de beneficiant. In de processie werd door de lengte van de rouwcape en de kwaliteit van het materiaal voor de toeschouwers duidelijk wat de status van de deelnemers was. Op deze wijze werden de bestaande sociale

posities nog eens benadrukt. Het belangrijkste is het echter, dat door deze grote rouwstoet de status van Frank van Borsselen nog voor de laatste maal werd uitgedrukt.

Zoals boven reeds is opgemerkt wist Frank een gedeelte van zijn sociale netwerk te incorporeren in zijn ambtenarenapparaat. Belangrijke medestanders, familieleden of vrienden hiervan vonden hun ingang in dit corps, veelal op domaniaal niveau. Leden van belangrijke Kabeljauws georiënteerde Zeeuwse adellijke geslachten waren op deze wijze aan Frank verbonden. De broers Jan en Jacob van Kats behoorden tot de vrienden van hem, maar ook tot Franks domaniale ambtenarenapparaat. Jan van baljuw van Franks stamheerlijkheid Sint Maartensdijk, Jacob baljuw van de andere belangrijke Zeeuwse hoge heerlijkheid en dorp Kortgene. De oude vriendschapsbanden tussen de twee geslachten Kats en Borsselen werden op deze manier benadrukt. Maar belangrijker was nog dat Frank via Jacob toegang tot de politieke macht kon verkrijgen, daar hij zitting had in het Hof van Holland. Ditzelfde gold voor Adriaan van Reimerswaal. Als telg van het bevriende geslacht Kabeljauwse Reimerswaal werden de banden tussen de beide families aangehaald door Adriaan te benoemen tot baljuw van Voorne. Maar ook nu betekende het wederom een toegang tot de macht, daar Adriaan in de jaren '40 zitting had in het Hof van Holland. Dat (bastaard)verwanten van goede vrienden en familieleden ook toegang vonden blijkt uit de aanstelling van Wolfert de bastaard van Bergen. Frank was goed bevriend en een ver familielid van de invloedrijke edelman Jan II van Glymes, heer van Bergen op Zoom. Door de bastaardbroer van Jan op te nemen in zijn domaniale ambtenarenapparaat wist Frank de banden tussen hem en Jan aan te halen.

Ook andere personen die meer een cliëntenrol vervulden dan deze personen zien we terug onder de ambtenaren, voornamelijk op centraal niveau. De belangrijkste van deze echte cliënten was Jan Ruychrock, die was begonnen als Franks secretaris in zijn periode als gouverneur van Holland en Zeeland. Na Franks val bleef Jan trouw aan zijn patroon en werd aangesteld als rentmeester-generaal en secretaris. Deze trouw aan Van Borsselen pakte uiteindelijk goed uit voor Jan, toen hij in 1453 Frank officieel opvolgde als raadsheer in het Hof van Holland. Daarnaast bleef hij werkzaam als Franks persoonlijke raadsheer. In het kielzog van Jan kwamen ook enkele verwanten van hem in dienst: Klaas Ruychrock, Filips Ruychrock en Jacob van Zantfoort. Frank kon zo steunen op de trouw van een hele familie. Wederom waren deze cliënten niet alleen statusverhogend, maar hadden ook een functioneel nut: toegang tot de macht. Jan en Filips hadden beiden zitting in het Hof van Holland. Bovendien had Filips nog goede contacten met Karel van Charolais. Twee andere trouwe cliënten waren de Utrechtse geestelijken meester Jan Brand en meester Jacob uit Borsselen.

Jan Brand bracht het tot kanunnik van het Utrechtse Domkapittel, officiaal van Utrecht en deken van Franks kapittel te Sint Maartensdijk. Daarnaast was hij werkzaam als Franks raadsheer en vervulde hij door zijn kennis van de beide rechten veel diensten als zijn procureur voor het Hof van Holland. Ook Jacob was een jurist die door Frank als procureur werd ingezet. Tevens konden beide Utrechtse geestelijken Frank goed vertegenwoordigen in Utrecht, daar zij als kanunniken zitting hadden in de Utrechtse Statenvergadering.

Om zijn dienaren en cliënten aan zich te binden had Frank verschillende middelen ter beschikking. Het belangrijkste middel om zich te verzekeren van de diensten van deze personen waren de beloningen voor diensten. Het meest gangbaar waren de wedden die jaarlijks uitgekeerd werden aan de domeinambtenaren en hovelingen. Deze wedden verschilden naar gelang de status van de diender. De baljuw van Voorne toucheerde jaarlijks een groter bedrag aan wedde dan bijvoorbeeld de baljuw van Monster. Ook binnen de hoforganisatie was er een verschil in de hoogte van de wedden: de hoofden van dienst verdienden meer dan de leden van de schutterij. Sommige dienders ontvingen geen jaarlijkse wedde, maar konden rekenen op onderhoud aan het hof. Het gaat hier in ieder geval om de kamerlingen die niet in de weddelijsten voorkwamen en enkele raadsheren, die in principe ook geen wedde uitgekeerd kregen. Sommige dienders werden beloond met een combinatie van een jaarlijkse wedde en hun onderhoud aan het hof. We moeten hierbij denken aan Franks secretarissen en bijvoorbeeld de hoofden van dienst.

Behalve dit systeem van wedden had Frank nog andere middelen ter beschikking om cliënten en dienders aan zich te binden. In de eerste plaats waren dit verschillende occasionele geschenken. Voorbeelden hiervan zijn enkele glasramen die Frank schonk aan zijn raadsheer Aarst van der Aa en één van zijn boden, een pillgave in de vorm van geld of een zilveren kan en een wijnschenking.

Kostbaarder en blijvender dan deze geschenken was het belenen van land en functies. Deze voorrechten vielen dan ook alleen de belangrijkste domeinambtenaren, raadsheren en secretarissen ten deel. Jan Ruychrock ontleende op deze wijze een flinke portie van zijn leengoederen aan Frank van Borsselen. Ook lijfarts Bartholomeus van Ethen had enkele leengoederen op Voorne liggen. Rentmeester-generaal Jan de Zadeleer werd beleend met het schoutambacht van Oostvoorne.

Tot slot kon Frank door middel van het collatierecht op het door hem gestichte kapittel van Sint Maartensdijk en zijn heerlijke kapittel op Oostvoorne daar de dekens benoemen. Deze functies brachten voor de cliënten zowel prestige als inkomsten met zich mee, en waren een machtig middel om cliënten te binden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Frank deze

posten liet bezetten door zijn belangrijkste raadsheren. In Sint Maartensdijk bekleedde Jan Brand het decanaat, in Oostvoorne eerst Pieter van Beoostenzweene en later Jacob uit Borsselen.

De forse investeringen die Frank deed om zijn cliënten en dienders aan zich te binden deed hij niet voor niets: hij verlangde er trouw en dienstbaarheid voor terug. De dienstbaarheid van de cliënten werd uitgedrukt in de vele diensten die vooral zijn raadsheren en sommige van de belangrijkste domeinambtenaren voor hem uitvoerden. In de eerste plaats waren het de algemene taken die een domeinambtenaar, raadsheer of secretaris naar behoren moest uitvoeren. In sommige gevallen kwamen hier nog extra diensten bovenop. In bijvoorbeeld het geval van de rentmeester van Everen, Adriaan van der Ee, werd van hem verwacht Franks belangen in Brabant te behartigen en contact te houden met de Raad van Brabant en het Bourgondische hof. De raadsheren Jan Brand en Jacob uit Borsselen waren belast met vele dienstreizen op juridisch vlak: regelmatig traden zij op als procureur voor het Hof van Holland of de Grote Raad van de hertog.

Zoals uit het bovenstaande blijkt lag Franks domeinbezit aan de basis voor de rol van zijn ambtenaren en hovelingen in zijn profilering als hoge edelman na 1436. Het waren niet meer de hoge bestuurlijke functies en de goede contacten met de vorst waaruit hij zijn positionering als bovengewestelijke edelman haalde, maar zijn omvangrijke en verspreide domeinbezit en het cliëntennetwerk dat hij uit de domeinopbrengsten kon onderhouden. De domeinen verschaften Frank van Borsselen een groot bovengewestelijk prestige (symbolisch kapitaal), een omvangrijk economisch kapitaal, uitgedrukt in hoge financiële inkomsten, en politiek kapitaal, uitgedrukt in de ambtenaren die hij op lokaal niveau kon benoemen. Deze kapitaalvormen, en voornamelijk het economisch kapitaal, zette hij op grote schaal om in sociaal kapitaal, meer symbolisch kapitaal en meer politiek kapitaal. In mindere mate zette Frank ook economisch kapitaal om in cultureel kapitaal. Het omzetten van economisch kapitaal in sociaal kapitaal en symbolisch kapitaal geschiedde door de financiële vergoedingen, wedden voor dienstverbanden, geschenken en beleningen die Frank deed aan zijn dienders en cliënten. Politiek kapitaal en prestige wist hij te vermeerderen door cliënten en getrouwen aan zich te binden door hen te benoemen op lokale bestuursfuncties en zo verzekerd te zijn van hun steun en in sommige gevallen toegang tot de macht. De ambtenaar kreeg prestige (symbolisch kapitaal), wedde (economisch kapitaal) en lokale macht (politiek kapitaal), waar Frank trouwe dienaren voor terugkreeg (sociaal kapitaal en symbolisch kapitaal). Op deze wijze kon hij een uitgebreid netwerk aan cliënten opzetten, waarvan een

gedeelte was verbonden als ambtenaar of hoveling. Dit ambtenarenapparaat verhoogde Franks sociale kapitaal doordat hij deze mensen kon inzetten wanneer dat nodig was. De ambtelijke en sociale achtergrond van sommige dienders en cliënten zorgden er ook voor dat Frank toegang kreeg tot gewestelijke bestuursorganen en daarmee toegang tot de macht, zodat zijn politiek kapitaal vermeerderde. Tot slot was door de omvang van een dergelijk uitgebreid netwerk van cliënten Franks prestige als topedelman gestegen. Naast de omvang van het ambtenarenapparaat zorgde ook het hof voor vermeerdering van symbolisch kapitaal en cultureel kapitaal. Kortom, Franks ambtenaren en hovelingen speelden een belangrijke rol in zijn profilering als Bourgondisch top-edelman: het waren deze lieden waarin Franks sociaal kapitaal, politiek kapitaal en symbolisch kapitaal tot uitdrukking kwam en waarmee hij zich ook na 1436 kon meten met de overige leden van de ontluikende groep bovengewestelijke edelen.

Bijlage 1. Raadsheren, secretarissen en domeinambtenaren

In dit repertoire zijn enkele biografische notities opgenomen van de domeinambtenaren, raadsheren en secretarissen van Frank van Borsselen, in de periode 1436 – 1470. Het repertoriu kent een volgende opbouw:

NAAM, voornaam, (overlijdensdatum)

1. Titels (universitair/geestelijk/ridder)
2. Geboorteplaats/ streek
3. Bezit
4. Ouders
5. Echtgenote
6. Kinderen
7. Verwanten in dienst Frank van Borsselen
8. Lenen van Frank van Borsselen
9. Functies in dienst van Frank van Borsselen
10. Functies andere edelen
11. Functies voor steden/ instanties
12. Functies voor de vorst
13. Overige Informatie (o.a.: dienstreizen namens Frank, woonachtig aan één van de hoven, verwantschap binnen de kring van ambtenaren)

Bronvermelding

AA, Aarst van der

7. Jacob van der Aa* (broer?)
9. Raadsheer van 1453 tot met in ieder geval 1469 en sinds 13 augustus 1454 baljuw van Westvoorne, Goedereede en bewaarder van de Zeemond. A. wordt in deze functie opgevolgd door Jacob van der Aa*
12. Drost en kastelein van Gorinchem 1432, tollenaar van Gorinchem – 1436
13. A. is veelal in de nabije omgeving van Frank te vinden: in 1453 verbleef hij met Frank in zijn huis te Haarlem. A. beschikte over een eigen kamer aan Frank's hof en had een huis te Brielle. A. ging op dagvaart van Den Haag naar Dordrecht op 28 januari 1431

AGH 88 82v. – 83r., AGRek. inv. nrs. 5578 f. 69v., 5592 f. 85r., Dagvaarten I, 1^e stuk, 147, Dagvaarten I, 2^e stuk, nr. 1286, Arkenbout, *Frank*, 31, 133

AA, Jacob van der († maart 1461)

7. Aarst van der Aa* (broer?)

9. Baljuw van Westvoorne vanaf 20 november 1460. In maart 1461 overleed J. echter al, en werd opgevolgd door Cornelis Jan Hughesz*

AGH 88 f. 136r., AGRek. 5584 f. 19v., 5585 f. 17v

ARENDS, Klaas († <1463)

9. Rentmeester van Overmaze namens Adriaan van Rietveld en 's-Gravenzande vanaf 1455 tot 1463

12. Schout van 's-Gravezande

AGRek. 5576 f. 3r., 5586 f. 3v

BERGEN, Hendrik (Wolfertsz.) de bastaard van

1. Meester?

4. Wolfert de bastaard van Bergen

7. Wolfert de bastaard van Bergen* (vader)

9. Baljuw van Scherpenisse vanaf 20 mei 1459 en baljuw van Sint Maartensdijk (opvolger van Dankaart Oerts*) vanaf 23 juni 1462, beide functies tot in ieder geval 1469

13. Erfgenaam Wolfert de bastaard van Bergen*, opvolger als baljuw van Scherpenisse. H.'s kind werd op 20 augustus 1459 ten doop gehouden te Brielle. H. gaat met Floris de bastaard van Borsselen mee naar Frankrijk om voor de Bourgondische hertog te strijden

AGH inv. nr. 88, f. 117v., 157 v., AGRek. inv. nr. 5592, f. 18v., Arkenbout, *Frank*, 95 en 200

BERGEN, Wolfert de bastaard van (†<1461)

4. Waarschijnlijk is de vader Jan I van Glymes-Bergen († 1427), heer van Bergen op Zoom of Jan's schoonvader Hendrik van Boutersem alias Bergen. Argument pro Jan I: de goede band tussen Frank en Jan II van Glymes-Bergen, gezien de uitwisseling van vele geschenken en bezoeken. Argument pro Hendrik van Bergen: de moeder van Frank was Oede van Boutersem alias Bergen, zus van Hendrik van Bergen. Het aanbieden van een ambt aan een 'familielied' is niet ondenkbaar. Daarnaast kan de naamgeving van zijn zoon op een bepaald afstammingsbewustzijn duiden, gezien de naamgeving van W.'s zoon en vader

6. Hendrik Wolfertsz. de bastaard van Bergen*

7. Hendrik Wolfertsz. de bastaard van Bergen* (zoon)

9. Baljuw van Scherpenisse vanaf 1437 (inv. 5576 f. 9v) tot 1460 (5583 f. 17r)

AGRek. 5576 f. 9v., 5583 f. 17r., Arkenbout, *Frank*, 31

BEOOSTENZWEENE, Pieter van †<22-05-1459

1. Meester, doctor kanoniek recht

2. Zeeland, Renesse ^{Damen},

9. Raadsheer vanaf <1452 – 1454, deken van Oostvoorne 1442

12. Registerklerk 06-04-1433 – 30-03-1441, onbezoldigd raad Hof van Holland 1434 – 1443

13. P. studeerde te Erfurt 1418, Keulen 1422, 1424, decaan van de artes-faculteit en later rector van de universiteit van Leuven. Ontvanger van de heergewaarden in Holland en Zeeland namens de commanderij van Sint-Jan van Haarlem 1433 – 1436. P. vervaardigt een repertorium op de grafelijke registers en grafelijke oorkonden, het *Remissorium Philippi* ^{Damen}, *Staat*, 444

BEVERSLUIS, Jan van de

7. Anthonis van de Beversluis* (broer?)

9. Drossaart van Hoogstraten namens Jan Ruychrock* vanaf 27 augustus 1460 tot met in ieder geval 1469

13. Opmerkelijk in de aanstellingsbrief is dat J. uitdrukkelijk te verstaan wordt gegeven dat hij doodslag niet onbestraft mag laten. Tevens staat in de aanstellingsbrief als enige van alle bewaard gebleven brieven vermeld dat J. een *behoerlijke* eed heeft afgelegd in het bijzijn van Frank van Borsselen, zijn raadsheren mr. Jan Brand*, Jan Ruychrock* en rentmeester-generaal Jan de Zadeleer*

13. J. behartigde namens Frank een zaak tegen de hertog voor de Brabantse Rekenkamer (*Chambre des Comptes*) op 24 april 1464

AGH 88 f. 134r. – v., AGRek. 5592 f. 9r., Godding, *Conseil*, 293 noot 430

BEVERSLUIS, Anthonis van de

7. Jan van de Beversluis* (broer?)

9. Schout van Frank's deel van Brecht vanaf 4 februari 1464 tot met in ieder geval 1469. A. volgde Jan van Pulle* op in deze functie

AGH 88 f. 165r., AGRek 5592 f. 20v.

BOLLE, Willem †30-09-1474<14-11-1478

2. Holland, Haarlem

3. Heer op Zaanen, van 's-Gravenpolder. Heeft sinds 8 febr. 1486 de tienden van de Zwakepolders in leen van de abt van S. Paulus, die aanspraken maakt op dit poldergebied, waar de 's-Gravenpolder o.a. deel van is

4. Floris Bolle x Hadewich, dochter van Willem van Zaanen

5. Cornelia, bastaarddr. an Willem van Oostende

6. Jan; Pieter; Floris; Cornelia x Anton van Kats

9. Rentmeester van 's-Gravenpolder vanaf 9 augustus 1960 tot in ieder geval 1469

Opmerkelijk is het feit dat in de aanstellingsbrief als rentmeester W. als enige van zijn collega rentmeesters het recht kreeg schout en schepenen te zetten in zijn ambtsdistrict

10. Rentmeester van Putten en Strijen voor Karel van Charolais 1459 – 1469

12. Klerk van gouverneur Willem van Lalaing 1442; onbezoldigd secretaris 1443; bezoldigd secretaris 22-10-1445 – 22-05-1451; substituut-procureur-generaal 1448; rentmeester van Beostenschelde 1451 – 1474; ontvangt dijkgraafschap van het westelijk derde deel van Noord-Beveland levenslang 1455; baljuw van Zierikzee en dijkgraaf van Schouwen (Noord- en Oostzijde 1466 – 1470

AGH 88, f. 133r., AGRek. 5592 f. 13r., Damen, *Staat*, 445, Dekker, *Zuid-beveland*, 252 – 253

BOORVLIET, Hughe van

9. Baljuw van Kortegene namens Jacob van Kats vanaf 1457 en zelfstandig baljuw sinds 1467

AGRek. 5581 f. 15r., 5591, 22r., 5592 f. 20v.

BORSSELEN, Jacob uit († in 27-11-1471)

1. Meester

2. Zeeland, Borselen?

9. Raadsheer vanaf 1456, secretaris en rentmeester-generaal vanaf 1468, deken van de St. Pancras te Oostvoorne vanaf 1456

11. Kanunnik en scholaster van de Oudmunster te Utrecht vanaf 1454 tot zijn dood. Vanaf 1460 kapitulair kanunnik van de Oudmunster

13. Jacob reisde in 1458 van Middelburg naar Goes om een geschikte koorknaap voor Frank te vinden

AGRek. 5580 f. 76r., 5592 f. 1r., Van den Hoven van Genderen, *Heren*, 140, 360, 718, Jongkees, *Staat en kerk*, 152

BORSSELEN, Jacob Florisz. de bastaard van

2. Zeeland, Walcheren?

4. Bastaardzoon van Floris van Borsselen, heer van Souburg († 03-04-1447)

9. Schout van Dijkshoek in Noord Beveland sinds 26 april 1452

13. Het is met Jacobs vader, Floris van Borsselen, met wie Frank pandhouder van Holland, Zeeland en Friesland was

AGH 88 65r, Damen, *Staat*, 446

BOUCHOUT, Wouter van

1. Heer (priester?)

9. Rentmeester-generaal vanaf 1446 tot 1449.

HGC 6555, 6556, 6557.

BRAEM, Werner

9. Rentmeester van Zuilen vanaf 28 augustus 1460 tot in ieder geval 1469

AGH 88 f. 134v., AGRek 5592 f. 11 r.

BRAND (Mattijsz.), Jan († rond 1468)

1. Meester

2. Delft

4. Mathijs Klaasz. Brand (sterft 1421)

9. Raadsheer vanaf 1455 tot met 1467; secretaris en rentmeester generaal vanaf 1466 tot met 1467. Vanaf 1444 kanunnik en vanaf 1456 deken van Sint Maartensdijk

11. Officiaal van Utrecht vanaf 1456. Tevens vanaf 1456 een kanunniksprebende aan het Domkapittel van Utrecht. Tussen 10-09-1464 en 20-10-1464 was J. aartsdiaken van de Utrechtse Domkerk, die hij moest opgeven en in de plaats kanunnik werd

13. J. studeerde in 1441 te Orléans, waar hij procureur van de Germaanse natie was en zijn baccalaureaat in beide rechten behaalde, ervoor had hij al de meesterstitel aan een artes-faculteit te Keulen verworven (1432). In 1446 behaalde hij tevens zijn licentiaatsdiploma in het kanonieke recht. Ook werd J. in 1439 genoemd in het matrikel van Leuven. J. wordt genoemd in verband met de vrede tussen hertog Filips en Rudolf van Diephold in 1430. J. werd tevens tussen 1460 – 1466 uit de stad Utrecht verbannen, daar hij partij koos tegen Reinoud van Brederode, die het kathedraal van Utrecht wilde bezetten tegen de wil van de Bourgondische hertog. Wellicht beschikte J. over een eigen kamer aan Frank's hof te Brielle. Ter dagvaart naar Haarlem, januari 1467. J. nam in zijn testament op dat na zijn dood een kapel in de Oude Kerk van Delft gevestigd moest worden. J. behartigde voorts vele belangen

van Frank voor het Hof van Holland, met als belangrijkste zaak Franks rechten in de Haarlemmerhout

AGRek. inv. nrs. 5579, f. 67r; 5592, f. 85r.; Dagvaarten III, nr. 2; Dagvaarten III, 435; Arkenbout, *Frank*, 31; Van Mieris, *Charterboek IV*, 967 – 971; H. de Ridder-Symoens, C.M. Ridderikhoff en D. Illmer, *Premier livre des procureurs 1444 – 1526*, nr. 10

BRUNESZ., Hughe Willem († > 2-10-1470)

9. Schout van Brielle tot zijn overlijden, uiterlijk 2 oktober 1470, toen hij werd opgevolgd door Albert van Driel*

AGH 88, f. 175r.

BULGROEN, Jan van

9. Schout van Westbroek bij Zuilen sinds 27 maart 1464 –

AGH 88 f. 169r.

BYE, Willem de

3. Ambachtsheer van 's-Gravenpolder 1430 – 1438, in erfleen ontvangen van Jacoba van Beieren. Verkoopt in 1438 zijn ambacht aan Frank van Borselen en Wolfert van de Maalstede

9. Rentmeester van Voorne vanaf 1437 tot 1462 en bewindvoerder zeemond van Voorne 1439

10. Was als meester-pennetier verbonden aan het hof van Jacoba van Beieren. W. was tevens in dienst als schildknaap van hertog Filips en kreeg van deze in 1432 7000 Dordrechtse schilden voor 'zekere diensten'

13. W. legde rekenschap af aan het leenhof van Brabant voor zijn lenen bij Gageldonck

AGH 88, f. 5v, AGRek. 5576 f. 2r., 5585 f. 1v., LRB 562, Dekker, *Zuid-beveland*, 253, Van Mieris, *Charterboek IV*, 991en 1001

CLAISZ., Caut

9. Baljuw van Dirksland vanaf 1459 tot in ieder geval 1469 (

AGRek. 5583 f. 17r., 5592 f. 19r.

CLAISZ., Michiel

9. Rentmeester van Sint Maartensdijk namens Jan Ruychrock vanaf 1437 –

AGRek. 5576 f. 5r.

CORNELISZ., Boudijn

9. Rentmeester van Oude Hoven en Pendrecht sinds 10 november 1461 tot in ieder geval 1469. B. volgde tevens Jan de Zadeleer* op in de belening van het schoutambacht van Oostvoorne

AGH 88 137r., AGRek. 5592 f. 11v., Kort, 'Hofstede Voorne', 410

CORNELISZ. Cornelis († 1461)

9. Rentmeester van 's-Gravenpolder vanaf 1455 tot 1461

AGRek. 5579 f. 12v., 5584 f. 15r.

CORNELISZ., Pieter

9. Baljuw van Sint Katerinadijk in Borssele bewesten Vijfzoden sinds 22 november 1463 –

AGH 88 f. 164v.

COUTVEELS, Jan

9. Rentmeester van Rijkevorsel vanaf 21 oktober 1460 –

AGH 88 f. 135r.

DOEDESZ., Anthonis Jan

9. Rentmeester van De Welle vanaf 1437 tot in ieder geval 1469

AGRek. 5576 f. 7v. 5592 f. 5v.

DOLRE, Willem van († februari 1465)

4. ? x Ermgaard (van Dolre?)

7. Jan van Rietveld*, Adriaan van Rietveld*, Willem van Rietveld*

9. Baljuw en duinmeier van Hust (gelegen in Holland?) en klerk van de houtvesterij tot zijn overlijden in februari 1465

13. W. is vermoord door zijn halfbroer Jan van Rietveld* met zijn kechten. Aanleiding voor de doodslag was een dispuut tussen de twee halfbroers over de begrafeniskosten van Adriaan van Rietveld*. W. en zijn moeder vonden dat hun financiële aandeel in deze kosten te hoog waren

AGH 88 f. 166v., De Man, 'Bloempjes', 78, Damen, *Staat*, 486

DRIEL, Albert van

4. Hendrik van Driel*

7. Hendrik van Driel* (vader)

9. Schout van Brielle sinds 2 oktober 1470. A. volgde in deze functie Hughe Willem

Brunesz.* op

AGH 88 f. 175r., Kort, 'Hofstede Voorne', 426

DRIEL, Hendrik van

6. Albert*

7. Albert van Driel* (zoon)

9. Secretaris en rentmeester van Oude Horen vanaf 1437 tot met 1440

10. Klerk van de kost voor graaf Willem VI van Holland en Henegouwen 23 augustus 1411 – 28 juli 1415 (samen met Huge de Blote). Klerk van hertog Jan IV van Brabant in 1430. Klerk van tesorier Hendrik Nothaft van Jan van Beieren 30 april 1424 – 17 mei 1424. Klerk van de kost van Jacoba van Beieren (samen met Jan van Quarten) 3 juli 1417 – 31 december 1417 en 21 maart 1418 – 7 januari 1419. Secretaris van hertog Filips tijdens het gouvernement van de Van Borselens 1430 – 1432. Secretaris Hof van Holland 1430 – 1434

13. Krijgt van Jan van Beieren het recht in Den Haag vrij ongeschat te wonen

AGRek. 5576 f. 56v., f. 59v., 5577 f., f. 8r., f.41r., Dagvaarten I, 1^e stuk, 178 – 179, Kort, 'Hofstede Voorne', 426, Van Mieris, *Charterboek IV*, 611, 725, Riemsdijk, *Tresorie en kanselarij*, 223, 241, 272, 364, 474, 475, 723

EE, Adriaan van der († <1465)

1. Meester

2. Vlaanderen?, Brabant?

5. Margriet Rijm en (2?) Cornelia van der Leck

6. Berthelot

7. Adriaan van der Ee* (broer)

9. Rentmeester van Everen vanaf 27 februari 1444 tot 1464. A. volgt Hendrik van Speelhovel op in deze functie. Na het overlijden van A. wordt hij opgevolgd door zijn broer, Lambrecht van der Ee*

10. Secretaris Jacoba van Beieren 1434

12. In Holland: bezoldigd secretaris 01-05-1433 – 31-10-1435. In Brabant: secretaris en charterbewaarder in de Kanselarij van Brabant 1442 – 1449; rekenmeester in de rekenkamer van Brabant 1449 – 1464

AGH 88 f. 32 v., AGRek. 5588 f. 10v., Damen, *Staat*, 456

EE, Lambrecht van der

1. Meester

7. Lambrecht van der Ee* (broer)

9. Rentmeester van Everen vanaf 1465 tot in ieder geval 1469

12. In Brabant: secretaris en audiencier in de kanselarij van Brabant

AGRek. 5589 f. 10r., 5592 f. 9v., Damen, *Staat*, 456

GENT, Hendrik van

9. Rentmeester van Zuilen vanaf 1437 tot 1461

AGRek . 5576 f. 8r., 5584 f. 13r.

GERRITSZ., Hendrik

9. Rentmeester van stad en ambacht Kortgene vanaf 14 mei 1439 tot < 1453, toen Gerrit Hendriksz.* in deze functie werkzaam was

AGH 88 f. 15r.

GRIJP, Floris

7. Klaas Grijp* (broer?)

9. Rentmeester Hoogstraten en kastelein van het Gemel-slot namens Jan Ruychrock* vanaf 1453 tot 1460

AGRek. 5578 f. 11r., 5583 f. 8r.

GRIJP, Klaas

6. Klaas (burgemeester van Brielle in 1479/1480?)

7. Floris Grijp* (broer?)

9. Stadhouders van de rentmeester van Voorne, secretaris en klerk van de kost vanaf 1453 (zelfstandig rentmeester van Voorne vanaf 1464) tot in ieder geval 1469, rentmeester van Westvoorne (opvolger van Jonge Willem*) vanaf 1462 tot 1466, rentmeester van Dirksland 1456 tot 1466.

11. Lid stadsregering van Brielle

13. Beschikte over een eigen huis te Brielle

GAB 34 f. 7r., AGRek. 1390, 1393, 1394, 1396, 5578 f. 69v., 5588 f. 77r., 5592 f. 1v., f.85r., Dagvaarten III, 441

GRIJPSKERKE, Hendrik van

9. Schout van 's-Heer Arendskerke vanaf 6 december 1459 –
AGH 88 f. 71r.

HAASTRECHT, Roelof van

9. Drossaart van Hoogstraten in 1437 – 1438
AGRek. 5576 f. 10v.

HENDRIKSZ., Cornelis Jan

9. Rentmeester van Scherpenisse vanaf 1437 tot 1440
AGRek. 5576 f. 7r., 5577 f. 4r.

HENDRIKSZ., Gerrit

9. Rentmeester van Kortegene vanaf 1453 tot in ieder 1469
AGRek. 5578 f. 6v., 5592 f. 4v.

HENDRIKSZ., Hendrik

9. Rentmeester van Emelisse vanaf 1467 tot in ieder geval 1469
AGRek. 5591 f. 7r., 5592 f. 6v.

HEYMANSZ. Pieter

9. Rentmeester van ? in 1439 – 1440
AGRek. 5577 f. 5v.

HUGHESZ., Cornelis Jan

9. Baljuw van Westvoorne en Goedereede, bewaarder van de Zeemond vanaf 24 maart 1461 tot met in ieder geval 1469. C. volgde de overleden Jacob van der Aa* op in deze functies
AGH 88 f. 135v. AGRek. 5592 f. 19v.

JANSZ., Hughe

1. Heer
9. Rentmeester van Walcheren vanaf 1437 tot 1440
AGRek. 5576 f. 5v., 5577 f. 5r.

JANSZ., Pieter

9. Schout van Domburg, Westkapelle, Sint Agnietenkerke, 's Heer-Boudijnskerke en 's Heer

Poppenkerke vanaf 24 mei 1442 tot 22 november 1452 . P. wordt in deze functie opgevolgd door Jan Pietersz. van Domburg*

AGH 88 f. 23v.

JOOSTSZ., Pieter

9. Baljuw van Monster in het land van Borssele bewesten Vijzoden vanaf 6 november 1465 tot met in ieder geval 1469

AGH 88 f. 170v., AGRek. 5592, f. 18v.

KAMPERS, Thoen (Thom?)

9. Baljuw van Sint Maartensdijk in 1439 – 1440

AGRek. 5577 f. 4r.

KATS, Jacob van (†14-11-1463 < 24-12-1464)

1. Knaap

2. Zeeland, Noord-Beveland

4. Laurens van Kats x Elizabeth van Heenvliet

5. Margareta Oom van Wijngaarden

6. Jan, Jacob x Elizabeth van Ruiven, Lieven, Adriaan, Liesbeth x Floris van Kralingen, Margriet, wellicht ook Laurens, barbara en Cornelia

7. Jan van Kats* (broer)

9. Baljuw van Kortgene 1439 – . J. verpandde het ambt aan Hughe van Boorvliet vanaf 1459/60 (waarschijnlijk daar J. te ziek was geworden dit ambt nog uit te kunnen voeren)

12. Raadsheer in het Hof van Holland 19-07-1447 – 25-10-1460, échanson van Filips de Goede 1426 -1458, dijkgraaf van Zuidland 1437 – en Westeinde 1447 –

13. J. moest in 1460 zijn raadsheerschap in het Hof van Holland opgeven daar hij *in sulke state* was dat hij het ambt niet meer kon vervullen. J. behoorde tevens tot het Kabeljauwse netwerk

AGRek. 5577 f. 4r., 5583 f. 14v., Damen, *Staat*, 467, Van Gent, '*Pertijelike saken*', 30

KATS, Jan van

2. Zeeland, Noord-Beveland

4. Laurens van Kats x Elizabeth van Heenvliet

7. Jacob van Kats* (broer)

9. Baljuw van Sint Maartensdijk vanaf 1441. Nog vermeld in deze functie in 1460. Dankkaart

Oerts* vervulde het ambt effectief uit naam van J., vanaf 1455 daar J. teveel buiten Sint Maartendijk was

12. Onbezoldigd raadsheer in het Hof van Holland 1438 - 1441

13. J. vroeg op 24 december 1464 aan de Zeeuwse grafelijk ook namens zijn broers om de belening met 179 gemeten tienden in het Oosterland van Wolfaartsdijk, Zabingen, het Westerland van Wolfaartsdijk, de Muiden, Kats, Emelisse, Kortgene, Cloetingen, Goes en Brigdamme, hun aangekomen na de dood van hun vader Jacob van Kats. Stadhouders van de rentmeester van Bewesterschelde, Albrecht Jans. van Wissenkerke*, bepaalde echter dat dit in strijd was met de voorschriften van de Grote Raad en weigerde. J. deponeerde 20 groten voor elk gemet in handen van de proost van Middelburg om de belening gedaan te krijgen. J. behoorde tevens tot het Kabeljauwse netwerk

AGH 88 f. 19v., AGRek. 5583 f. 17r., Damen, *Staat*, 467, 503, Fruin, *Leenregisters*, nr. 208, Van Gent, 'Pertijelike saken', 30

KEYL, Jan

1. Meester (medicijnen)

9. Raadsheer vanaf 1467 nog tot zeker 1469

13. Ook arts van Frank

AGRek. 5591 f. 83r., 5592 f. 85r.

LANCELOOT, Johannes

9. Secretaris in 1462 - 1463

AGRek. 5586 f. 22r., 62r.

MANDUISZ. Klaas

9. Rentmeester van Emelisse vanaf 1437 tot 1440

AGRek. 5576 f. 6v., 5577 f. 6v.

MANDUISZ., Jan Klaas

9. Rentmeester van Emelisse vanaf 1453 tot 1467

AGRek. 5578 f. 8r., 5590 f. 7v.

MATENESSE, Daniël Jansz. van

2. Holland

9. Baljuw van Den Briel in 1437-1438

10. Legde rekenschap af namens tesorier Hendrik Nothaft voor Jan van Beieren 31 mei 1419 – 18 januari 1421 (afgehoord 12 mei) en 18 januari – 8 september 1421 9werd 22 mei 1422 afgehoord)

13. Kreeg van Frank jaargelden uitgekeerd

AGRek. 5576 f. 9v., HGC 6554, 6555, 6556, Riemsdijk, *Tresorie en kanselarij*, 258, 737

MOEYENS, Jan

9. Schout van Weeveren in het Land van Hoogstraten vanaf 1459 tot in ieder geval 1469

AGRek. 5583 f. 14v., 5592 f. 19v.

NYENRODE, Klaas de bastaard van

9. Baljuw van Goedenreede in 1439 – 1440

AGRek. 5577 f. 10r.

OERTS, Adriaan

9. Schout van Sint Maartensdijk vanaf 23 mei 1461 –

AGH 88 f. 147v.

OERTS, Danckaart

9. Baljuw van Sint Maartensdijk als plaatsvervanger van Jan van Kats*, daar deze teveel buiten het land van Sint Maartensdijk verblijft, vanaf 23 januari 1455 tot 1463

AGH 88 f. 83v., AGRek 5586 f. 20v.

OERTS, Hendrik Pieter

9. Schout van Geertsdijk en Wissenkerke vanaf 10 oktober 1461 – . H. kreeg de opdracht rekenschap af te leggen bij de rentmeester van Kortgene

AGH 88 136v.

PAEU, Christiaan de († 1468)

7. Mathieu de Peau* (broer?)

9. Klerk van de kost en secretaris vanaf 1462 tot 1468

13. Wellicht is C. dezelfde als Christiaan die Peau die in 1450 wordt genoemd als diender (klerk?) van de rentmeester van Jacob van Gaasbeek, Jan Schoenhane.

Agrek. 5586 f. 59v., 5591 f. 65r., Godding, *Conseil*, 382 noot 267,

PAEU, Mathieu de

7. Christiaan de Peau* (broer?)

9. Klerk van de kost en secretaris in 1468 - 1469

AGRek. 5592 f. 14r.

PIETERSZ., Andries

9. Rentmeester van Sint Maartensdijk namens Jan Ruychrock vanaf 1453 tot in ieder geval 1469

AGRek. 5578 f. 4v., 5592 f. 3r.

PIETERSZ., Klaas

9. Rentmeester van Overmaze vanaf 21 oktober 1463 tot met in ieder geval 1469

AGH 88 f. 164r., AGRek. 5592 f. 2v.

PIETERSZ., Dirk

9. Rentmeester van Hoogstraten in 1439 – 1440

AGRek. 5577 f. 8v.

PIETERSZ., Hughe

9. Baljuw van Kortgene in 1453 - 1454

AGRek. 5578 f. 17v.

PIETERSZ., Jan

9. Baljuw van Westkerken in het Land van Borsselen bewesten Vijfzoden vanaf 5 december 1459. In het jaar 1463/64 was hij in ieder geval nog werkzaam als baljuw van Westkerken

13. In de aanstellingsakte wordt J. aangeduid als ‘de timmerman’

AGH inv. nr. 88., f. 122v., AGRek. inv. nr. 5588, f. 21 v.

PIETERSZ., Jan van Domburg

2. Zeeland, Domburg?

9. Rentmeester van Walcheren vanaf in ieder geval 1453 tot met 1467 en schout van Domburg, Westkapelle, Sint Agnietenkerke, ‘s Heer-Boudijnskerke en ’s Heer Poppenkerke sinds 22 november 1452 –

AGH 88 f. 63r., AGRek. 5578 f. 5v., 5590 f. 4v.

PIETERSZ. Lauwe

9. Rentmeester van Kortegene in 1437 – 1438

AGRek. 5576 f. 6v

PULLE, Jan van

9. Schout van Franks deel van het ambacht van Brecht sinds 12 december 1454 tot 1464

13. Broer van de jonkvrouwe van Pullen. Het geslacht Van Pulle was verwant met het geslacht Van Cuyck, waarvan Frank de heerlijkheid hoogstraten kocht. In 1450 kocht Frank van jonkvrouw Elizabeth van Cuyck de heerlijkheid Minderhout. Voor het leenhof van Brabant liet de jonkvrouw zich bijstaan door haar oom Willem van Pulle, haar oom (Elizabeths moeder was de vrouwe van Pulle, haar vader Wamar van Cuyck)

AGH 88 f. 74v., AGRek. inv. nrs. 5585 f. 17r., 5588, f. 21r., LB inv. nr. 120 f. 261r. – 264r

REIMERSWAAL, Adriaan van

1. Heer van Lodijk en Reimerswaal

2. Zeeland

3. Heer van Lodijk vanaf 1436

4. Nicolaas Kervinc x Lijsbeth van Arnemuiden of Geertruid van Gaveren

5. Maria van Herzelles

6. Nicolaas, Willem Hollander

9. Baljuw van Voorne vanaf 1446 tot 1467

12. Raadsheer Filips de Goede? In de rekeningen van de rentmeester-generaal wordt A. regelmatig Adriaan van Lodijk, of de heer van Lodijk genoemd. Waarschijnlijk is dit dezelfde Adriaan die tussen 1438 en 1440 en in 1442 als onbezoldigd raadsheer optrad in het Hof van Holland. Daarnaast noemt Damen ook nog Adriaan van Reimerswaal, die in dezelfde jaren actief was in de Raad.

13. A. behoorde waarschijnlijk tot het Kabeljauwse netwerk

AGRek. 5590 f. 20r, HGC 6555, Damen, *Staat*, 503 en Dek, *Genealogie Reimerswaal*, 10, 12, Van Gent, 'Pertijlike saken', 30

RIETVELD, Adriaan van

2. Holland

5. Ermgaard

7. Jan van Rietveld*, Willem van Rietveld*, Willem van Dolre*

9. Stadhouders namens Frank van de houtvesterij van de Haarlemmerhout vanaf 8 augustus 1438 tot 1457

12. Kastelein van Teilingen

AGH 88 f. 80 r. – v., AGRek. 5582 f. 3v., Damen, *Staat*, 487.

RIETVELD, Jan van

2. Holland

4. Adriaan van Rietveld x Ermgaard

5. Johanna van Egmond

6. Maria x Timan van Waveren. In 1465 melding van zes kleine kinderen. Bastaard: Jan (bij Baef Jacobsdr., legitimatie in 1497) x Aleid Hendriksdr.

7. Adriaan van Rietveld*, Willem van Rietveld, Willem van Dolre*

9. Stadhouders namens Frank van de houtvesterij van de Haarlemmerhout vanaf 23 juli 1457 tot in ieder geval 1469

10. Stalmeester van Karel van Charolais 1462

12. procureur-generaal 17-06-1480 – 30-01-1484; bezoldigd raad Hof van Holland 30-01-1484 – 05-01-1489; pachter van Vlieland 1458 – 1467; bode-ambacht op de zeedijk in het dijkgraafschap Medemblik 1458 - ; pachter van de duinen van de Haarlemmerhout 1460 - ; baljuw van Rijnland 1463 – 1468; burggraaf van Roozendaal (Gelre) 1473 – 1474; kapitein, kastelein en baljuw van Muiden en Gooiland 1484 -

13. J. pleegde doodslag op zijn halfbroer, Willem van Dolre*, wegens een twist op de verdeling van de begrafeniskosten voor Adriaan van Rietveld. De hertog verleende J. een remissiebrief, tegen betaling van 2.000 schilden

AGH 88, f. 101r., AGRek. 5592, f 10r., De Man, 'Bloempjes', 77 – 78, Damen, *Staat*, 487

RIETVELD, Willem van

2. Holland

7. Jan van Rietveld*, Adriaan van Rietveld*, Willem van Dolre*

9. Rentmeester van Overmaze in 1453 – 1454

AGRek. 5578 f. 3r.

RODE, Jan de (†1460 < 1461)

9. Klerk van de kost en secretaris vanaf 1455 tot 1461

AGRek. 5579 f. 67r., 5584 f. 69v., 87r.

RUYCHROCK, Jan (†07-01-1474)

2. Holland/ Zeeland

3. Heer van 's-Heer Arendskerke, Heinkenszand 1438, Overzande, 's-Heer Hendrikskinderen

4. Willem Buyser x Diewer

5. Zoete Willemsdr. van Domburg

6. Willem x 1 Agatha, 2 Gijsberta van Loon; Philips x Johanna, dochter van Willem de bastaard van Holland; Jan x Liesbeth van Baarsdorp; Klaas; Jacob; Frank x Peronne Veinse; Margriet x Pieter van Schengen; Cornelia x Gerrit van Heemskerk; Dieuwer x Jacob van Zandfoort; Margroet x Reindoud, bastaardzoon van Reinoud van Brederode; Maria x Jan Kieken; Margriet

7. Klaas Ruychrock* (broer), Philips Ruychrock van de Werve* (zoon), Jacob van Zandfoort* (schoonzoon)

8. Frank van Borssele beleende J. met: 8 gemeten tienden te 's-Heer Arendskerke (10-06-1435), 7 gemeten en 150 roeden tienden in Capelle (28-02-1436)

9. Rentmeester van Sint Maartensdijk en rentmeester, kastelein (Gemel-slot) en drossaard van Hoogstraten 1453 – ; rentmeester-generaal 1437– 1440 en raadsheer vanaf 1453 tot in ieder geval 1469. Voorts is hij baljuw van Grijsoord vanaf 27 december 1439 –

10. Klerk van Filips van Borssele 1427; samen met Jan van der Mije rentmeester van Jacoba van Beieren 1430>1434; kapelaan van het Heilig Kruisaltaar in Den Briel

12. Klerk van tesorier Boudijn van Zwielen en secretaris 01-10-1430 – 30-04-1433; onbezoldigd raadsheer Hof van Holland 1439 – 1443, bezoldigd raadsheer Hof van Holland 26-07-1453 – 30-06-1463; hoogheemraad van Delfland – 1472

AGH 88 f. 134r.-v., AGRek. 5576 f. 1r., 5577 f. 1v., 5578 f. 69v., 5592 f. 85r., CJR f. 50v., Damen, *Staat*, 488, Fruin, *Leenregisters*, nrs. 37, 38, Van Riemsdijk, *tresorie*, 345 noot 1.

RUYCHROCK, Klaas

2. Holland/ Zeeland?

7. Jan Ruychrock (broer), Philips Ruychrock van de Werve* (neef), Jacob van Zandfoort* (achterneef)

9. Rentmeester van Sint Maartensdijk namens Jan Ruychrock* in 1442 – 1443

HGC 6561

RUYCHROCK VAN DE WERVE, Philips (†<15-02-1507)

1. Meester

2. Holland/ Zeeland

4. Jan Ruychrock* x Zoete Willemsdr. van Domburg

5. Johanna, dochter van Willen de bastaard van Holland

6. Joost; Maria x 1. Jan van Dongen, 2. Floris bastaardzoon van Gijsbrecht van Brederode, 3. Willem Oom van Wijngaarden

7. Jan Ruychrock* (vader), Klaas Ruychrock* (oom), Jacob van Zandfoort* (zwager)

9. Rentmeester van Hoogstraten namens Jan Ruychrock, later uit eigen naam vanaf 1460 tot 1465, zelfstandig rentmeester in 1468 – 1469

10. Charterbewaarder vanwege Karel van Charolais 1465; raad van Margaretha van York 1488

12. Bezoldigd raad Hof van Holland 07-01-1467 – 16-06-1474, 30-05-1480 – 30-01-1484, onbezoldigd raad in 1474 – 1477; 1494 – 1499; baljuw van Den Haag 1458 – 1467; raadsheer-rekwest-meester in de Grote Raad van Mechelen 1477 – 1480

13. P. studeert in Parijs 1450; Orléans 1451 (procurator Germaanse natie 1452); Leuven 1446<1453

AGRek. 5584 f. 10v., 5592 f. 8v., Damen, *Staat*, 488.

SCHAT, Jan

7. Pieter Schat*

9. Rentmeester van Akeren vanaf 1453 tot 1466

AGRek. 5578 f. 10r., 5589 f. 8v.

SCHAT, Pieter

7. Jan Schat*

9. Rentmeester van Akeren in 1437 – 1438

AGRek. 5578 f. 7v.

SIMONS, Pieter

9. Schout van Westkapelle, Domburg 's-Heer Poppenkerke, 's-Heer Boudijnskerke en Sint Aagtenkerke vanaf 2 mei 1460 –

AGH 88 f. 146v.

STEELAND, Jan de bastaard van

4. Joost van Steeland?

9. Rentmeester van Borssele vanaf 1453 tot in ieder geval 1469 en baljuw van Borssele en

Monster vanaf 24 december 1456

AGH 88, f. 92r., AGRek. 5578, f. 9r. en 5592, f. 7r., Damen, *Staat*, 490.

SPEELHOVEL, Hendrik van († omstreeks 27 februari 1444)

9. Rentmeester van Everen vanaf 1437 tot februari. H. wordt in deze functie opgevolgd door Adriaan van der Ee*

AGH 88 f. 32v., AGrek. 5576 f. 8r.

TROMPVLIET, Adriaan van

9. Baljuw van Kortegene in 1437 – 1438

AGRek. 5576 f. 10r.

VREDERICK, Simon

9. Baljuw van Voorne vanaf 1465 tot in ieder geval 1469

AGRek. 5589 f. 17v., 5592 f. 20r.

WILLEM, Jonge

9. Rentmeester van Oude Hoven en Pendrecht vanaf 1453 tot 1462 en rentmeester van Westvoorne vanaf 1455 tot 1461 (1462?)

AGRek. 1386, 1389, 5578 f. 13v., 5585 f. 12v.

WAGEMANS, Michiel Zegers

9. Schout van Rijkevorsel vanaf 21 oktober 1460 –

AGH 88 135v.

WISSENKERKE, Albrecht Jansz. Van

2. Zeeland?

7. Gilles van Wissenkerke*

9. Rentmeester van Walcheren vanaf 1467 tot in ieder geval 1469

13. Stadhouders van de rentmeester van Zeeland Bewesternschelde 1464 –

AGRek. 5591 f. 5v., 5592 f. 4r., Fruin, *leenregisters*, nrs. 208, 209.

WISSENKERKE, Gilles van (†07-07-1453)

1. Meester, magister artium 1415; doctor Romeins recht 1441

2. Zeeland Damen,

3. Heer van Vossemeer (1/12 en 1/18 deel 1420 + 1/8 deel 1437 + 1/20 deel 1443 + 1/72 deel 1446)
4. G. is een bastaardzoon van Jan Gillesz. van Wissenkerke, deken van het kapittel van Sint-Pieter te Middelburg
7. Albrecht Jansz. van Wissenkerke*
9. Eerste Raadsheer vanaf 1437 tot 1440
11. Kanunnik van het kapittel van Sint-Pieter te Middelburg 1412
10. Procureur van elect Zweder van Culemborg te Rome. Raadsheer Jacoba van Beieren 1434
12. Bezoldigd raad Hof van Holland 17-04-1445 – 07-07-1453
13. In dienst van Jan van Beieren een missie naar Keulen 1420 – 1421; executeur-testamentair van Jacoba van Beieren. Studeerde in Bologna 1412 (procureur Germaanse natie); Leuven 1441

AGRek. 5576 f. 56r., CJR f. 4v., f. 26r., Damen, *Staat*, 497 – 498

ZADELEER, Jan de († 1466)

9. Secretaris van Frank in zijn functie van gouverneur van Zeeland oktober 1431 – oktober 1432. Secretaris vanaf 1437 tot 1460, rentmeester-generaal vanaf 1453 tot 1466
8. J. beschikte over het schoutambacht van Oostvoorne van 09-04-1443 tot 3-12-1466
10. J. was in 1434 – 1435 actief als secretaris van Jacoba van Beieren (vermoedelijk secretaris van beide echtelieden)
13. In het testament van Frank word J. met meester aangeduid en beschikte over een eigen klerk. In 1466 ligt J. ziek te Oosterhout, waar hij waarschijnlijk overleed. Jacob uit Borsselen en J.'s broer, meester Willem de Zadeleer, brengen hem een laatste bezoek.

AGRek. 5576 f. 56, 5578, f. 1r., 5589 f. 64v., 5590, f. 77v., CJR f. 5v., CDN 150, Van Mieris, *Charterboek IV*, 1069, Kort, 'Hofstede Voorne', 410, Riemsdijk, *Tresorie en kanselarij*, 365, 746

ZANDFOORT, Jacob van († < 1477)

1. Meester? Doctor in beide rechten?
2. Holland, Haarlem
4. Gerrit van Zandfoort x Aleid Dirk Hendriksdr.
5. Dieuwe, dochter van Jan Ruychrock*
6. Joost; Aleid x Joost van Halmale; Barber
7. Jan Ruychrock* (schoonvader), Klaas Ruychrock, Philips Ruychrock van de Werve* (zwager)

9. Rentmeester van Hoogstraten namens Philips Rucyrock* 1465 tot 1468

12. Onbezoldigd raadsheer in het Hof van Holland 1472 – 1475

AGRek. 5589 f. 9r., 5591 f. 10r., Damen, *Staat*, 499.

Bijlage 2. Lijst van Brielse hovelingen¹

Jaren Naam en functie	1437 /38	1439 /40	1453 /54	1455 /56	1456 /57	1457 /58	1458 /59	1459 /60	1460 /61	1461 /62	1462 /63	1463 /64	1464 /65	1465 /66	1466 /67	1467 /68	1468/ 69
HOFMEESTER																	
Gerrit van Voorne	x	x															
Gerrit de bastaard van Culemborg			x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
KAPELAAN																	
Mr. Jacob			x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
HOOFDEN VAN DIENST																	
Oude Jan, bottelier	x																
Poorter Otto van Voorne, bottelier			x	x	x												
Jan Cause, bottelier					x	x	x	x									
Cornelis, bottelier									x	x	x	x	x	x	x	x	x
Jan, kok	x	x	x	x													
Meeus, kok		x															
Simon, kok, later meester kok					x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x
Daniël Willemsz. kok															x		
Wouter, de brouwer	x	x															
Jacob van der Voort, fourier				x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Allart, pannetier					x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Herman Pous, lardiermeester						x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
KEUKEN																	
Jan van Utrecht, onder kok															x	x	
STAL																	
Gijs, de maarschalk	x	x															
Jan van Laarbeke, de			x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x

¹ AGRek. inv. nrs. 5576 – 5592, 'Wedden'.

maarschalk																	
Klaas Jansz, stalknecht			x	x													
Egelbrecht, stalknecht		x				x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
BODEN																	
Janssone			x	x	x												
Jan van Turnhout					x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Pieter van Beerthom																	x
KNECHTEN/ KNAPEN																	
Boudijn Pietersz.			x														
Cornelis Boudijnsz			x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Lem Albrechtsz.			x	x													
Willem de Ridder													x	x	x	x	
Thomas Geertsz.																	x
JACHT EN WILDBEWAARDERS																	
Cornelis, jager		x															
Jan uit Brabant, jager			x	x													
Lemmeke, jager					x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Pieter Jansz., veldhoendervanger			x	x	x	x											
Pieter Florisz., veldhoendervanger							x										
Pieter Jacobsz., veldhoendervanger								x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Jan Jansz., vogelaar			x	x	x	x	x										
Jan Korstiaansz., vogelaar									x	x	x	x	x	x	x		
Jan Christiaansz., vogelaar																x	x
Jan Dirksz., hondenbewaarder							x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
TUINLIEDEN																	
Jan, gardenier			x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
MEDICI EN CHIRURGIJNS																	
Mr. Hendrik, medicus			x	x	x	x											
Mr. Lambrecht,			x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x				

Bijlage 3. Verdeling van rouwlakens aan hovelingen

<i>FUNCTIE</i>	<i>EL</i>	<i>SOORT LAKEN</i>
VERWANTEN VAN FRANK		
Floris de bastaard van Borsselen, zijn moeder en enkele personeelsleden	39 33	Oude Koeren en Leidse lakens
RADEN/RENMEESTER-GEENERAAL		
Meester Jacob uit Borsselen, rentm.-gen.	7	Oude koeren
Meester Arend van der Aa, raadsheer	6	Oude koeren
Meester Jan Keyl, raadsheer	6	Oude koeren
KAMER		
Meester Jacob, kapelaan	6	Oude koeren
Broeder Joos, biechtvader	6	Oude koeren
Pier van Gent, aalmoezenier	4	Leidse lakens
Jan Miechelsz, klerk	5	Oude koeren
Jan Laurensz., kamerling	5	Oude koeren
Hein de bastaard, kamerling	5	Oude koeren
Lem Albrechtsz., kamerling	5	Oude koeren
Cornelis Boudijnsz., kamerling	5	Oude koeren
Jan van der Moert, kamerling	5	Oude koeren
Klaas, kamerling van Van der Aa	4	Oude koeren
Jan Bertelmeeusz., kamerling mr. Jacob	4	Leidse lakens
Jan, portier	4	Leidse lakens
HOOFDEN VAN DIENST		
Gerrit, de bastaard van Culemborg, hofmeester	5	Oude koeren
Cornelis, bottelier	5	Oude koeren
Allart, pennetier	5	Oude koeren
Jacob van den Voort, fourier	5	Oude koeren
Herman Ponciaansz., lardiermeester	5	Oude koeren
Daniël Willemsz, meester kok	4	Leidse lakens
KEUKEN		
Jan Florisz., kok	4	Leidse lakens
Theeuwe Jansz, onderkok	4	Leidse lakens
Neele den Oosse, onderkok	4	Leidse lakens
Jan van Noorde, onderkok	4	Leidse lakens
2 keuken knechten, elk	4	Leidse lakens
PANNETERIE		
Jan Klaasz, bakker	4	Leidse lakens
Gerrit, pattisier	4	Leidse lakens

<i>FUNCTIE</i>	<i>EL</i>	<i>SOORT LAKEN</i>
SCHUTTERIJ		
Arend Block	4	Leidse lakens
Jan Mathijsz.	4	Leidse lakens
Richout van Eik	4	Leidse lakens
Koenraad Visseburg	4	Leidse lakens
Hendrik de Haze	4	Leidse lakens
Colin van Dalem	4	Leidse lakens
Jan de bastaard	4	Leidse lakens
Hendrik van Oid	4	Leidse lakens
Adriaan de Abt	4	Leidse lakens
Ossenbrugge	4	Leidse lakens
Wouter de Hane, onderschut	4	Leidse lakens
Jan, knecht van de schutterij		
STAL		
Engelbrecht, stalmeester	4	Leidse lakens
Jan Willemsz, stalknecht	4	Leidse lakens
Korte Jan, stalknecht	4	Leidse lakens
Pier Copijnsz., schapenherder	4	Leidse lakens
JACHT EN WILDBEWAARDERS		
Jan Kerstiaansz., vogelaar	4	Leidse lakens
Willem Pack, valkenier	4	Leidse lakens
BODEN		
Pieter	4	Leidse lakens
Willem van den Goude	4	Leidse lakens
KNECHTEN EN BEDIENDEN		
Johan, neef van mr. Jacob uit Borsselen diender in de raadkamer	4	Leidse lakens
Witte, knecht in de Raadkamer	4	Leidse lakens
Mijnhenkin, schotelwasser in Raadkamer	4	Leidse lakens
Martin, knecht van de bottelier	4	Leidse lakens
Jan Belle, turf- en houtdrager	4	Leidse lakens
Knecht van mr. Jan Keyl	4	Leidse lakens
Coelken, diener in de zaal	4	Leidse lakens
Twee knechten van de hofmeester	4	Leidse lakens
REST		
Coman Klaasz.	4	Leidse lakens
Tuyter Heycker	4	Leidse lakens
Simon, harnasmaker	4	Leidse lakens
Meester Willem, chirurgijn	4	Leidse lakens
Pasquet de dwaas	4	Leidse lakens

<i>FUNCTIE</i>	<i>EL</i>	<i>SOORT LAKEN</i>
REST		
Walraven Spijker	4	Leidse lakens
Jan Joesz.	4	Rotterdamse lakens
Jan Heinsz.	4	Rotterdamse lakens
Pieter van Domber	4	Rotterdamse lakens
Jacob Willemsz.	4	Rotterdamse lakens
Neel	4	Rotterdamse lakens
Jan Jansz.	4	Rotterdamse lakens
Hein, naaier	4	Rotterdamse lakens
Willem Jansz.	4	Rotterdamse lakens
Jacob Simonsz.	4	Rotterdamse lakens
Jan de bastaard	4	Rotterdamse lakens
Jan Patijn	4	Rotterdamse lakens
Joes Dengelsman	4	Rotterdamse lakens
Klaas Bertelmeeusz.	4	Rotterdamse lakens
Pieter Cruntman	4	Rotterdamse lakens
Jonge Jan	4	Rotterdamse lakens
Pieter Gerritsz.	4	Rotterdamse lakens
Arend Portugaal	4	Rotterdamse lakens
Adriaan Jansz.	4	Rotterdamse lakens
Zeger Klaasz.	4	Rotterdamse lakens
Vincent, ketelboender(?)	4	Rotterdamse lakens
Dirk Mathijsz.	4	Rotterdamse lakens
Jan Hughesz.	4	Rotterdamse lakens
Adriaan Jansz.	4	Rotterdamse lakens
Sander, schoenmaker	4	Rotterdamse lakens
Aart Jansz.	4	Rotterdamse lakens
Simon Hendriksz.	4	Rotterdamse lakens
Mr. Jan van Heemstede, chirurgijn	4	Rotterdamse lakens
Mr. Hendrik, chirurgijn	4	Rotterdamse lakens
Ewout Jansz.	4	Rotterdamse lakens
Yeman Klaasz.	4	Rotterdamse lakens
Cornelis Jansz.	4	Rotterdamse lakens
Cornelis Jacobsz.	4	Rotterdamse lakens
Tom Gerritsz.	4	Rotterdamse lakens
Nicasius	4	Rotterdamse lakens
Blirc	4	Rotterdamse lakens
Jan van den Slierke	4	Rotterdamse lakens
Jacob Jacobsz.	4	Rotterdamse lakens
Jan Cornelisz.	4	Rotterdamse lakens
Mathijs de ketelboeter	4	Rotterdamse lakens
Pieter Adriaansz.	4	Rotterdamse lakens
Willem van Baksenbrugge	4	Rotterdamse lakens
Reile Willemsz.	4	Rotterdamse lakens
TOORTSDRAGERS		
Pieter Klaasz.	4	Rotterdamse lakens

Bette	4	Rotterdamse lakens
Jan Simonsz	4	Rotterdamse lakens
Pieter Zeemand	4	Rotterdamse lakens

Bijlage 4. Schematisch overzicht van de heerlijkheden, ambachtsgevolgen en ambtelijke organisatie

Domein	Banaliteiten	Grondrechten en overige rechten	Functionarissen
Sint Maartensdijk met Schatspolder	Hoge en lage jurisdictie van Sint Maartensdijk Bieraccijnzen Molendwang Kleine accijnzen Veer Visserij Wijnaccijnzen	Dijken Landpachten Tienden Uitgorzen Vronen	Rentmeester van Sint Maartensdijk Baljuw van Sint Maartensdijk (met het recht de schout en schepenen aan te stellen) Kastelein van Sint Maartensdijk
Scherpenisse met Poortvliet	Hoge en lage jurisdictie van Scherpenisse Accijnzen Molendwang Schatgeld Veer Visserij	Dijken Landpachten Schot Tienden Vronen	Rentmeester van Sint Maartensdijk Baljuw van Scherpenisse (met het recht de schout en de schepenen aan te stellen)
Zuilen	Lage jurisdictie van Westbroek		Rentmeester van Zuilen Schout van Westbroek
Everen			Rentmeester van Everen
Kortgene met Wissenkerke Geerdsdijk en Vliet	Hoge en lage jurisdictie van stad en Land van Kortgene Lage jurisdictie Geerdsdijk en Wissenkerke Accijnzen Molendwang	Dijkpotingen Schot Tienden	Rentmeester van Kortgene Baljuw van Kortgene (met het recht de schout en de schepenen aan te stellen) Schout van Geerdsdijk en Wissenkerke Kastelein van Kortgene
Borsselen met Monster	Hoge en lage jurisdictie Accijnzen van opslag Molendwang Veer Waag	Schot Dijken Vronen Sluizen Tien	Rentmeester van Borsselen Baljuw van Borsselen bewesten Vijfzoden (met het recht de schout en de schepenen aan te stellen) Baljuw van Monster Baljuw van Sint Katerinadijk in Borsselen bewesten Vijfzoden Baljuw van Westkerke in Borsselen bewesten Vijfzoden
Te Welle		Renten Schot	Rentmeester van Te Welle
Emelisse	Molendwang	Renten Schot	Rentmeester van Emelisse
Walcherse ambachten: Serooskerke, Gapingen en Domburg	Lage jurisdictie in Domburg, Westkapelle, Sint Agnietenkerke, 's-Heer Boudijnskerke 's-Heer Poppenkerke	Renten Schot	Rentmeester van Walcheren Schout van Domburg, Westkapelle, Sint Agnietenkerke, 's-Heer Boudijnskerke 's-Heer Poppenkerke
Hoogstraten	Hoge en lage jurisdictie in het land van		Rentmeester van Hoogstraten

	Hoogstraten		Drossaard van Hoogstraten Schout van Weeveren in het Land van Hoogstraten Kastelein van Hoogstraten
Brecht met Zundert, Rijkevorsel en Wortel	Lage jurisdictie van Brecht, Rijkevorsel en Zundert Accijnzen		Rentmeester van Hoogstraten Rentmeester van Rijkevorsel Schout van Brecht Schout van Rijkevorsel
Voorne	Hoge en lage jurisdictie in Voorne en de stad Brielle Biertol Kabeljauwtol Molendwang Scholtol Veren Visserijen Vogelarijen Waag Wijnmaat	Dijken Erfrenten Jaarschot Landpachten Smaltienden Tienden Uitgorzen	Rentmeester van Voorne Baljuw van Voorne (met het recht de schout en de schepenen aan te stellen) Baljuw van Brielle (met het recht de schout en de schepenen aan te stellen)
Westvoorne (onderdeel van de heerlijkheid Voorne)	Hoge en lage jurisdictie in Westvoorne en de stad Goedereede Molendwang Schrijfambacht Sluizen Tol Veren Visserij Vogelarij	Gorzen Landpachten Schot Tienden	Rentmeester van Westvoorne Baljuw van Westvoorne (met het recht de schout en de schepenen aan te stellen) Baljuw van Goedereede (met het recht de schout en de schepenen aan te stellen)
Dirksland (onderdeel van de heerlijkheid Voorne)	Veren Visserij Vogelarij	Gorzen Jaarschot Landpachten Tienden	Rentmeester van Dirksland Baljuw van Dirksland
Bommenede (onderdeel van de heerlijkheid Voorne)		Jaarschot Lamtienden Tienden Vronen	Rentmeester van de Bommenede
Oude Horen (onderdeel van de heerlijkheid Voorne)			Rentmeester van Oude Horen en Pendrecht
Overmaze (onderdeel van de heerlijkheid Voorne)		Landhuur Landwinning	Rentmeester van Overmaze en 's-Gravezande
Pendrecht			Rentmeester van Oude Horen en Pendrecht
's-Gravezande	Lage jurisdictie Molendwang	Landaanwinsten Landhuur Pachten	Rentmeester van Overmaze en 's-Gravezande Schout van 's-Gravezande
Akeren en Ettenhove	Hoge, midden en lage jurisdictie Accijnzen	Pachten Renten Tienden	Rentmeester van Akeren
's-Gravenpolder	Visserij		Rentmeester van 's-

	Vogelarij		Gravenpolder (met het recht de schout en de schepenen aan te stellen)
's-Heer Arendskerke	Lage jurisdictie		Schout van 's-Heer Arendskerke

Bijlage 5. Personele bezetting in de Haarlemmerhout in 1456¹*Stadhouder van de houtvesterij*

Willem van Rietveld

Meesterknappen

Daniël van Alphen

Dirk van Foreest

Duinmeier

Willem Jansz.

*Stadhouders klerk**Knecht*

Mathijs Willemsz. van Gravenborch

---

¹ AGRek. inv. nr. 207, ongefolieerd.

Lijst van afkortingen

AGH	Nationaal Archief, Archief Graven van Holland
AGRek	Nationaal Archief, Archief Grafelijkhsiedsrekenkamer, Rekeningen
ALB	Algemeen Rijksarchief Brussel, depot Anderlecht, Archives de la Cour Féodale du Brabant (Archief Leenhof van Brabant)
BMGN	<i>Bijdragen en Mededelingen voor de Geschiedenis der Nederlanden</i>
CDN	<i>Bepaling der schulden ten laste van het sterfhuis van wijlen Frank van Borselen, graaf van Oostervant. 1471 november 18</i> , in: Codex Diplomaticus Neerlandicus. Verzameling van oorkonden, betreffende de vaderlandsche geschiedenis. Tweede serie, eerste afdeling. (Utrecht 182) 147 – 164
CJR	Zeeuws Provinciaals Archief, Cartularium Jan Ruychrock, transcriptie
d.	penning
Dagvaarten I/ II/III	Prevenier, W. en J.G. Smit ed., <i>Bronnen voor de geschiedenis der dagvaarten van de staten en steden van Holland voor 1544 I-1: 1276 – 1433, eerste stuk: Inleiding, lijsten en indices</i> . RGP 201 (Den Haag 1991)
	Prevenier, W. en J.G. Smit ed., <i>Bronnen voor de geschiedenis der dagvaarten van de staten en steden van Holland voor 1544 I-2: 1276 – 1433, tweede stuk: Teksten</i> . RGP 202 (Den Haag 1987)
	Prevenier, W. en J.G. Smit ed., <i>Bronnen voor de geschiedenis der dagvaarten van de staten en steden van Holland voor 1544 III: 1467 - 1477</i> RGP 242 (Den Haag 1998)
f.	folio
gr.	groten
HGC	Rijksarchief Gelderland, Heren en Graven van Culemborg
HHR	Hollandse Historische Reeks
inv.	inventaris
lb.	pond
NBW	<i>Nationaal Biografisch Woordenboek</i> (Brussel 1964 -)
NDR	Nationaal Archief, Archief Nassause Domeinraad. Tweede deel. Het Archief van de Raad en de Rekenkamer te Breda tot 1581: stukken betreffende de rechten en goederen van Anna van Buren

nr.	nummer
<i>OV</i>	<i>Ons Voorgeslacht</i>
r.	recto
RGP	Rijks Geschiedkundige Publicatiën
s.	schelling
SA Brielle	Streek Archief Voorne-Putten-Rozenburg, (Oud)Stadsarchief Brielle
<i>TvG</i>	<i>Tijdschrift voor Geschiedenis</i>
<i>TvSG</i>	<i>Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis</i>
v.	verso

Geraadpleegde archieffondsen

Algemeen Rijksarchief, Anderlecht

Leenhof van Brabant: L. Galesloot, *Inventaire des archives de la cour féodale du Brabant. Tome premier/ Tome deux* (Brussel 1870)

Gelders Archief, Arnhem

Heren en Graven van Culemborg: A.P. van Schilfgaarde, *Het archief der heeren en graven van Culemborg I – III* (Den Haag 1949)

Nationaal Archief, Den Haag

Grafelijkheidsrekenkamer, Rekeningen: P.A. Meilink en J.L. van der Gouw, *Inventaris van het archief van de Grafelijkheidsrekenkamer of Rekenkamer der domeinen van Holland 1446 – 1728. Tweede deel: Afgehoode en gedeponeerde rekeningen* (Den Haag 1946)

Graven van Holland: J.C. Kort, *Het archief van de graven van Holland, 889 – 1581, I – III* (Den Haag 1981)

Nassause Domeinraad: S.W.A. Drossaers, *Het archief van de Nassausse Domeinraad. Tweede deel. Het Archief van de Raad en rekenkamer te Breda tot 1581: stukken betreffende de rechten en goederen van Anna van Buren* ('s-Gravenhage 1955)

Streekarchief Voorne-Putten-Rozenburg

Oud stadsarchief Brielle: *Conceptinventaris op het Oude Stadsarchief van Brielle*

Zeeuws Archief, Middelburg

Cartularium Jan Ruychrock: C.A.J. Dessing, *Cartularium van Jan Ruychrock* Transcriptie (Haarlem 1992)

Geraadpleegde literatuur

Arkenbout, A.A., *Frank van Borselen en het dagelijks leven op zijn hoven in Zeeland en het Maasmondgebied* (Rotterdam 1994)

Arkenbout, A.A., 'Het kasteleinschap van de burcht Oostvoorne', *Holland* 6 (1973) 273 – 282

Bepaling der schulden ten laste van het sterfhuis van wijlen Frank van Borselen, graaf van Oostervant. 1471 november 18, in: Codex Diplomaticus Neerlandicus. Verzameling van oorkonden, betreffende de vaderlandsche geschiedenis. Tweede serie, eerste afdeling. (Utrecht 182) 147 – 164

Blockmans, W., 'Corruptie, patronage, makelaardij en venaliteit als symptomen van een ontluikende staatsvorming in de Bourgondisch-Habsburgse Nederlanden', *TvSG* 3 (1982), 231 – 247

Boer D.E.H. de, e.a. *De rekeningen van de grafelijkheid van Holland uit de Beierse periode. Serie I. De rekeningen van de tesorier en de dijkgraaf van de Grote Waard. Deel 1393 – 1396* (Den Haag 1997)

Boer, D.E.H. de, D.J. Faber en H.P.H. Jansen, *De rekeningen van de grafelijkheid van Holland uit de Beierse periode. Serie III De rekeningen van de gerechtelijke ambtenaren. Deel: 1393 – 1396 (baljuwen en drossaards)* RGP grote serie 174 ('s-Gravenhage 1980)

Bourdieu, P., *Opstellen over smaak, habitus en veldbegrip* (Amsterdam 1992)

Bourdieu, P., 'The forms of capital', in: J. Richardson ed., *Handbook of theory and research for the sociology of education* (New York 1986)

Chattaway, C.M., 'Looking a medieval gift horse in the mouth. The role of giving of gift objects in the definition and maintenance of the power networks of Philip the Bold', *BMGN* 114 (1999)

Cools, H., *Mannen met macht. Edellieden en de moderne staat in de Bourgondische-Habsburgse landen (1475 – 1430)* (Zutphen 2001)

Cools, H., 'The Burgundian-Habsburg Court as a military institution from Charles the Bold to Philip II', in: S. Gunn en A. Janse, eds., *The Court as a Stage. England and the Low Countries in the Later Middle Ages* (Woodbridge 2006), 156 – 168

Damen, M., *De staat van dienst. De gewestelijke ambtenaren van Holland en Zeeland in de Bourgondische periode (1425 – 1482)* (Hilversum 2000)

Damen, M., 'Gift exchange at the court of Charles the Bold', in: M. Boone en M. Howell ed., *In but not of the market: movable goods in late medieval and early modern society* (ter perse)

Damen, M., 'The Nerve Centre of Political Networks? The Burgundian Court and the Integration of Holland and Zeeland into the Burgundian State, 1425-1477', in : S. Gunn en A. Janse ed., *The Court as a Stage. England and the Low Countries in the Later Middle Ages* (Woodbridge 2006) 70-84

Dek, A.W.E., *De heren van Reimerswaal en het Zeeuwse geslacht Blok* ('s-Gravenhage 1957)

Dek, A.W.E., *Genealogie der heren van Borselen* (Zaltbommel 1969)

Delen, M.-A., *Het hof van Willem van Oranje* (Amsterdam 2002)

Dessing, C.A.J., *Cartularium van Jan Ruychrock* Transcriptie (Haarlem 1992)

Drossaers, S.W.A., *Het archief van de Nassausse Domeinraad. Tweede deel. Het Archief van de Raad en rekenkamer te Breda tot 1581: stukken betreffende de rechten en goederen van Anna van Buren* ('s-Gravenhage 1955)

Dumolyn, J., 'Investeren in sociaal kapitaal. Netwerken en sociale transacties van Bourgondische ambtenaren', *TvSG* 28 (2002) 417 – 438

Faber, D.J., 'Ambtenaar en rekenschap in Holland circa 1400', in: D.E.H. de Boer, J.W. Marsilje en J.G. Smit, *Vander rekeninghe. Bijdragen aan het symposium over onderzoek en editieproblematiek van middeleeuws rekening materiaal, gehouden in Utrecht op 27 en 28 februari 1997* (Den Haag 1998)

Fruin, R., *De leenregisters van Bewesten-Schelde (1470 – 1585)* (Den Haag 1911)

Fruin, R., *Informacie up den staet faculteyt ende gelegenheit van de steden ende dorpen van Hollant ende Vriesland om daerna te reguleren de nyewe schiltaele: gedaen in den jaere MDXIV* (Leiden 1866)

Galesloot, L., *Inventaire des archives de la cour féodale du Brabant. Tome premier* (Brussel 1870)

Galesloot, L., *Inventaire des archives de la cour féodale du Brabant. Tome deux. Verklaringen van het leenhof van Brabant* (Brussel 1870)

Gent, M.J. van, 'Pertijlike saken.' *Hoeken en Kabeljauwen in het Bourgondische-Oostenrijke tijdperk*. HHR 22 (Den Haag 1994)

Godding, P., *Le Conseil de Brabantsous le règne de Philippe le Bon (1430 – 1467)*. Académie Royale de Belgique. Classe des lettres et des sciences morales et politiques 19 (Brussel 1999)

Gruben, F. de, *Les chapitres de la Toison d'or à l'époque Bourguignonne (1430 – 1477)* (Leuven 1997)

Gunn, S. en A. Janse, eds., *The Court as a Stage. England and the Low Countries in the Later Middle Ages* (Woodbridge 2006)

Ham, W.A. van, *Macht en gezag in het Markiezaat* (Hilversum 2000)

Hartog, E. den, 'Teylingen, d'eenige antiquiteit van Holland', *Holland 3* (Hilversum 2002) 200 – 206

Herwaarden J. van e.a., *Geschiedenis van Dordrecht tot 1572* (Hilversum 1996)

Hoppenbrouwers, P.C.M., 'Een beschouwing over de structuur en functies van verwantschapsbetrekkingen in het laat-middeleeuws Holland', *Hollandse Studiën 16* (Dordrecht 1985) 69 – 108

Hoppenbrouwers, P.C.M., *Een middeleeuwse samenleving. Het land van Heusden ca. 1360 – 1515*. Dissertatie Wageningen (Wageningen 1992)

Janse, A., 'Het leenbezit van de Hollandse ridderschap omstreeks 1475. Een analyse van het register Valor Feodorum' *Jaarboek Middeleeuwse geschiedenis 1* (Hilversum 1998) 163 – 204

Janse, A., 'Rekening en ridderschap', in D.E.H. de Boer, J.W. Marsilje en J.G. Smit, *Vander rekeninghe. Bijdragen aan het symposium over onderzoek en editieproblematiek van middeleeuws rekeningmateriaal, gehouden in Utrecht op 27 en 28 februari 1997* (Den Haag 1998)

Janse, A., *Ridderschap in Holland. Portret van een adellijke elite in de late Middeleeuwen* (Hilversum 2001)

Janse, H.P.H., *Jacoba van Beieren* (Den Haag 1967)

Knoop, L.C. van der, 'De resultaten van een onderzoek naar de historische ontwikkeling van het Brielse stadsbestuur gedurende de middeleeuwen', in: J.L. van der Gouw ed., *Zuid-Hollandse studiën XI* (Voorburg 1965) 172 – 198

Jongkees, A.G., *Staat en kerk in Holland en Zeeland onder de Bourgondische hertogen 1425 - 1477* (Groningen en Batavia 1942)

Kort, J.C., *Het archief van de graven van Holland*. Rijksarchieven in Holland. Inventarisreeks nr. 23 ('s-Gravenhage 1981)

Kort, J.C., 'Repertorium op de lenen van de hofstede Voorne op het eiland Voorne, 1230 – 1650', *OV* 33 (1978)

Mauss, M., *The gift. Forms and functions for exchange in archaic societies* (Londen 1990)

Moor, G. de, *Verborgten en geborgen. Het cisterciënzerinnenklooster Leeuwenhorst in de Noordwijkse regio (1261 – 1574)* (Hilversum 1994)

Nierop, H.F.K. van, *Van ridders tot regenten. De Hollandse adel in de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw* ('s-Gravenhage 1984)

Nijsten, G., *Het hof van Gelre. Cultuur ten tijde van de hertogen uit het Gulikse en Egmondse huis (1371 – 1473)* (Kampen 1992)

Nijsten, G., 'Cultuur aan de hoven van Holland en Gelre: een vergelijking', in: D.E.H. de Boer, J.W. Marsilje en J.G. Smit, *Vander rekeninghe. Bijdragen aan het symposium over onderzoek en editieproblematiek van middeleeuws rekening materiaal, gehouden in Utrecht op 27 en 28 februari 1997* (Den Haag 1998) 162 – 165

Oostrom, F.P. van *Het woord van eer. Literatuur aan het Hollandse hof omstreeks 1400* (Amsterdam 1987)

Paravicini, W., *Guy de Brimeu. Der Burgundische Staat und seine adlige Führungsschicht unter Karl dem Kühen*. *Pariser Historische Studien* 12 (Bonn 1975)

Paravicini, W., 'Soziale Schichtung und soziale Mobilität am Hof der Herzoge von Burgund', in *Francia*, V (1977) 127 – 182

Potter, F. de, *Geschiedenis van Jacoba van Beieren (1401 – 1436)*. Koninklijke Academie van België XXXI (Brussel 1881)

Rompae, J. van, *Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Boergondische periode* (Brussel 1967) XXI

Prak, M., 'Burgers onder de wapenen, van de zestiende tot de achttiende eeuw', *TvSG* 1 (1997) 1 – 12

Prevenier, W. en J.G. Smit ed., *Bronnen voor de geschiedenis der dagvaarten van de staten en steden van Holland voor 1544 I-1: 1276 – 1433, eerste stuk: Inleiding, lijsten en indices*. RGP 201 (Den Haag 1991)

Prevenier, W. en J.G. Smit ed., *Bronnen voor de geschiedenis der dagvaarten van de staten en steden van Holland voor 1544 I-2: 1276 – 1433, tweede stuk: Teksten*. RGP 202 (Den Haag 1987)

Prevenier, W. en J.G. Smit ed., *Bronnen voor de geschiedenis der dagvaarten van de staten en steden van Holland voor 1544 III: 1467 - 1477* RGP 242 (Den Haag 1998)

Ridder-Symoens, H. de, 'Studenten uit het bisdom Utrecht aan de rechterniversiteit van Orléans 1444 – 1546. Een overzicht', in M. Bruggeman ed., *Mensen van de nieuwe tijd. Een liber amicorum voor A. Th. van Deursen* (Amsterdam 1996)

Ridder-Symoens, H. de, C.M. Ridderikhoff en D. Illmer, *Premier livre des procureurs 1444 – 1526. 2e partie: Biographies des étudiants, vol. I, 1444-1515* (Leiden 1978)

Ridder-Symoens, H. de, 'Prosopografie en middeleeuwse geschiedenis: een onmogelijke mogelijkheid?', *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*. Nieuwe Reeks. Deel XLV (Gent 1991) 95 – 119

Rosenthal, J.T., *The purchase of paradise: gift-giving and the aristocracy 1307 – 1485* (Londen 1972)

Sahlins, M.D., 'On the sociology of primitive exchange', in: Aafke E. Komter ed., *The Gift: an interdisciplinary perspective* (Amsterdam, 1996)

Savornin Lohman, W. de, *Het personeel van de grafelijke herberg in Den Haag aan het eind van de veertiende eeuw* (Ongepubliceerde doctoraalscriptie UvA 1979)

Schmidt – Ernsthausen, A.A.M., *Archief van de graven van Blois 1304 – 1397*.

Rijksarchieven in Holland. Inventarisreeks nr. 26 ('s-Gravenhage 1982)

Smallenganghe, M., *Nieuwe cronyk van Zeeland* (Middelburg 1696)

Smart, A., 'Gifts, bribes and *Guanxi*: a reconsideration of Bourdieu's social capital', *Cultural Anthropology* 8 (1993)

Steensel, A. van, 'Giften aan vrienden en invloedrijken. Schenkgewoonten van de stad Haarlem gedurende de Bourgondische en Habsburgse periode', *Holland* 1 (2005) 1 – 22.

Stein, R., 'Gifts of mourning-clouth at the brabantine court in the fifteenth century', in: Robert Stein ed. *Powerbrokers in the late Middle Ages : the Burgundian low countries in a European context* Burgundica 4 (Turnhout 2001) 51 – 80

Vale, M., *The princely court. Medieval courts and Culture in North-West Europe, 1270 – 1380* (New York 2001)

Verdam, J., *Middelnederlandsch handwoordenboek* ('s-Gravenhage)

Water, W. te, *Het hoog adelyk en adelyk Zeelant vertoont uit eenige ongedrukte lysten der ridderschappe en edelen van Zeeland* (Middelburg 1761)